Kriza identiteta u romanima "Bijeg" i "Đuka Begović"

Brdar, Nevena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:899053

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

NEVENA BRDAR

KRIZA IDENTITETA U ROMANIMA *BIJEG* I *ĐUKA BEGOVIĆ*

(DIPLOMSKI RAD)

RIJEKA, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

NEVENA BRDAR

JMBAG: 1103996315069

KRIZA IDENTITETA U ROMANIMA *BIJEG* I *ĐUKA BEGOVIĆ*

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Rijeka, 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom KRIZA IDENTITETA U ROMANIMA *BIJEG* I *ĐUKA BEGOVIĆ* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studenta/ice: Nevena Brdar

Datum: 17.4. 2023.

Vlastoručni potpis: _____

Diplomski rad izradila sam uz mentorstvo izv. prof. dr. sc. Sanje Tadić-Šokac kojoj se ovim putem zahvaljujem na pomoći. Isto tako, zahvaljujem se svojoj obitelji i prijateljima na pruženoj potpori tijekom studiranja. Napose sam zahvalna svome pokojnome ocu na potpori i pomoći tijekom cjelokupnog fakultetskog obrazovanja te mu posvećujem ovaj diplomski rad.

SADRŽAJ

UVOD…….1

1. IDENTITET……3

1.1. TEORIJSKI PRISTUPI POJMU IDENTITETA…….3

1.2. VECCHIJEVO POIMANJE IDENTITETA……4

1.3. ZNANSTVENA STUDIJA O IDENTITETU JORDANA JELIĆA……5

1.4. RAZVOJ MODERNOG IDENTITETA (CHARLES TAYLOR)……5

1.5. IDENTITET I IDENTIFIKACIJA (NIKOLA PETKOVIĆ)……..12

1.6. IDENTITET U KNJIŽEVNOSTI PREMA JONATHANU CULLERU……...14

1.7. PSIHOANALIZA O IDENTITETU…….…..15

1.8. ULOGA EMOCIJA U PROCESU IDENTITETA…….19

2. KRIZA IDENTITETA……..23

3. HRVATSKA MODERNA……26

3.1. POKRET MLADIH NA RAZMEĐU STOLJEĆA……26

3.2. NOVA KNJIŽEVNOST…….27

3.3. INOVACIJE U HRVATSKOM ROMANU……..28

4. NAJZNAČAJNIJI PREDSTAVNICI HRVATSKE MODERNE…….30

4.1. MILUTIN CIHLAR NEHAJEV…….30

4.1.1. MILUTIN CIHLAR NEHAJEV: STUDIJA O HAMLETU……33

4.2. IVAN KOZARAC……..35

5. *BIJEG* MILUTINA CIHLARA NEHAJEVA……...38

5.1. ZANESENOST SVJETLIMA VELEGRADA……...40

5.2. ĐURINE „POTONULE“ NADE……41

5.3. ODNOS ĐURO- DRUGI……44

6. *ĐUKA BEGOVIĆ* IVANA KOZARCA…… 46

6.1. TEŠKI NUTARNJI SUKOBI FATUMSKE LIČNOSTI……47

6.2. ĐUKIN IDENTITET ŠOKCA – BEĆARA……48

6.3. ODNOS ĐUKA – DRUGI……..51

7. STRAH OD ODGOVORNOSTI…….…..53

7.1. „BOLEST DUŠE“……..53
7.2. PRISUTNOST STRAHA……...57
8. OSTAVLJANJE TRAGA…….59
8.1. ĐURIN KNJIŽEVNI RAD…….59
8.2. ĐUKINO FATALNO BEĆARENJE……..60
9. NEPRIHVAĆANJE DRUŠTVENOG LICEMJERJA……..……62
9.1. ĐURINO PREZIRANJE MALOGRAĐANSKE SREDINE……..……...62
9.2. ĐUKIN SUDAR S OKOLINOM……...……64
10. OTPOR PROTIV SEBSTVA U VLASNIŠTVU DRUGOGA……..…..66
10.1. ĐURINO IZGNANSTVO U SAMOUBOJSTVO……...66
10.2. ĐUKIN „ŽIVOT PO VOLJI“……...68
11.DOMINACIJA EMOCIJA NAD RAZUMOM……..…..70
11.1. ĐURINO „SVJETLO“ U KAVANI……..…70
11.2. ĐUKINA „GLAD“ ZA EROTSKOM STRAŠĆU……...73

ZAKLJUČAK……..……..75
L.ITERATURA……..……..……...77

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

U diplomskome radu obrađuje se tema kriza identiteta u romanima *Bijeg* i *Đuka Begović*. Identitet odgovara na pitanje tko sam ja te su u procesu uspostave identiteta krucijalni određeni sugovornici. Do krize identiteta dolazi ukoliko osoba ne zna tko je, budući da joj nedostaje okvir unutar kojega stvari mogu dobiti smisao te su posrijedi osobe koje su izgubile moralnu orijentaciju. Navedeni romani nastali su u razdoblju hrvatske moderne tijekom koje središnja tema postaje prodor u dubinu čovjekove ličnosti i otkrivanje njegova egzistencijalnog smisla. Modernisti su smatrali da književnost treba prikazati čovjekov bogat i složen unutarnji život. Tako su i Milutin Cihlaer Nehajev te Ivan Kozarac prikazali složen unutrašnji život svojih protagonista. Posrijedi su protagonisti koji prolaze kroz snažne krize identiteta te su u njihovim dušama prisutni bolest volje i pesimizam. Glavni lik Nehajevljeva romana *Bijeg,* Đuro Andrijašević prolazi kroz seksualnu krizu identiteta, moralnu krizu identiteta, prosvjetno-učiteljsku krizu identiteta, književnu krizu identiteta, socijalizacijsku krizu identiteta, intelektualnu krizu identiteta te filozofsku krizu identiteta. Glavni lik Kozarčeva romana Đuka Begović prolazi kroz seksualnu krizu identiteta, moralnu krizu identiteta, bećarsku krizu identiteta te socijalizacijsku krizu identiteta. U radu navedeni su potencijalni uzroci njihovih kriza identiteta. Podrobno je opisana njihova „bolest duše“ te njihovo neprihvaćanje društvenih konvencija. To je rezultiralo njihovom neadaptiranošću u društvenu sredinu. Posrijedi su likovi koji su napose prezirali licemjerje društva te nisu pronalazili zadovoljstvo u tradicionalnim „vrijednostima“. U konačnici posrijedi su likovi kojima emocije nadvladavaju razum zbog čega ne uspijevaju postići uspjeh, budući da ih u tome sabotira i odviše proračunato društveno okruženje.

Ključne riječi: kriza identiteta, *Bijeg, Đuka Begović,* identitet, hrvatska moderna, složen unutrašnji život, bolest volje, pesimizam, Đuro Andrijašević, bolest duše

SUMMARY

The thesis deals with the theme of identity crisis in the novels *Escape* and Đuka *Begović.* Identity answers the question of who I am, and certain interlocutors are crucial in the process of establishing identity. An identity crisis occurs if a person does not know who he is, since he lacks a framework within which things can make sense, and there are people who have lost their moral orientation. The mentioned novels were created in the period of Croatian modernity, during which the central theme becomes the penetration into the depth of the human personality and the discovery of his existential meaning. Modernists believed that literature should show the rich and complex inner life of man. That´s how Milutin CIhaler Nehajev and Ivan Kozarac portrayed the complex inner life of their protagonists who are going trough strong identity crises and in their souls there is a sickness of will and pessimism. The main character of Nehajev´s novel *Escape*, Đuro Andrijašević, goes through a sexual identity crisis, a moral identity crisis, an educational and teaching identity crisis, a literary identity crisis, a socialization identity crisis, an intellectual identity crisis, and a philosopcial identity crisis. The main character of Kozarč´s novel, Đuka Begović, goes through a sexual identity crisis, a moral identity crisis, a reveler identity crisis and a socialization identity crisis. The paper lists the potential causes of their identity crises. Their „disease of the soul“ and their non-acceptance of social conventions are described in detail. This resulted in their not being adapted to the social environment. Among them are characterswho especially despised the hypocrisy of society and did not find satisfaction in traditional „values“. In the end, there are characters whose emotions overcome reason, which is why the fail to achieve success, since they are also sabotaged in this by an overly calculated social environment.

Keywords: identity crisis, Escape , Đuka Begović, identity, Croatian modern, complex inner life, disease of the will, pessimism, Đuro Andrijašević, disease of the soul

UVOD

Tema je diplomskog rada kriza identiteta u romanima *Bijeg* i *Đuka Begović.* Cilj je prikazati pesimizam i bolest volje Đure Andrijaševića i Đuke Begovića. U radu se iznose razlozi njihova moralna i socijalna propadanja te njihove neadaptiranosti. Naglasak je na njihovom nemiru i tjeskobi što je rezultat snažne krize identiteta kroz koju ti likovi prolaze.

U radu se najprije objašnjava pojam identiteta, pri čemu se osvrćem na teorijske pristupe pojmu identiteta, Vecchijevo poimanje identiteta te na znanstvenu studiju o identitetu Jordana Jelića. Za razumijevanje modernog identiteta ključno je i objašnjenje Charles Taylora o njegovu razvoju. Naime, za razumijevanje modernog identiteta bitan je uvid u povijesni razvoj čovjekova identiteta. U nastavku se osvrćem na Nikolu Petkovića koji je ponudio podrobno objašnjenje o tome što se može smatrati identitetom, a što je identifikacija. Svakako, neophodno je osvrnuti se i na psihoanalizu o identitetu, u kontekstu čega je bitna psihoanaliza Sigmunda Freuda te psihoanalitičara Heinza Harmanna, Ronalda Fairbairna, Donalda Woodsa Winnicotta, Ericha Fromma, Heinza Kohuta te Jacquesa Lacana. Svakako bitna je i uloga emocija u procesu identiteta pri čemu je neophodno osvrnuti se na teoriju društvene kontrole Susan Shott, teoriju identiteta Sheldona Strykera, teoriju identiteta Georga Mccalla i J. L. Simmonsa te na teoriju kontrole identiteta Petera J. Burkea. Potom u radu iznosim Taylorovo objašnjenje krize identiteta. Taylor objašnjava da osobe koje prolaze kroz krizu identiteta gube smisleni okvir te moralnu orijentaciju što rezultira time da ne razlikuju koje se životne mogućnosti mogu shvatiti kao smislene, a koje kao trivijalne. O krizi identiteta pisali su i Erik Erikson, Anthony Giddens te Melanie Klein.

U nastavku ću iznijeti ključne događaje koje su doprinijeli stanovitim preinakama u hrvatskoj politici i književnosti početkom 20. stoljeća. Naime, posijedi je razbolje moderne u kojem su hrvatski modernisti bili pod utjecajem modernističkih ideja iz Praga i Beča. Tako su smatrali da književnost treba prikazati čovjekov nutarnji život, stoga naglasak treba biti na psihičkom profilu likova. Također, književnost treba biti odraz svoga vremena. Najznačajniji predstavnici hrvatske moderne na području romana su Janko Polić Kamov, Milutin Cihlar Nehajev, Antun Gustav Matoš te Ivan Kozarac. Nadalje, iznijeti ću biografije Milutina Cihlara Nehajeva, autora romana *Bijeg* te Ivana Kozarca, autora romana *Đuka Begović.* U nastavku ću detaljnije pristupiti Nehajevljevom romanu *Bijeg* te prikazati Đurinu početnu zanesenost životom u Beču i postepeno opadanje zanesenosti. Objasnit ću

porast Đurine tjeskobe i depresije tijekom njegova boravka u Senju. Osvrnut ću se i na Đurin odnos s drugima. Nakon toga podrobno ću pristupiti romanu Ivana Kozarca *Đuka Begović* te se pri tome osvrnuti na teške nutarnje dvojbe glavnoga protagonista, njegovu potvrdu identiteta – šokca te njegov odnos s ostalima. U nastavku ću ukazati na Đurine i Đukine zajedničke crte, točnije na njihovu bolest duše te strah koja im onemogućava da se uhvate u koštac sa svakodnevnim životnim problemima, težnjom da ostave trag, preziranjem društva koje im se nalazi u neposrednoj okolini, oponiranjem društvenim konvencijama te njihovoj pretjeranoj senzibilnosti.

1. IDENTITET

Identitet odgovara na pitanje tko sam ja. Sebstvo ne može biti samo za sebe, već je u odnosu prema određenim sugovornicima, koji su ključni za subjektovu samoidetifikaciju te su ključni za subjektovo samorazumijevanje.[1]

1.1. TEORIJSKI PRISTUPI POJMU IDENTITETA

Kristina Petrenai Andrić u knjizi *Ime i identitet u književnoj teoriji* piše da se pristupi tvorbi identiteta razgraničavaju na esencijalističko i antiesencijalističko. Easencijalistički pristup kategoriju identiteta poima kao stabilnu i nepromjenjivu. Antiesencijalistički pristup kategoriju identiteta poima kao promjenjivu, bez čvrste jezgre te specifičnu za pojedino vrijeme i mjesto. U tom kontekstu, identitet se podrazumijeva kao učinak jezika i diskursa uspostavljen u razlici prema drugima, ali i prema sebi. Antiesencijalistički identitet zagovara većina suvremenih teoretičara. Smatraju da je identitet nešto što se tijekom cijelog života izgrađuje i prevladava. Ti se procesi odvijaju kroz interakciju s drugim.[2]

Početkom 20. stoljeća jezik je postao medij za razumijevanje tvorbe identiteta i kulture uopće. Identitet se oblikuje kroz uvjerenja pojedinca, njegove stavove, stil života, što se oblikuje kroz različite jezične interpretacije. Sebstvo je nepotpuno i decentrirano, što je posljedica nestabilnosti jezika i oblikovanja identiteta kroz višestruke diskurse. Jezik dovodi sebstvo u postojanje te su identiteti diskurzivni konstrukti koji se ne nadovezuju ni na kakvu postojeću stvarnost.[3]

---

[1] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 48.str.
[2] Peternai Andrić, Kristina. Ime i identitet u književnoj teoriji. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2012., 11. str.
[3] Isto, 48. str.

1.2. VECCHIJEVO POIMANJE IDENTITETA

Poljski sociolog, filozof i teoretičar kulture Zygmunt Bauman je u svojim razgovorima s novinarom Benedettom Vecchijem raspravljao o pojmu identiteta. Vecchi je objasnio kako se identiteti odnose prema zajednicama kao prema nečem što ih definira te su posrijedi životne i sudbinske zajednice. Nadalje, navodi kako su „pripadanje“ i „identitet“ podložni pregovaranju te se mogu opozvati. Vecchi smatra da nam se identitet otkriva kao nešto što treba izumiti. Smatra da, kad identitet jednom izgubi društvena sidra zbog čega se činio unaprijed određenim, identifikacija postaje sve važnija.[4] Vecchi smatra da identifikacija podrazumijeva obvezivanje za nepoznatu sudbinu na koju se ne može utjecati te je stoga mudrije nositi višestruke identitete. Tvrdi da mjesta u koje se tradicionalno ulagao osjećaj pripadanja (posao, obitelj, susjedstvo) nisu pouzdana, stoga nije izgledno da će ona umanjiti strah od samoće i napuštenosti.[5]

Vecchi je primijetio da je identifikacija moćan čimbenik stratifikacije te da većina ljudi nije sigurna koliko dugo će moći birati što žele niti hoće li biti u stanju zadržati položaj koji trenutačno uživaju. Ako naši napori propadnu jer nismo dovoljno snalažljivi ili odlučni, neželjeni identitet može se zalijepiti preko onoga kojega smo sami odabrali.[6] Da bi se pojedinac usudio preuzeti rizik, potrebno je povjerenje u društvo, no danas je posrijedi dvolično društvo. Međuljudski odnosi istodobno su predmet žudnje i straha, budući da su ljudi nesigurni kako ostvariti veze za kojima čeznu te nisu sigurni ni za kakvim vezama čeznu. Moderni ljudi nisu u stanju suočiti se s rizicima, stoga veze traju onoliko dugo koliko donose zadovoljstvo obama partnerima.[7] Vecchi navodi da je malo uporišta u životu za koje se može sigurno predvidjeti da će trajati, budući da „sadašnjost“ ne vezuje uz sebe „budućnost“. Samim time dugoročno razmišljanje čini se besmislenim. Da bi pojedinac utvrdio svoj identitet potrebne su mu veze u kojima nešto znači i na koje se može pozvati prilikom definiranja samoga sebe. Naši stavovi o ljudskim vezama su bolno podvojeni te se tako javlja potreba za privremenim rješenjima što rezultira time da se spas traži u umnožavanju i gomilanju veza, što omogućuje da povezivanje i prekidanje bude podjednako lako. [8]

---

[4] Bauman, Zygmunt (prijevod s engleskog Petrić, Mirko). Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem. Zagreb: Naklada Pelago, 2009., 26. str.
[5] Isto, 31. str.
[6] Isto, 37. str.
[7] Isto, 55. str.
[8]Bauman, Zygmunt (prijevod s engleskog Petrić, Mirko). Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem. Zagreb: Naklada Pelago, 2009., 59. str.

U nastavku govori o tome kako je strah od bespomoćnosti sve više prisutan kod modernih ljudi, budući da smo pod utjecajem moderne znanosti prestali misliti o vječnosti i usredotočili se na naš ovozemaljski život. Posljedica toga je očekivanje da stvari i teme objasne zašto zaslužuju našu pozornost.[9] Mi smo u stalnoj potrazi za zadovoljavajućim identitetom, zbog čega smo skloni eksperimentiranju prilikom gradnje identiteta. Naime, čeznemo za društvom, no veze su dvosmislene što rezultira djelomičnim odstupanjem od vlastite nezavisnosti. [10]

1.3. ZNANSTVENA STUDIJA O IDENTITETU JORDANA JELIĆA

U svojoj znanstvenoj studiji o identitetu Jordan Jelić navodi da je najjednostavnija definicija identiteta biti različit od drugih.[11]

Nadalje, Jelić u svojoj studiji dijeli identitet na apsolutni i relativni identitet. Apsolutni identitet znači potpunu jednakost, a relativni identitet manje naglašava jednakosti te omogućava izvjesno odstupanje. Jelić navodi da identitet pojedinca ima dvojnu strukturu te se sastoji od autoidentifikacije i od identifikacije. Autoidentifikacija označava onaj identitet koji osoba pripisuje sebi te vjeruje da je njegov identitet usuglašen s njim samim. Drugi dio identiteta spada u domenu identifikacije koje su pojedincu pripisane od strane društva. One su promjenjive te se nameću putem položaja, uloge i slično.[12]

Jelić navodi kako je u kreiranju osobnog identiteta ključno pitanje individualnosti koju čovjek u modernom svijetu nastoji sačuvati osiguravajući sebi društveni položaj, status i ulogu te vjeruje da je tako ostao neovisan. [13]

1.4. RAZVOJ MODERNOG IDENTITETA (CHARLES TAYLOR)

Taylor tvrdi da je za spoznavanje modernog identiteta neophodno razumjeti kako se moderno shvaćanje sebstva razvilo iz ranijih predodžbi o čovjekovu identitetu. Za moderni

[9] Isto, 63. str.
[10] Isto, 76. str.
[11] Jelić, Jordan. Identitet: (znanstvena studija). Zagreb: D. S. M. - Grafika, 1999., 10. str.
[12] Isto, 15. str.
[13] Isto, 29. str.

identitet ključno je i podrobnije razumijevanje načina na koje su se razvile naše predodžbe o dobru, budući da su sebstvo i dobro neraskidivo isprepletene teme.[14]

Povijesni razvoj modernog identiteta, Taylor, započinje Platonovim naukom o moralu, koji je tvrdio da smo dobri kada vlada razum, a loši kada prevladavaju naše želje. Nadalje, Platon je govorio da dobre duše uživaju red, slogu i sklad, dok su loše rastrgane na sve strane svojim željama i u neprestanom su sukobu.[15] Smatrao je da je čovjek kojim vlada razum spokojan, dok je onaj kojim vladaju strasti konstantno uzrujan i uznemiren. Platon je zaključio da je razum naša sposobnost da vidimo bitak.[16]

Potom se osvrće na Augustina koji je smatrao da stvari treba shvatiti kao izvanjski izraz Božjih misli, budući da stvoreni svijet otkriva svoj smisao sudjelujući u Božjim idejama. Tvrdio je da je Bog temeljno načelo spoznavanja, budući da istinu vidimo u Bogu.[17] Sami sebe možemo razumjeti ako smo povezani sa savršenstvom koji je iznad nas, odnosno s Bogom.[18]

U nastavku, Taylor, spominje Descartesa koji je ponudio novo shvaćanje razuma te se divi onima kojima razum nadvladava strasti i pri tome ističe snagu volje, koja je neophodna u tom procesu. Također, u tom kontekstu bitne su i snaga, čvrstoća, odlučnost i kontrola[19].

Nakon toga, Taylor, se osvrće na Lockeovo „punktualno sebstvo“, za koje je ključno da stječe kontrolu kroz oslobođenost, koja je u korelaciji s „objektivizacijom“.[20] Locke navodi da su sve ideje u umu te da trebamo prestati živjeti u svome doživljaju, stoga je neophodno steći neku vrstu kontrole.[21] Nadalje, Locke predlaže da preispitamo temelje tradicionalnih ideja, prije nego što ih prihvatimo te predlaže rušenje i ponovnu izgradnju. Tvrdi da spoznaja nije istinska ako je čovjek ne razvije sam. Locke smatra kako da bi nas neko dobro motiviralo, ono treba pobuditi nelagodu, jer ona uvodi volju. Mi možemo odrediti koje je dobro najveće i svoju volju usmjeriti prema njemu. Nadalje, radikalna oslobođenost otvara mogućnost za samoobnovu te bi ciljevi takve obnove trebali slijediti zakon koji je postavio Bog. Posrijedi je

[14] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 15. str.
[15] Isto, 127. str.
[16] Isto, 134. str.
[17] Isto, 147. str.
[18] Isto, 151. str.
[19] Isto, 165. str.
[20] Isto, 172. str.
[21] Isto, 173. str.

najviši moralni put, a subjekt koji to može ostvariti je „punktualno“ sebstvo. Smatra da je sebstvo ovisno o svijesti.[22]

Taylor se osvrće i na Montaignea, koji je smatrao da moderni problem identiteta ostaje neshvatljiv. Montaigne je osjećao zastrašujuću unutarnju nesigurnost, stoga predlaže opis sama sebe. Tvrdio je da je samospoznaja neophodna za samoprihvaćanje.[23]

Taylor objašnjava da je za moderni identitet bitno samopreispitivanje, samokontrola te individualizam osobne predanosti.[24] Mišljenje i osjećanje ograničavaju se na um. Istinska spoznaja i istinsko vrednovanje locirani su u stvarnosti, a ne u subjektu. Svijet se sastoji od domene objekata, o kojima razvijamo različite ideje i na različite načine reagiramo na njih vrednovanjem. Subjekt i objekt se sada smatraju odvojenim entitetima te se povlači jasna granica između psihičkoga i fizičkoga. Nestankom magijske prakse nastale su duboke promjene duhovnog svjetonazora, što je donijelo novu oslobođenost. Smatralo se da svijet magije uzrokuje gubitak sebstva. Posrijedi je uspostava samodefinirajućeg subjekta, što podrazumijeva da ljudski akter više nije dio nekog šireg smislenog poretka, te njegovu svrhu treba otkriti u njemu samome.[25]

Taylor, također, objašnjava kako su na razvoj modernog identiteta utjecale i promjene u političkim strukturama, ekonomskim praksama, vojnoj i birokratskoj organizaciji, Picov Govor o dostojanstvu čovjeka, ponovno otkriće prirode ostvareno u likovnoj umjetnosti i književnosti. Moderni identitet pojavio se zato što su promjene u samorazumijevanju povezane sa vjerskim, političkim, ekonomskim, obiteljskim, intelektualnim te umjetničkim praksama poklopile i ojačale kako bi ga proizvele. Primjeri praksi su samopreispitivanje ponovno rođenih, politika pristanka, obiteljski život u braku iz ljubavi, novi odgoj djece, umjetničko stvaralaštvo u skladu sa zahtjevima originalnosti. Svaka od tih praksi pridonijela je razvoju skupa ideja o subjektu.[26] Drugo važno obilježje modernog identiteta je potvrda običnog života, koja podrazumijeva one aspekte ljudskog života koji su povezani s proizvodnjom i reprodukcijom, odnosno radom i s našim životom seksualnih bića, uključujući brak i obitelj.[27]

---

[22] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 182. str.
[23]Isto, 191. str.

[24] Isto, 197. str.
[25] Isto, 207. str.
[26] Isto, 218. str.
[27] Isto, 223. str.

Moderni identitet oblikovan je stapanjem etike običnoga života i filozofije oslobođene slobode i racionalnosti. Na taj način stvoren je svjetonazor čije su sastavnice ključne za predodžbu o sebstvu. Taylor napominje kako je Locke u tome bio ključna figura, budući da je Locke vjerovao da nam razum jasno pokazuje kako je naš svijet stvorio Bog. Ljudski nedostaci, lijenost, strasti, strahovi, praznovjerje i ranjivost onemogućuju da čovjek spozna svoju načelnu sposobnost te im u pomoć priskaču Božje obznane.[28] Locke zaključuje da Bog želi da budemo produktivni, stoga trebamo biti marljivi i razumni. Navodi da ljudi zastranjuju s tog puta zbog lijenosti, pohlepe, strasti i ambicije. Posrijedi su ljudi koji ne prepoznaju ideal u skladu s kojim bi trebali živjet, budući da ih zalađuju njihova praznovjerja, loš odgoj i običaji, pristrasnost i vlastite loše strasti. Napominje da su ljudi skloni egocentričnosti, lijenosti i oholosti te pod utjecajem lošeg odgoja ne poštuju zakon prirode, stoga im je potrebna Božja pomoć. U tom kontekstu bitna je Božja objava. Zaključuje da Bog mora postojati kako bi u ljudski život uveo neki red.[29]

Locekovom deizmu suprotstavio se Shaftesbury, koji smatra da je u naravi razumnih bića da vole razumni poredak kad ga vide, ali je problem u njihovoj nesposobnosti da ga vide. Problem se javlja jer su zaslijepljeni svojim strastima. Napominje da naša ljubav prema dobru može zatajiti zbog „Pada“, budući da on uzrokuje izopačenost volje. Tako u nama postoje dvije ljubavi, odnosno posrijedi su ljubav prema bližnjemu i požuda. Tvrdi da milost treba preobraziti volju. Shaftesbury smatra da je ključno pitanje narav subjekta, odnosno što je to u subjektu što ga navodi da prepozna i voli dobro. Smatra da trebamo preispitati vlastite želje, sklonosti i osjećaje. Motiv dobrohotnosti postaje ključnim za dobrotu.[30]

U nastavku Taylor objašnjava kako u 17. i 18. stoljeću dolazi do novog vrednovanja trgovine, uspona romana, promjena u shvaćanju braka i obitelji te do nove važnosti osjećaja. U tome razdoblju posrijedi je i novi tip romana u kojem se potanko pripovijedaju životi konkretnih ljudi, učvršćuje se potvrda običnog života, veličaju se poduzetničke vrline te se bave temama ljubavi i braka. Smrt arhetipova sa sobom je donijela novu svijest o vremenu te se moglo zamisliti da se nepovezani događaji odvijaju u istom prostoru priče. Novi smisao za vrijeme promijenio je i shvaćanje sebstva čiji je identitet uspostavljen u pamćenju. Identitet se može pronaći jedino u samonaraciji, te život treba proživjeti kao priču. Na život se gleda kao na nešto

[28] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 248. str.
[29] Isto, 253. str.
[30] Isto, 271. str.

što se odvija kroz događaje te kao pripovjedači svojih priča proživljavamo to u značenju koje događaji iskazuju. Taj način samonaracije pristaje uz doživljaj oslobođenog sebstva.[31]

Taylor objašnjava kako je iz propasti deizma proizišlo nekoliko zasebnih varijanti glavnih životnih dobara. Nakon deizma posrijedi je bilo nevjerničko prosvjetiteljstvo, a potom suvremena svjetovna kultura.[32] U tom kontekstu spominje termin „sekularizacija“, koji opisuje proces opadanja vjere u Boga. Širenju nevjerništva pridonijeli su i industrijalizacija, tehnološka promjena te mobilnost. Ljudi osjećaju drugačije moralne izvore, koji ne pretpostavljaju nužno Boga. Dostojanstvo slobodne, racionalne kontrole počelo se činiti istinskim jedino ako je oslobođeno podložnosti Bogu. Današnji ljudi nemaju čvrsto ukorijenjeno povjerenje u svoj svjetonazor, budući da više smjerova doprinosi osjećaju neizvjesnosti.[33] U kontekstu toga, Taylor se osvrće i na radikalne prosvjetitelje koji su polazili od činjenice da ljudi žele sreću te odsutnost patnje, stoga je jedino pitanje kako maksimizirati sreću. Smatrali su da svijet treba promatrati kao neutralnu domenu koju trebamo razumjeti da bismo ovladali njome te uz pomoć njezinih uzročnih odnosa proizvesti najveću količinu sreće. Pravu potragu za srećom obećava isključivo usredotočenost na korisnost. Ključan je ideal samodgovornog razuma, koji podrazumijeva slobodu od autoriteta te je povezan s pojmom dostojanstva.[34]

Taylor se dotiče i Rousseaua koji prirodu uspoređuje s unutarnjim glasom, budući da nam savjest govori jezikom prirode, samo nju ne čuje svatko. Da bi se ponovno uspostavila veza s tim glasom, potrebno je preobraziti motivaciju. Rousseau je smatrao da je naša konačna sreća živjeti u skladu s unutarnjim glasom.[35]

Kao protutežu Rousseau, Taylor, spominje Kanta, koji je smatrao da moralna osoba želi uskladiti svoje djelovanje s moralnim zakonom, kojeg diktira sam razum, stoga moral ne može biti utemeljen u prirodi niti u bilo čemu izvan ljudske racionalne volje[36]. Kant smatra da ljudska bića djeluju prema zakonima koja su sama formulirala. Posljedica toga je da nam racionalnost nameće obveze. [37]

---

[31] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 302. str.
[32] Isto, 322. str.
[33] Isto, 331. str.
[34] Isto, 337. str.
[35] Isto, 377. str.
[36] Isto, 378. str.
[37] Isto , 380. str.

Taylor objašnjava kako se u 18. stoljeću razvijala ideja da je svaki pojedinac originalan, a ta originalnost određuje kako bi pojedinac trebao živjeti.[38] Posrijedi je i novo shvaćanje umjetnosti, koja se više nije shvaćala kao oponašanje, već kao izražavanje. Umjetnost je u nekim pogledima nadomjestila religiju. Smatralo se da je raskid razuma s prirodom nužan, kako bi čovjek razvio svoje mogućnosti rasuđivanja i apstrakcije. Potrebno je kontemplirati javni poredak stvari, a ta domena uključuje perspektivu prvog lica. To je ono što znači definirati glas ili poticaj kao „unutarnji“. [39]

Što se tiče 20. stoljeća, Taylor navodi kako su se tada razvile ideje slobode i dostojanstva, povezane s promicanjem običnoga života. Ipak, skreće pozornost i na općeljudsku težnju da se vlastiti identitet identificira naspram protivnika. Tako ističe i viktorijansku eru u kojoj se vodila borba između znanosti i teologije. U tom kontekstu spominje Darwina koji je smatrao da nije dopušteno vjerovati u nešto za što nema dovoljno dokaza. Viktorijanci su smatrali da će znanost poboljšati čovjekovu situaciju.[40]

Taylor navodi kako je tijekom 19. i 20. stoljeća umjetnost postala ključna za obnovu veze s moralnim izvorom. Tada se smatralo da umjetničko djelo potječe iz „epifanije“ te razotkriva što se mora iščitati u njemu samome. Jedan od oblika epifanije bio je u pokazivanju duhovne dobrote, izvora ozdravljenja u prirodnom svijetu, koji je naše otuđenje učinilo banalnim ili mrtvim, no u 19. stoljeću došlo je do tri bitnih transformacija. Prvo je posrijedi „naturalizam“ koji ističe stvaralački rad mašte tako što je preoblikuje. Drugu transformaciju ustanovio je Baudelaire, koji niječe prirodu te je fasciniran seksualnom žudnjom, iako je smatra priprostom. Smatrao je da umjetnost može dovesti do epifanije svijeta, stoga je zadatak umjetnosti da ispravi prirodu, tako što mašta razara tvorevine, da bi ih ponovno sastavila prema svojim zakonima.[41] Treću transformaciju ustanovio je Schopenhauer, koji je tvrdio da je sveprožimujuća moć volja, ali ona nije duhovno dobro, već je posrijedi divlje stremljenje, koje je nekontrolirano i nesposobno za zadovoljavanje. Ono nas tjera naprijed suprotno svim načelima, zakonu, moralu, svim standardima dostojanstva, u nezasitnu potragu za nedostižnim. Mi volimo i nastojimo ostvariti sreću, ali seksualna žudnja je sama po svojoj naravi nesposobna ostvariti sreću.[42] Smatra da se oslobođenje postiže potpunim bijegom od sebstva i volje. Schopenhaur iznosi ideju preobrazbe stvarnoga kroz umjetnost, stvarnosti koja je sama po sebi

[38] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 390. str.
[39] Isto, 404. str.
[40] Isto, 420, str.
[41] Isto, 454. str.
[42] Isto, 458. str.

bezvrijedna i degradirana.[43] Smatrao je da pokretačka snaga volje može značiti samo patnju, ali njezina je svrha preobrazba. Stoga svijet treba ponovno stvoriti te život treba ponovno postati važnim. Iako se priroda ne smatra domenom duha i dobrote, biti odvojen od nje znači zapasti u stanje iskušenosti, praznine, tuposti, u ograničen i zgrčen život, u egoizam i kukavičluk.[44] Schopenhaur je smatrao da epifanije umjetnosti podrazumijevaju pretvorbu despiritualizirane stvarnosti, posrnule naravi ili amoralne volje, a ne otkrivanje nekog dobra koje je ontički neovisno o nama. Stoga epifanijska umjetnost treba prvenstveno slaviti naše vlastite moći.

Taylor u nastavku govori o tome kako se umjetnost 20. stoljeća okrenula više prema nutrini te je veličala subjektivnost. Također, istražila je nove kutke osjećaja te ušla u tok svijesti. Središte se prebacilo na jezik, koji rastače sebstvo u onom smislu u kojem se obično shvaća u prilog nekoj novoj situaciji. Napretkom znanstvenog svjetonazora, priroda se počela razumijevati kao golem rezervoar amoralne moći.[45] Pozornost se okreće od stvari prema onome što njima postižemo, što odražava obična proza. Taylor upozorava da nas okret prema unutra može odvesti onkraj sebstva kako se ono obično shvaća, prema fragmentaciji doživljaja koja dovodi u pitanje naša uobičajena shvaćanja identiteta. Drugim riječima, oslobođenje iskustva moglo bi zahtijevati da iskoračimo iz kruga jednog i jedinstvenog identiteta. Modernisti su naglasak stavljali na precizno predočavanje stvari, što se protivilo epifaniji. Ipak, njihov cilj nije bio dokrajčiti epifaniju, već ostvariti projekciju okvira u stvarnost.[46] Na taj način nastojali su rasvijetliti neotkriven dio našeg bića. Prevladavanjem barijere između razuma i strasti ukinula se podjela između umjetnosti i života. To je obećavalo obnovljenu egzistenciju, budući da umjetnost iskupljuje život. No, i sami modernisti uočili su proturječnost u tome, budući da svijet vidimo kroz oblike koji smo sami sagradili. U konačnici, stvarnost je preoblikovana našim emocijama, stoga se epifanija događa u prostoru koje djelo uspostavlja. Posrijedi je epifanija međuprostora, koju treba shvatiti kao neku vrstu samoizražaja te stoga uključuje element samodefinicije. Tako uz pomoć umjetnosti mi definiramo ili ostvarujemo sebe.[47] Moderna umjetnost je protiv umjetničkog djela kao smislene veze te zato djeluje kao moćno načelo individualizacije, potičući razvoj specifičnosti. Budući da se ljudski život odvija na više razina epifanijsko i obično ne mogu se svesti na jedno. Spoznaja da živimo na više razina protivi

[43] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 460. str.
[44] Isto, 461. str.
[45] Isto, 473. str.
[46] Isto, 486. str.
[47] Isto, 492. str.

se pretpostavki jedinstvenog sebstva, čime se povećava osjećaj introspektivnosti i dubine. Smatraju da je epifanijski istinski tajnovito te da sadrži ključ za to što znači biti čovjek.[48]

1.5. IDENTITET I IDENTIFIKACIJA (NIKOLA PETKOVIĆ)

Nikola Petković u svojoj knjizi *O čemu govorimo kada govorimo o identitetu?* objašnjava kako potraga za identitetom inzistira na razlici jedinstva te se ti procesi tiču samodefinicije pojedinca.[49] Potraga za identitetom odvija se u odnosu na druge, sljedeći dinamiku ja i ne-ja, pri čemu ja treba ograditi vlastiti prostor i odstraniti ne-ja. Petković upozorava da onog trenutka kada se identitet preda kulturi i politici, postaje identifikacija. Posrijedi je identifikacija, budući da se pojedinac može identificirati s određenom grupom, s ideologijom, s pokretom, ali ne može biti identičan s njihovom strukturom. Identifikacija se odvija u dva smjera, te u prvom slučaju kreće se od individualne perspektive sebestva, odnosno ja se identificira s x,y,z, a u drugom slučaju pojedinac je motren očištem trećeg lica, koji zaključuje da pojedinac posjeduje za njega i grupu bitne kvalitete. Potonje se može smatrati i objektivnim identitetom, budući da odgovara na pitanje kako mene drugi vide[50]. U nastavku, objašnjava da ukoliko su identiteti samo unutar kulture, onda bi se s promjenom kulture i oni trebali mijenjati.

Petković se osvrće i na filozofski pristup identitetu te navodi kako filozofija govori da je identitet relacija stvari same sa sobom.[51] Što se tiče bavljenja problematikom identiteta u vremenu, objašnjava kako se priče s vremenom nadograđuju i mijenjaju. Upravo na taj način neki tragaju za istinom o identitetu.[52] (Petković, 2020:48)

Petković spominje Borana Berčića, koji u svojoj pojmovnoj analizi navodi kako je važna razlika između numeričkog i kvalitativnog identiteta. U tom kontekstu, Berčić, uzima primjer Dostojevskog, koji se iz Sibira vratio „kao drugi čovjek“. Berčić je objasnio da je posrijedi isti čovjek, čija su se temeljna uvjerenja promijenila. U nastavku objašnjava da je numerički

[48] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 498. str.
[49] Petković, Nikola. O čemu govorimo kada govorimo o identitetu?. Zagreb: Disput, 2020., 20. str.
[50] Isto, 25. str.
[51] Isto, 32. str.
[52] Isto, 48. str.

identitet Dostojevskog ostao isti (tko je on), ali se promijenio njegov kvalitativni identitet (kakav je on). Petković smatra kako se Dostojevski prvotno identificirao sa socijalizmom-anarhizmom, a potom s pravoslavnim fundamentalizmom. Upravo sljedeći njegov identitet u vremenu mi saznajemo kakav je on, odnosno da se Dostojevski identificira s oprečnim idejama, ideologijama i pokretima. Berčić smatra da gubitkom numeričkog identiteta prestajemo postojati, dok gubitkom kvalitativnog identiteta i dalje ćemo postojati samo ćemo se promijeniti. Berčićevu pojmovnu analizu Petković koristi kao primjer rasprave o identitetu, koja ne razlikuje kategorije identifikacije, uloge, solidarnosti i lojalnosti.[53]

U nastavku knjige Petković se osvrće i na Rogersa Brubakera i Frederica Coopera, koji u svom članku tvrde da identitet ima tendenciju da znači i previše toga i premalo toga. Oni kritiziraju antiesencijalistički pristup identitetu, smatrajući da nas se dolaženjem do identiteta u kulturi ostavlja bez uporišne točke, koja je neophodna za ozbiljnu raspravu o identitetu. Zaključuju da tako konstruirani identiteti gube na svojoj vjerodostojnosti. [54] Brubaker i Cooper pojašnjavaju da ako sve oblike pripadanja, sva iskustva zajedništva, povezanosti i uzajamnosti, svaku našu samospoznaju i samoidentifikaciju svedemo na „identitet“, ne možemo znati što je točno identitet.[55] Petković pojašnjava kako se ti slabi koncepti „identiteta“ ne mogu smatrati identitetom. Jedino identitet u jakom smislu u sebi sadrži imperativ djelovanja u svrhu samoočuvanja, i to pod svaku cijenu.[56]

Brubaker i Cooper naglašavaju da je u procesu identifikacije problematično izgrađivanje grupnog samorazumijevanja, a samospoznaja kolektiva ključna je za pretpostavljanje identiteta kao finalnog rezultata. Ukoliko je identitet umnožen i fluidan, nemoguće ga je jasno razlikovati od kategorija poput samospoznaje, klasifikacije, identifikacije, solidarnosti. Stoga su Brubaker i Cooper predložili termin samospoznaja kao alternativa terminu identitet. Posrijedi je termin koji označava osjećaj pojedinca koji mu govori tko je on te iako samospoznaja može varirati od osobe do osobe može biti i stabilna. No, Petković navodi da samospoznaja ne može zamijeniti identitet, budući da se radi o subjektivnom terminu, koji opisuje nečiji osjećaj sebe, ali ne obuhvaća perspektive drugih o toj osobi. Također, samospoznaja je uvijek nabijena emocijama. Naposljetku, samospoznaja naglasak stavlja na mjesto subjekta u širem društvenom

[53] Petković, Nikola. O čemu govorimo kada govorimo o identitetu?. Zagreb: Disput, 2020., 77. str.
[54] Isto, 90. str.
[55] Isto, 92. str.
[56] Isto, 92. str.

kontekstu gdje samospoznaja ne obuhvaća objektivitet na koji se bespogovorno pozivaju sva jaka razumijevanja identiteta.[57]

1.6. IDENTITET U KNJIŽEVNOSTI PREMA JONATHANU CULLERU

Što se tiče književnosti, Culler pojašnjava kako se ona uvijek bavila identitetom, napose pripovjedna književnost koja je pratila sudbine likova, točnije način na koji oni sami sebe izgrađuju te kako su određeni različitim okolnostima svoje prošlosti, izborima koje čine i društvenim silnicama koje na njih djeluju. Književna djela nude razne primjere o tome kako se tvori identitet. Tako je u nekim pripovijestima identitet određen rođenjem, a u nekim pripovijestima likovi se mijenjaju ovisno o svojim usponima ili padovima. Također, posrijedi su i pripovijesti u kojima se identitet likova zasniva na njihovim osobnim kvalitetama koje se ističu prilikom životnih nedaća.[58] Tako su u književnosti zastupljene obje mogućnosti, odnosno i da je subjekt nešto dano i da je subjekt nešto što se konstruira. Likovi se otkrivaju tako što svojim postupcima iskazuju svoju „pravu narav“. Drugim riječima, likovi moraju postati ono što se već pretpostavlja da jesu. Zapadnjački romani napose naznačuju da je jastvo proizišlo iz životnih iskušenja na neki način bilo prisutno sve vrijeme, kao osnova postupka koji to jastvo stvaraju. Temeljni identitet je i uzrok i posljedica njihovih postupaka. Književna djela uglavnom reprezentiraju pojedince, stoga je borba za identitet borba u pojedincu ili borba pojedinca i grupe, na način da se likovi suprotstavljaju ili pokoravaju društvenim pravilima, vrijednostima i očekivanjima.[59]

Culler tvrdi da je književnost odigrala i bitnu ulogu u konstruiranju identiteta svojih čitatelja, budući da književna djela potiču identifikaciju s likovima prikazujući svijet s njihove točke gledišta. Spomenuta identifikacija stvara identitet, odnosno postajemo ono što jesmo poistovjećujući se s osobama o kojima čitamo.[60]

---

[57] Petković, Nikola. O čemu govorimo kada govorimo o identitetu?. Zagreb: Disput, 2020., 111. str.
[58] Culler, J. Književna teorija - vrlo kratak uvod. Zagreb : A.G.M., 2001., 129. str.
[59] Isto, 130. str.
[60] Isto, 132. str.

1.7. PSIHOANALIZA O IDENTITETU

Anthony Elliott u knjizi *Uvod u psihoanalitičku teoriju* spominje Sigmunda Freuda, koji je pokazao da se ispod naših javnih života krije svijet tajni, laži, sumnji i umišljaja. Stoga je pojmom potiskivanja identificirao skrivene identitete, koji ljudski život ispunjavaju osjećajem straha, tjeskobe i srama. [61]

Elliott objašnjava kako psihoanaliza odnos između sebstva i žudnje shvaća na nov način. Posrijedi je shvaćanje koje podrazumijeva da sebstvo nije stabilan i jedinstven entitet, već je sebstvo izraz nesvjesnog, koji se konstruira preko žudnje. Pri tome, psihoanalitički teoretičari različito poimaju utjecaj nesvjesne žudnje na ustrojstvo sebstva. Tako neki teoretičari smatraju da je autentičan osjećaj sebstva temeljen na psihoanalitičkoj teoriji, dok drugi teoretičari smatraju sebstvo imaginarnim umišljajem psihičkom strategijom prilagodbe kojoj je cilj prikriti bolne realnosti žudnje[62]

Nadalje, Elliott objašnjava da se sebstvo oblikuje iznutra te je temeljeno interpersonalnim odnosima i jakim emocionalnim iskustvima, napose onima u ranom djetinjstvu. Psihoanaliza postavlja rascjep između svjesnog „ja“ i onog koje je nesvjesno te tako dolazi do otkrića da se ispod našeg svakodnevno oblikovanog samoidentiteta nalazi „skriveno“ sebstvo odrezano od samospoznaje. To „skriveno“ sebstvo nadilazi naše namjere. Taj proces vidljiv je u činu autorefleksije, kada reflektirajući o vlastitom identitetu razmišljamo o svojoj osobnosti te o svojim emocionalnim vezama s drugim ljudima. U tom slučaju posrijedi je osjećaj sebe koji je smješten u unutrašnjost pojedinca. Međutim, pojedinac razmišlja i žudi za aspektima koji se nalaze izvan njegova ustrojenog osjećaja sebe. Upravo se u toj točki rascjepljivanja svjesne namjere i nesvjesne žudnje ubacuje psihoanaliza pokušavajući pokriti potisnute aspekte ustrojstva sebstva[63].

Elliott objašnjava da je Freud pitanje sebstva postavio u odnosu prema ljudskoj seksualnosti. Naime, Freud je smatrao da se identitet oblikuje nesvjesnim odabiranjem putem poistovjećivanja, koji započinje u bolnim osjećajima gubitka. Također, tvrdio je da se identitet stvara preuzimanjem određenih dijelova drugih osoba i objekata u sebe putem fantazije. Elliot

[61] Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 18. str.
[62] Isto, 21. str.
[63] Isto, 28. str.

pritom zaključuje da se promjenom društvenih odnosa mijenja i ustrojstvo sebstva. Posljedica toga je da modernost rađa nove oblike osobnog identiteta i društvenih odnosa.[64]

U nastavku Elliott detaljno objašnjava kako se postfjordovska teorija uvelike razlikuje od one koju je zastupao Freud, budući da težište stavlja na emocionalne odnose između ljudskih subjekata. U kontekstu toga, represivni se društveni uvjeti napose pripisuju složenom načinu na koji interpersonalni odnosi mogu izobličiti psihički život, sebstvo i rod. Posrijedi su pojedinci koji u odnosu s drugima iskazuju nedostatak emocija. Također, ti pojedinci otuđeni su od sama sebe. Moderni uvjeti života uzrokovali su jazi između ja i drugih, što rezultira slabljenjem društvene povezanosti.[65]

Elliott pojašnjava kako je Freud smatrao da nesvjesno i društvo nadvladavaju sebstvo, pri čemu sebstvo nastoji održati neku ravnotežu. Potom spominje Heinza Harmanna koji je tvrdio da je „ja“ pušten da živi slobodan život, budući da on može preuzeti prilagodljivu ulogu u odnosu na društvenu zbilju i izvanjski svijet te od njih tvoriti temeljnu ljudsku motivaciju. U kontekstu toga ovladavanje unutarnjim svijetom važnije je od društvenih odnosa. Elliott objašnjava da teoretičari objektivnih odnosa za strukturiranje sebstva krucijalnim smatraju interpersonalne odnose. Pritom naglašava da interpersonalna izobličenja ili patologije također mogu biti ugrađene u strukturu sebstva, što dovodi do negativnih posljedica po sebstvo. Pritom se poremećaji u oblikovanje sebstva smatraju posljedicom neuspjeha dobivanja ljubavi od osoba do kojih je pojedincu stalo. Upravo kvaliteta interpersonalnih odnosa strukturira i preobražava nesvjesnu žudnju i strast.[66] U nastavku spominje i Fairbairna, koji je tvrdio da problemi „ja“ potječu od ranih odnosa s primarnim skrbnicima, što se napose odnosi na djetetovu majku. Naime, ukoliko je dijete lišeno majčine emocionalnosti, doživljava duboku bol koju pokušava nadići cijepanjem ja i fantazijskim nadomjescima. Rezultat toga je da dijete ne može postići zdrav razvoj i interpersonalnu interakciju.[67] U kontekstu toga, Elliott spominje i Winnicotta, koji je uveo razliku između „istinskog sebstva“ osobe koja je sposobna za kvalitetne interpersonalne odnose te „lažnog sebstva“ osobe koja nije sposobna održati kvalitetne interpersonalne odnose. Također, tu je bitna i tvrdnja Melanie Klein da je u fantazijski svijet pojedinca uključena vrsta neprekinutoga kolebanja između unutarnjeg i vanjskog svijeta, iz kojih se osjećaj sebstva pojavljuje kao vanjski izraz nesvjesnih „unutarnjih

[64] Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 46. str.
[65] Isto, 52. str.
[66] Isto, 58. str.
[67] Isto, 59. str.

objekata“.[68] Teoretičari objektivnih odnosa naglašavaju da ukoliko suvremena kultura snažno ograničava ljudske odnose, sebstvo se ne može razviti na zdrav način te uglavnom pretežu površni narcistički odnosi.[69]

U poglavlju o modernoj kulturi i njezinom potisnutom, Elliott se osvrće na Freudovu tvrdnju da podvojenost počiva u srži odnosa između ja i svijeta. Freud je smatrao da moderna kultura svojim zahtjevima uzrokuje jaku osobnu tugu pojedincima. Upravo u toj bolnoj podvojenosti nalazi se korijen psihičkog otpora, budući da previše potiskivanja dovodi do mržnje i bijesa. Freud je smatrao da je modernost uzrokovala nervozu, budući da je u društvenom životu posrijedi natjecanje i materijalizam, što dovodi do emocionalne patnje te stanje tjeskobe. Freud je smatrao krucijalnim to da podvojenost psihičkoga života ima svoj odraz u kulturnoj nesigurnosti, budući da je potrebno da kultura utječe na svog subjekta i na to da načelo ugode bude zbiljsko. U kontekstu toga javlja se problem, budući da kultura ograničenjem seksualnosti uskraćuje subjektovu nagonsku ugodu.[70] Potom Elliott objašnjava kako je svojim kasnijim spisima Freud razmišljao o ljudima kao bićima koja žive pod utjecajem destruktivne sile zastrašujućeg nagona smrti. Njegova teorija nagona smrti radikalno je prevrednovanje potiskujuće važnosti same moderne kulture.[71] Na taj način ljudska bijeda posljedica je i ograničenja autodestruktivnosti. Seksualne i agresivne strasti se pomoću društvenih institucija osvetnički okreću protiv pojedinca uvodeći osjećaje krivnje, tjeskobe i nesreće u ljudsko stanje. Na taj način „neprihvatljiva“ žudnja vraća se nazad u psihu. Zajedničkim djelovanjem nagon života i smrti nastoji eliminirati kulturni poredak jer se nesvjesna žudnja na razoran način društveno izražava. Podvojenost daje poticaj sebstvu da ide naprijed te se na taj način uzrokuje složen društveni život.[72]

Elliott se osvrće i na Fromma, koji je tvrdio da društvo uspostavlja temeljni poredak psihičke ekonomije tako što projicira društvene vrijednosti u sebstvo. Rezultat toga je da pojedinci prihvaćaju društvene norme ponašanja. Fromm ističe obitelj kao onu koja ubrizgava percepciju sebstva kao podređenog, samoponištavajućeg i nemoćnog. U svojim kasnijim radovima, Fromm je promijenio mišljenje te je smatrao da se sebstvo najbolje može shvatiti u interpersonalnim odnosima. U kontekstu toga smatrao je da su bespomoćnost, izolacija i samoća ključni faktori za uspostavljanje odnosa između sebstva i drugih. Fromm ističe da je za

[68] Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 62. str.
[69] Isto, 64. str.
[70] Isto, 77. str.
[71] Isto, 80. str.
[72] Isto, 83. str.

uspostavu zdravih interpersonalnih odnosa ključno racionalno razumijevanje ljudskog stanja. Također, smatrao je da je potrebno živjeti autentično kako bi se stvorilo kreativno sebstvo, koje je u stanju doprinijeti razvijanju društvenog poretka utemeljenog na uzajamnom poštovanju i samostalnom djelovanju.[73] Fromm je tvrdio da je posrijedi narcizam koji se postupno može razviti u poremećaj ličnosti koji se očituje otuđenošću od sebe samoga i od drugih. Narcistička stanja veličajnosti potiskuju osjećaje neprikladnosti i bezvrijednosti. Na taj način pojedinac se nastoji obraniti od krhkog osjećaja sebstva, međutim moguće je da se sebstvo u tom kontekstu uništi. Posrijedi su osobe koje se ne mogu nositi s depresivnim osjećajem te imaju podvojena mišljenja o drugim ljudima. Na posljetku, narcističko sebstvo se sa zbiljom može nositi samo kroz manipulaciju i veličajnost.[74] Posrijedi su osobe koje se suočavaju s bolnim osjećajem krize identiteta o kojoj ću podrobnije pisati u sljedećem poglavlju.

Elliott spominje i teoretičara Heinza Kohuta, koji smatra da je u ranom odnosu djeteta s drugima narcizam neophodan za zdrav razvoj sebstva, no ukoliko dječji narcizam nije poduprt suosjećanjem, identitet sebstva može se izobličiti, što rezultira nastankom narcističkih poremećaja. Stoga, roditelji imaju krucijalnu ulogu da emocionalnom sigurnošću djetetu omoguće postupan razvitak sebstva. Kohut je objasnio kako se psihički život sastoji od zrcalećeg objekta sebstva i idealiziranog objekta sebstva. Zrcaleći objekti sebstva podrazumijevaju izražavanje osnovnih djetetovih narcističkih potreba vezane za zrcalećeg drugog, što je ključno za početni razvoj sebstva. Dijete putem kontakta s majkom stvara sliku kao savršenog, a tu sliku potvrđuje zrcaleća majka. Idealizirani objekt sebstva daje potvrdu nastajućem sebstvu tako „Ja“ ojačava svoj identitet identifikacijom s idealiziranim roditeljskim likom te tako pronalazi smisao u osobama i objektima koji ga okružuju.[75]. Ukoliko je posrijedi neuspjeh zaposjedanja tih dvaju objekata sebstva nastaje psihološka kriza, kronična depresija ili shizofrenija. U nastavku Kohut je objasnio kako subjekt preobražavanjem zrcalećeg i idealiziranog objekta sebstva u koherentan identitet sebstva, podupire stvaranje vjere u vanjski svijet. Stoga je za uspješan razvoj sebstva djeteta ključno da mu roditelji pruže pozitivna iskustva. U suprotnom dijete ne može uspostaviti stabilan identitet sebstva. Također, Kohut je smatrao da nesvjesno nije prirodni nagon, već je posrijedi poremećaj sebstva u odnosu s njegovim okruženjem.[76] Elliot se osvrće na Kohutove tvrdnje te objašnjava da takvim

[73] Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 89. str.
[74] Isto, 109. str.
[75] Isto, 163. str.
[76]Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 164. str.

stajalištem nema uvida u nesvjesnu žudnju, koja je duboko utkana u sve što radimo. Drugim riječima, takvim stavom Kohut u potpunosti odbacuje tjeskobu, depresiju i sukobe kao sastavni dio života.[77]

Da se psiha ne može samo tako precrtati na društveni život, potvrđuje i Jacques Lacan, koji je tvrdio da se naše najdublje strasti iskazuju u jeziku te da žudnja nije dana. Stoga, Lacan zaključuje da su jezik i nesvjesna žudnja prisutni istovremeno. Lacan je tvrdio da je sebstvo oblikovano kroz drugost te je otuđeno od vlastite povijesti. Ističe da je „ja“ otuđujući umišljaj ili fikcija, medij pogrešnog prepoznavanja koji skriva rascijepljenu i razlomljenu prirodu nesvjesne žudnje.[78] Lacan je smatrao da tijekom komunikacije ljudi neprestano ponavljaju svoju potragu za žudnjom. Također, objašnjava kako subjekt ne može postići jedinstvo u psihičkom životu, budući da smo nesigurni u odnosu prema drugom[79]. Elliott navodi kako su Lacanovi zagovornici smatrali da su subjektivna izobličenja posljedice društvenog i kulturnog djelovanja.[80]

1.8. ULOGA EMOCIJA U PROCESU IDENTITETA

U knjizi S*ociologija emocija* Jonathan H. Turner i Jan E. Stets objašnjavaju kako emocije utječu na proces identiteta te spominju teoriju društvene kontrole Susan Shott, koja je smatrala da je doživljavanje emocija društveno konstruirano te da pojedinci označuju svoje emocije u skladu s kulturnim oznakama. Pri tome pojedinci evaluiraju svoj generalni identitet, odnosno tko oni jesu u određenom društvenom kontekstu te svoj situacijski identitet, odnosno tko oni jesu kroz određene situacije u skladu s kulturnim standardima. Shott objašnjava da je u takvom procesu posrijedi samokontrola, budući da negativne emocije pritišću pojedinca na promjene u ponašanju.[81] U nastavku Shott je objasnila kako su određene emocije napose bitne za proces društvene kontrole. Prvo navodi krivnju koja nastaje prilikom pojedinčevog negativnog vrednovanja samoga sebe, budući da je kršio moralne kodove koje su podređene društvenim normama. Krivnja često puta navodi pojedince da na to da izbjegavaju neke osobe

[77] Isto, 165. str.
[78] Isto, 171. str.
[79] Isto, 182. str.
[80] Isto, 188. str.
[81]Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (prijevod Boško Kuzmanović). Sociologija emocija. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011., 135. str.

i situacije kako bi se izbjegao taj osjećaj, ali ih i potiče da se ponašaju u skladu s moralnim očekivanjima. Potom navodi sram koji se pobuđuje kao posljedica nepoželjnog ponašanja. Posrijedi je emocija koja potiče ljude na solidarnost. Sljedeća emocija bitna za društvenu kontrolu je neugodnost, koja se pojavljuje kada pojedinci smatraju da je njihova prezentacija situacijskog identiteta nedostatna. Shott objašnjava kako i neugodnost navodi ljude na korektno ponašanje kako bi pokazali da je njihova nesposobnost samo trenutni propust, a ne znak da je njihov ukupan identitet nedostatan.[82] U nastavku navodi ponos, koja je pozitivna emocija stoga ljudi teže ka njoj što rezultira time da se ponašaju onako kako to drugi očekuju od njih te na taj način promiču i društvenu solidarnost. Slijedi taština koja se javlja kada pojedinci nisu sigurni u odobravanje drugih. Posrijedi je emocija koja pojedince čini ovisnima o odobravajućim odgovorima. Na taj način i taština promiče društvenu solidarnost. Naposljetku navodi i empatiju koja povezuje ljude na emocionalnoj razini. Posrijedi su dvije razine empatija te tako na jednoj razini, sebstvo i drugi doista doživljavaju istu emociju, dok na drugoj sebstvo i drugi postižu kognitivno razumijevanje o tome kakav „bi bio osjećaj“ biti na mjestu drugog.[83] Empatija omogućuje pojedincima da dijele pozitivne emocije čime se promiče društvena solidarnost te isto tako omogućuje pojedincima da dijele i negativne emocije i na taj način oni mogu postati motivirani da promiču društvenu solidarnost.

Potom se Turner i Stets osvrću na teoriju identiteta Sheldona Strykera, koji je tvrdio da sebstvo izvire iz društvene interakcije te da osoba posjeduje višestruke identitete.[84] Stryker je tvrdio da su emocije ishod drugih na ponašanje pojedinca. Stoga je zaključio kako su identiteti značenja povezana s ulogama koje osoba izvodi u nekoj društvenoj mreži, a primjerenost identiteta određuje kultura te društvene mreže. Što se tiče emocija, Stryker tvrdi da snažne emocije variraju nasuprot slabih emocija kao i negativne naspram pozitivnih emocija. U kontekstu toga potvrđivanje identiteta stvara pozitivne emocije, a izostanak potvrde uzrokuje negativne emocije. Stryker je naveo tri načina razumijevanja emocija u procesu identiteta. Prvi način podrazumijeva da što je veća predanost identitetu to je snažnija emocionalna reakcija ukoliko je taj identitet osporavan od strane drugih. U tom kontekstu emocionalna reakcija je trenutna te van svjesne kontrole. Ukoliko naiđe na potvrdu identiteta od strane drugih, pojedinac će povećati svoju predanost identiteta. Ukoliko pojedinac ne dobije potvrdu identiteta od strane drugih, uslijedit će snažna negativna emocionalna reakcija, koja će pojedinca navesti na

[82] Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (prijevod Boško Kuzmanović). Sociologija emocija. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011., 136. str.

[83] Isto, 137. str.
[84] Isto, 144. str.

razmišljanje o predanosti tom identitetu. Drugi način na koji su emocije uključene u proces identiteta proizlazi iz odnosa izvedbi identiteta i kulturnih okvira. Ukoliko se ponašanja identiteta smatraju primjerenima te u skladu s očekivanjima i kulturnim vrijednostima nekoga društva, javljaju se pozitivne emocije te se pojedincu povećava samopoštovanje. Ukoliko ponašanja identiteta odstupaju od očekivanja i kulturnih vrijednosti nekoga društva, javljaju se negativne emocije koje smanjuju samopouzdanje te se pobuđuju duboke negativne emocije u sebstvu. Treći način na koji su emocije uključene u proces identiteta proizlazi iz toga da se emocije i identiteti određuju kao procesi društvenih kontrole, pri čemu pojedinac, ukoliko naiđe na odobravanje drugih i doživi pozitivne emocije, nastavlja djelovati zajedno s tim drugima s kojima se nalazi u društvenoj mreži, a ukoliko pojedinac ne naiđe na odobravanje drugih i doživi negativne emocije, on nastoji prilagoditi svoje ponašanje kako bi dobio potvrdu drugih o identitetu koji se postavlja. No, ako se pokušaji nekog identiteta kontinuirano pokazuju neuspješnima te osoba nikako ne može ispuniti očekivanja drugih s kojima se nalazi unutar društvene mreže, moguće je da pojedinac napusti tu društvenu mrežu. [85]

Turner i Stets se osvrću i na teoriju identiteta Georga Mccalla i J. L. Simmonsa. Oni su smatrali da pojedinci proizvode jedinstvene interpretacije identiteta koje prisvajaju. Tvrdili su da je održavanje identiteta temeljna psihološka potreba koja se ispunjava uspostavljanjem interpersonalnih odnosa s drugima koji konstantno pružaju podršku. Odigravanje identiteta uvijek se vrši u odnosu na korespondirajući suprotan ili komplementaran identitet drugoga. Očekivanja ljudi povezana s nekim identitetom mogu varirati i biti u sukobu, zbog čega nekad mora doći do znatnog pregovaranja prije nego se identiteti isprepletu tako da se interakcija može nesmetano odvijati.[86] Što se tiče emocija, Mccall i Simmnos su tvrdili da se one uključuju u trenutku kada je identitet ugrožen jer ne nailazi na odobravanje od drugih. Tada su posrijedi negativne emocije koje pojedinca potiču na djelovanje kako bi ublažio taj negativan osjećaj. Naveli su četiri mehanizama koje ljudi koriste kako bi postigli podudaranje između očekivanja i rezultata. Prvi su nazvali „kratkoročni kredit“ te se odnosi na uspješne interakcije iz prošlosti, u kojima je identitet naišao na odobravanje od strane drugih te im to predstavlja stanovitu zalihu koju sada mogu upotrijebiti. Drugi mehanizam nazivaju „selektivna percepcija“ signala, koji se odnosi na to da identitet stvarno naiđe na odobravanje, barem u očima opažatelja. Treći mehanizam je selektivna interpretacija, kod koje su signali pravilno percipirani, ali su interpretirani na način koji omogućuje da identitet bude potvrđen. Četvrti mehanizam je

[85] Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (prijevod Boško Kuzmanović). Sociologija emocija. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011., 147. str.
[86] Isto, 149. str.

povlačenje iz komunikacije koja ne potvrđuje identitet. Peti mehanizam je prebacivanje na identitet koji se smatra primjerenim. Šesti mehanizam je prebacivanje krivice na druge prilikom poteškoća u potvrđivanju identiteta. Sedmi mehanizam odnosi se na ograđivanje od neuspješne izvedbe, obrazloženjem da posrijedi nije bila namjera. Osmi mehanizam odnosi se na odbacivanje drugih zbog toga što nisu od njih dobili potvrdu identiteta.[87]

Izdvojila bih i Turnerovo i Stetsovo osvrtanje na teoriju kontrole identiteta Petera J. Burkea, koji je tvrdio da su identitet i ponašanje povezani te da bismo predvidjeli kako će se ljudi ponašati, potrebno je razumjeti njihova značenja identiteta. Burke je smatrao da ljudi putem komunikacije uče značenja nekog identiteta. Pri tome ljudi unose svoja vlastita shvaćanja o značenjima svoga identiteta. Ukoliko osoba samu sebe vidi kao snažnu te je i drugi tako percipiraju, ona će nastaviti ponašati se kao i do sada. No, ako uoči da je drugi ljudi percipiraju kao slabu, povećat će snagu svoje izvedbe kako bi opetovano uspostavila percepciju sebe kao snažne osobe.[88] Burke je smatrao da, budući da ljudi imaju višestruke identitete, oni moraju biti usklađeni kako bi se onemogućio manjak samopotvrđivanja, koji uzrokuje negativne emocije. Ukoliko osoba ne uspijeva potvrditi svoje identitete doživljava uznemirenost koja rezultira tjeskobom.[89]

[87] Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (prijevod Boško Kuzmanović). Sociologija emocija. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011., 150. str.
[88] Isto, 154. str.
[89] Isto, 156. str.

2. KRIZA IDENTITETA

U svojoj knjizi *Izvori sebstva,* Charles Taylor objašnjava da do krize identiteta može doći ukoliko ljudi izgube vezu s nekom moralnom prednošću, nacijom ili tradicijom kojoj pripadaju. Posrijedi su osobe koje tvrde da ne znaju tko su, kojima nedostaje okvir unutar kojeg im stvari mogu dobiti smisao te koje su izgubile moralnu orijentaciju što rezultira time da ne razlikuju koje se životne mogućnosti mogu shvatiti kao smislene, a koje kao trivijalne.[90]

Taylor smatra da nam identitet omogućuje da odredimo što je za nas važno, a što nije te da se uvjet za postojanje krize identiteta očituje u činjenici da naši identiteti definiraju prostor kvalitativnih razlikovanja, unutar kojega živimo i donosimo odluke. Osoba koju je pogodila snažna kriza identiteta oslobađa se svih okvira te nije u stanju pozicionirati se u pogledu nekih pitanja koja su krucijalna. Ponekad takve osobe ne uviđaju nemogućnost uspostavljanja okvira kao nedostatak te stoga uopće nisu u krizi. U takvim slučajevima riječ je o zastrašujućoj podvojenosti. Stoga, Taylor zaključuje kako je za naš osjećaj za sebstvo ključan osjećaj za dobro. Također, krucijalna je i orijentacija koja definira naš identitet. Taylor objašnjava kako se ljudi često preispituju ostvaruju li nešto u svojem životu te se težnja za ispunjenošću ostvaruje tako da svoj život povezujemo s nekom obuhvatnijom stvarnošću ili pričom. Ljudi teže k tomu da postignu slavu te izbjegnu sramotu ili nečasnost, budući da ona život čini nepodnošljivim. Čovjeku koji pokreće neki od modernih oblika potvrde običnog života prije svega je važno vidjeti sebe kao osobu koja se povodi za takvim životom i promiče ga u poslu ili obitelji.[91] Ukoliko to ne postignu, sami sebe doživljavaju kao osobe kojima nadvladavaju niži porivi te svoj život smatraju okaljanim tim niskim sklonostima i njima prevladava osjećaj nemoći. Oni se ne mogu boriti, budući da osjećaju kako nisu vrijedni toga. Ključno je postaviti pitanje i kamo idemo te u tom kontekstu potrebno je razumjeti vlastiti život kao priču u nastojanju. Drugim riječima, svoje živote shvaćamo u naraciji i na taj način dobivamo pojam o tome tko smo, kako smo to postali i kamo idemo.[92]

Taylor napominje da se sebstva nalaze u određenom prostoru pitanja koja se tiču naravi dobra prema kojem se orijentiramo. To se odnosi na oblikovanje cjelokupnog života.

---

[90] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 39. str.
[91] Isto, 56. str.
[92] Isto, 60. str.

Objašnjava da je potrebno vrijeme da bismo spoznali što je u našem karakteru ustaljeno, a što je podložno promjenama. Na taj način za razumijevanje sama sebe neophodna je i naracija. Kategorije koje odabiremo da bismo odlučili što je najbolje moraju biti smislene u našoj primjeni te istovjetne s onima putem kojih sudimo o postupcima. Drugim riječima, u našoj primjeni tih kategorija zahtjeva se dosljednost. Taylor ističe da se upravo orijentacija prema dobru približava definiciji identiteta, stoga je krucijalno da budemo usmjereni prema tom dobru. Ukoliko se naš život odvraća od dobra kojemu stremimo, djeluje na nas razorno i nepodnošljivo. Navedeno uzrokuje tešku krizu identiteta tijekom koje se javlja osjećaj nevrijednosti što rezultira očajem. Taylor koristi pojam hiperdobra kao ona koja se neposredno tiču onoga što mi jesmo kao racionalni oblik života i stoga bi njihova odsutnost lišila naš život velikog dijela njegove vrijednosti. [93]U nastavku objašnjava kako je za naše prihvaćanje hiperdobra ključno da nas ono pokreće, odnosno da u njemu vidimo smisao. Jasno obrazložena dobra doprinose shvaćanju onoga što je osnovno. Pri tome bitna su i kvalitativna razlikovanja kao orijentir za ono što je važno i vrijedno. Taylor objašnjava da se taj osjećaj javlja u našim specifičnim intuicijama na koje se oslanjamo dok razmišljamo o etičkim pitanjima te zapravo promišljamo o tome kako bismo trebali postupati u različitim situacijama. Na taj način razlažemo moralni smisao postupaka i osjećaja koje nam naše intuicije nalažu te koje nam se čine uzvišenima. Problem nastaje kada smatramo da nekom dobru ne možemo udovoljiti, budući da se neprestano pokazuje da smo mu nedorasli, što dovodi do dubokog obezvrjeđivanja sama sebe. Posrijedi je nezdrava krivnja, na koju se bijeg postavlja kao jedini odgovor. S druge strane, težnja prema nekom dobru može pojedinca učiniti žrtvom iluzije. Posrijedi je situacija u kojoj pojedinac ne može dovoljno opravdati dobro kojemu teži ili pak ni ne uviđa koliko je ustvari loš. Toj iluziji pridružuje se samozadovoljstvo prilikom usporedbe s drugima. Pojedinac često razmišlja o tome kako barem nije kao oni Drugi čije postupke osuđuje. Promišljanje o tome može pojačati osjećaj da je odvraćanje od takvih poimanja dobra na neki način oslobađajuće.[94]

Također, o krizi identiteta piše i Anthony Elliott u knjizi *Uvod u psihoanalitičku teoriju.* U kontekstu toga Elliott spominje Erika Eriksona koji je isticao da je ustrojstvo sebstva uvjetovano ugrađivanjem kulturnih normi, stoga pojedinac ne može biti ono što želi, već njegovo sebstvo ovisi o očekivanjima drugih. Erikson je smatrao da ljudi prolaze niz kriza identiteta koje se mogu riješiti samo ako se preispitaju vlastite želje te kulturna značenja. Krucijalno je da se stvori temeljno povjerenje kako bi pojedinac bio slobodan izgrađivati svijet

[93] Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. Zagreb: Naklada Breza, 2011., 78. str.
[94] Isto, 95. str.

za sebe. Naime, Eriskon je smatrao da je identitet proces koji utemeljuje identitet koji je smješten u samu srž pojedinca i identitet koji je smješten u srž njegove zajednice i kulture.[95]

U nastavku Elliott spominje Anthonya Giddensa, koji je smatrao da se kriza identiteta može svladati tako da pojedinac nauči vjerovati drugim ljudima, što rezultira time da osjećaji unutrašnjeg pouzdanja nadvladaju tjeskobu. Giddens je napominjao da je modernost u svojoj biti kultura rizika, što rezultira time da sebstvo ne može biti sigurno. Giddens je mislio da se sebstvo i društvo prožimlju u tim općim stanjima povjerenja i rizika, sigurnosti i opasnosti.[96] Stoga je uspostava povjerenja kojom se eliminira tjeskoba krucijalna za oblikovanje identiteta sebstva. Giddens je zaključio da ukoliko se povjerenje ostvari, pojedinac može ući u društveni svijet i procijeniti svoje mogućnosti i rizike, a ukoliko se povjerenje ne ostvari moguće su patologije poput poremećenog narcizma.[97]

Elliott spominje i rad Melanie Klein, putem kojeg ona dolazi do zaključka da se različite sfere društvenog, političkog i kulturnog života mogu smatrati strukturiranima nekom vrstom perverznog cijepanja, između narcističkog, idealiziranog „dobrog“ i obezvrijeđenog, omrznutog „lošeg“.[98] Klein ističe da se pretjeranim cijepanjem na dobro i loše objekti ili narcistički idealiziraju ili destruktivno obezvređuju, što uzrokuje jaku tjeskobu, koja dovodi do stalnog straha i osjećaja nerealnosti te do psihoze i shizofrenije. Ukoliko loša iskustva nadvladavaju dobra, pojedinac gubi osjećaj za sebstvo te samim time doživljava krizu identiteta.

[95] Elliott, Anthony (s engleskog prevela Matijašević, Irena). Uvod u psihoanalitičku teoriju. Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2012., 123. str.
[96] Isto, 132. str.
[97] Isto, 133. str.
[98] Isto, 145. str.

3. HRVATSKA MODERNA

U posljednjem desetljeću 19. stoljeća odvija se prevrat u hrvatskoj književnosti te su posrijedi moderna shvaćanja umjetnosti koja se očituju u doživljavanju literature kao svojevrsnog medija u jeziku, traganju za originalnim izražajnim mogućnostima, poimanju umjetnosti kao samostalne discipline čije se zakonitosti nalaze unutar nje same. Središnja tema postaje prodor u dubinu čovjekove ličnosti i otkrivanje njegova egzistencijalnog smisla.[99]

Batušić u knjizi *Književni protusvjetovi* obrazlože da je psihološka znatiželja bila središnji fenomen modernističkog pokreta. Pri tome je ključan psihologijski empirizam američkog filozofa i psihologa Williama Jamesa. Naime, Jamesovo shvaćanje o nedjeljivosti sastavnica u duševnoj „struji svijesti“ posredno je postao čimbenikom u teoriji modernističke proze. Nadalje, Batušić je obrazložio kako je hrvatska književna scena bila ograničena u pristupu modernističkim tendencijama, budući da su hrvatski intelektualci zauzeli pasivan i pesimističan stav prema izrazito dinamičnom obliku suvremenog života[100]. Batušić navodi kako je književnost početkom 20. stoljeća nastojala proniknuti u individualna duševna stanja, budući da se modernizam zalagao za otkrivanje novih pogleda na procese svijesti, kao i narav podsvijesti. Tako se pored normalnih duševnih stanja, u književnim djelima, prikazuju i iznenađujuća ponašanja koja su odraz nedovoljno istraženih strana psihe. Batušić zaključuje da su pisci poput Kamova, Nehajeva i Galovića uspjeli u tome te su u svojim književnim djelima iskazali psihopatološke pojave te slikovitost snova.[101]

3.1. POKRET MLADIH NA RAZMEĐU STOLJEĆA

U Hrvatskoj se krajem 19. stoljeća javlja nova generacija, koja je potaknula prevrate u politici te su, u kontekstu toga, 1902. godine pravaški disidenti, obzoraši i budući naprednjaci osnovali novu stranku prava, 1904. godine osnovana je naprednjačka stranka s glasilom „Pokret“, a braća Radić su osnovali Pučku seljačku stranku. Ključni politički događaji su i

[99] Marijanović, M. Hrvatska Moderna : izbor književne kritike. Zagreb : JAZU, 1951., 8. str.
[100] Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. Zagreb: Matica hrvatska, 2001., 29. str.
[101] Isto, 31. str.

odlazak hrvatskog bana grofa Károla Khuena – Hédervárya 1903. godine, Riječka i Zadarska rezolucija 1905. godine te hrvatsko-srpska koalicija koja pobjeđuje na izborima 1906. godine.[102]

Političke promjene utjecale su i na književne promjene. Ključan je događaj spaljivanje mađarske zastave u listopadu 1895. godine tijekom boravka austrijskog cara i ugarsko-hrvatskog i češkog kralja Franje Josipa 1. u Zagrebu, kojim su mladi izrazili svoje nezadovoljstvo političkim stanjem i književnim prilikama. Hrvatski modernisti bili su pod utjecajem modernističkih ideja iz Praga i Beča. Stoga se spominju dvije skupine naprednjačke omladine „Bečani“ i „Pražani“.[103] Upravo su iz Praga pokrenute prvotne inovacije u književnom stvaralaštvu pri čemu je krucijalan časopis „Hrvatska misao“, koji je pokrenut 1897. godine. U tom je časopisu Milan Šarić objavio programatski članak *Hrvatska književnost*. Također, u časopisu prevladavaju političko-društvena pitanja, kulturno-politički članci o pučkoj prosvjeti, o socijalnoj demokraciji, o prilikama na sveučilištu i samostalnom naobražavanju, o hrvatsko-slovenskim odnosima, dok su književnosti posvećena tri veća članka: *O hrvatskim književnim prilikama, Hrvatska književnost, Pogled na noviju češku kulturu*. [104] „Bečani“ su se javili časopisom „Mladost“, koji je počeo izlaziti 1898. godine. „Bečani“ su se zalagali za čistu umjetnost, a „Pražani“ za dekadenciju i artizam.

3.2. NOVA KNJIŽEVNOST

Mladi su smatrali da se hrvatska književnost vrti u zatvorenom krugu te da se sve više uniformira, stoga su zahtijevali potpunu slobodu umjetnika i njegova umjetnička izražavanja. Također, smatrali su da književnost mora odražavati čovjeka u njegovoj sveukupnosti te da treba prikazati njegov bogat i složen unutarnji život. Tvrdili su da je potrebno da hrvatska književnost obuhvati sveukupni društveni život hrvatskog naroda, a ne da prikazuje samo aristokraciju koje je bilo sve manje. Upravo naglašavanjem psihičkog profila junaka kao krucijalnog, ogleda se zahtjev da se književnost mora odreći svoje pedagoške uloge i posvetiti se sama sebi.[105] „Bečani“ se nisu osvrtali na tradicionalno stvaralaštvo, već su krucijalnim

[102] Hergešić, I. Hrvatska moderna. Zagreb : Ex libris, 2005., 8. str.
[103] Isto, 11. str.
[104] Isto, 12. str.
[105] Marijanović, M. Hrvatska Moderna : izbor književne kritike. Zagreb : JAZU, 1951., 14. str.

smatrali individualnost u književnosti, budući da je ona bitna pretpostavka za dobro umjetničko djelo i umjetničku slobodu. Smatrali su ključnim postizanje apsolutne ljepote. Iako su imali različite stavove o umjetnosti, i „Pražani“ i „Bečani“ su smatrali da pisac mora biti u potpunosti neovisan prilikom umjetničkog stvaranja, budući da je umjetnost posve izvorna te stoga ne smije biti sputana nacionalnim, socijalnim i drugim zakonitostima svog vremena i društva. U umjetničkom stvaralaštvu krucijalno je pokazati čovjeka ne samo kao društveno biće, već i njegov kompleksni emocionalni život. Ipak, hrvatski modernisti su i dalje ostali vezani uz probleme svoje zemlje i svoga naroda, budući da je tradicija bila tako jaka da se nije moglo s njom tek tako prekinuti.[106]

3.3. INOVACIJE U HRVATSKOM ROMANU

O inovacijama u hrvatskom romanu pisao je Milan Šarić u programatskom članku hrvatske moderne *Hrvatska književnost*, koji je objavljen u časopisu *Hrvatska misao,* u Pragu 1897. U tome članku Šarić navodi kako roman postiže najveći uspjeh ukoliko prikazuje suvremeni društveni život, vanjske događaje te duševni život svojih suvremenika. Objašnjava da roman treba biti društvena psihologija. Krucijalno je da se u romanu zađe u dušu likova kako bi roman tumačio kako je nešto uzrokovano. Roman pokazuje kako je u životu, dobre i loše strane likova, stvara bolje mišljenje o bližnjima te pronalazi dobre osobine i u onih koji su pali. Stoga, pisac treba prikazati i dobru i lošu stranu društva.[107]

Nadalje, Šarić objašnjava da književnik utječe na čitatelja tako što ističe neki nazor o životu, prema kojem onda prosuđuje sav život. Književnik u romanu mora prikazati društvo koje je prožeto jakim težnjama te sam književnik treba odobravati društvene težnje ili se njima suprotstaviti. Šarić postavlja pitanje zašto je naša književnost premalo vezana sa zbiljskim životom te odgovor pronalazi u tome da je tomu tako zato što je naša književnost pod utjecajem života naše inteligencije.[108]

O inovacijama u hrvatskom romanu tijekom razdoblja hrvatske moderne piše i Krešimir Nemec u svojoj knjizi *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine*. Nemac objašnjava kako se roman u hrvatskoj književnosti najsporije modernizirao, odnosno do radikalnije

[106] Marijanović, M. Hrvatska Moderna : izbor književne kritike. Zagreb : JAZU, 1951., 16. str.
[107] Isto, 135. str.
[108] Isto, 145. str.

promjene dolazi tek s objavljivanjem romana *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova. U romanima je zadržana tradicionalna faktura, a inovacije su prisutne na tematskom planu i u slabljenju funkcije fabule.[109] Kao bitne promjene koje su se u hrvatskom romanu odvile u početkom 20. stoljeća Nemec navodi zaokret tematskog interesa političkih, nacionalnih i društvenih problema prema intimnoj analizi pojedinca i tajnama njegove duše. Na taj način centralni dio priče čini svijet individuuma i njegova psiha te sadržaj djela čine kontemplacije, refleksije i unutrašnji doživljaji. Sljedeća je bitna promjena jačanje estetske funkcije teksta, budući da su zahtjevi modernista za slobodom vodili roman prema unutrašnjim prostorima estetskog. Na taj način roman se oslobodio nacionalnih, političkih i socijalnih utjecaja. Treća je bitna inovacija isprobavanje novih mogućnosti literarnog govora, pripovjednih tehnika i strategija. Posrijedi su pokušaji eksperimentiranja, uporaba biranog jezika, rušenje principa reda, jasnoće i mjere te nestajanje fabule čime se omogućuje da se romaneskni prostor ispuni esejističkim, diskurzivnim, lirskim i dokumentarnim pasažima.[110] Nemec tvrdi kako je interes za psihologiju krucijalan za romane hrvatske moderne. Na taj način književnici se svjesno suprotstavljaju prethodnoj, realističkoj književnoj fazi koja se temeljila na objektivizmu, pozitivizmu i racionalizmu.[111] Kao najzastupljenije inovatore Nemec ističe Janka Polića Kamova, Milutina Cihlara Nehajeva, Ivana Kozarca, Frana Galovića i Miju Radoševića.[112]

U nastavku Nemec je naveo nekoliko razloga zbog čega je inovacija na području romana toliko sporo prodirala. Prvotno ističe da je roman još uvijek bio u funkciji patriotskih, moralnih i didaktičkih pragmatičkih zadaća. Kao drugi razlog navodi brigu za čistoću komunikacije i blizak kontakt s čitateljem. Treći je razlog što su u hrvatskoj moderni avangardne težnje bile manje zastupljene. Jedini izuzetak u tom kontekstu je Janko Polić Kamov u čijem se stvaralaštvu očituju avangardne tendencije te snažno oponiranje tradicionalnim vrijednostima i tradicionalnim formama pisanja romana.[113]

[109] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 7. str.
[110] Isto, 12. str.
[111] Isto 12. str.
[112] Isto, 13. str.
[113] Isto., 45. str.

4. NAJZNAČAJNIJI PREDSTAVNICI HRVATSKE MODERNE

Najznačajniji predstavnici hrvatske moderne na području romana su Janko Polić Kamov, Milutin Cihlar Nehajev, Antun Gustav Matoš te Ivan Kozarac.

4.1. MILUTIN CIHLAR NEHAJEV

Ivo Hergešić u knjizi *Hrvatska moderna* piše da se Nehajev rodio 1880. godine u Senju. Već je u gimnaziji počeo objavljivati crtice i prikaze. Također, u to vrijeme su se u zagrebačkom kazalištu izvodile njegove drame. Nakon gimnazije studirao je kemiju u Beču, ali se nakon studija bavio novinarstvom te je uređivao dnevne i književne listove u Zagrebu, Zadru i Trstu.[114] Novak u knjizi *Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas* piše da je Nehajev bio nastavnik u gimnaziji u Zadru, a potom je dvije godine u Križevcima predavao kemiju na Gospodarskom učilištu. Također, navodi i da je Nehajev bio dopisnik iz Pariza, Beograda i Praga.[115] Barac u knjizi *Književnost Iste i Hrvatskog primorja* piše da je Nehajev bio suradnik zagrebačke *Nove nade*, kao i ostalih uglednijih hrvatskih književnih časopisa poput *Nade, Vijenca* i *Obzora.* Također, bio je i glavni urednik književnog časopisa *Lovor, s*uradnik *Savremenika*, a radio je i za *Jutarnji list* i Maticu hrvatsku. Što se tiče njegovog književnog rada, pisao je pjesme, pripovijetke, drame, članke o kazalištu, slikarstvu i literaturi te monografije o stranim književnostima. Također, bitan je i njegov kritičarski rad, budući da je u njemu vrlo precizno objasnio jednu stranu modernističkog pokreta. U svojoj kritici pisao je raspravu *Zola i Tolstoj,* o kojoj se nisu usudili pisati ni mnogi stariji kritičari. Putem svojih kritika pokazao je vrhunsko poznavanje najvažnijih pojava europske književnosti.[116]

O Nehajevu je pisao i Vlatko Pavletić u knjizi *Kritički medaljoni* te je naveo da se Nehajev najprije zalagao za poetiku kritičkog realizma, a kasnije je prihvatio modernističke

[114] Hergešić, I. Hrvatska moderna. Zagreb : Ex libris, 2005., 157. str.
[115] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 285. str.
[116] Barac, A. Književnost Istre i Hrvatskog primorja. Zagreb; Rijeka: Matica hrvatska, 1968., 555. str.

tendencije te se zalagao za psihološko-analitičku metodu. Njegova književna dijela prepuna su tema dekadencije, propadanja i neuspjeha, motiva bijega od života te sumnje i razočarenja. [117] Pri tome se osvrće i na njegove novele u kojima prevladava motiv očaja ličnosti, budući da na nailaze na razumijevanje i odobravanje drugih. U tim novelama posrijedi su urbana tematika, osobna iskustva bečkog studenta te neprihvaćenog mladog čovjeka u našoj provinciji, što je svakako nastalo na temelju autobiografskih elemenata.[118]

Peričić je u knjizi *U potrazi za Weimarom* naveo kako je Nehajev smatrao da je prava književnost izrazito subjektivna i ispovjedna, stoga je ključno da u njoj pisac izražava svoj individualni svijet. [119] Nehajev je smatrao kako književnost treba biti odraz svoga vremena te je o čovjeku svoga vremena pisao kao o onome koji ne vjeruje ni u šta te stoga nije motiviran boriti se za velike ideje. Barac navodi kako je Nehajev umjetnost smatrao izražajem duše te je od umjetnika zahtijevao da u svom djelu iznosi samoga sebe. Nehajev je bio pobornik secesije, simbolizma, impresionizma te je u romantici nalazio najviši izražaj umjetnosti.[120] Barac objašnjava kako se Nehajev zalagao za to da u umjetnosti budu izražene ideje toga vremena, odnosno ideje inteligentne Europe. Nehajev je upravo Janka Leskovara smatrao tako modernim piscem, koji piše o kušnjama duha suvremenosti.[121] U nastavku Barac objašnjava kako je Nehajev s vremenom promijenio svoja stajališta, budući da je u svojim kritikama tražio u umjetničkom djelu i dodir umjetnika i njegove zemlje. Tako je u *Hrvatskoj misli* napisao članak *Moderno i narodno* gdje je nastojao uskladiti modernističke tendencije s nacionalnim potrebama. To je rezultiralo time da je Nehaj počeo kritizirati hrvatske književnike koji su pisali u skladu s modernističkim tendencijama. [122]

Novak smatra da su romani *Bijeg*, objavljen 1909. godine i *Vuci*, objavljen 1928. godine dva najuspjelija književna djela Milutina Cihlara Nehajeva, budući da se u njima iskazuju liberalni pogledi na društvo. Potom Novak navodi kako se tijekom studiranja u Beču Nehajev upoznao s djelima francuskog povjesničara, kritičara i filozofa Hippolytea Tainea, kojemu je bila važna povezanost književnosti s misaonim pokretima vremena. Za obojicu je u samom središtu kritičkog mišljenja istraživanje piščeve sredine. Nadalje, Novak objašnjava kako se Nehajev, iako je bio snažni pobornik modernističkih tendencija, odlučno zalagao i za obradu

[117] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 282. str.
[118] Isto, 283. str.
[119] Peričić, H. U potrazi za Weimarom. Zagreb: Meander, 2006., 177. str.
[120] Barac, A. Književnost Istre i Hrvatskog primorja. Zagreb; Rijeka: Matica hrvatska, 1968., 556. str.
[121] Isto, 557. str.
[122] Isto, 560. str.

nacionalne teme. Naime, s vremenom je Nehajev modernističku književnost smatrao nerealnom te sve udaljenijom od objekta. [123]

Cvjetko Milanja u studiji *Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana,* piše kako je Nehajev pisao sve književne vrste te se bavio i kritikom, budući da je poznavao domaći i inozemnu književnost. Također, Nehajev je bio dugogodišnji recenzent dramske i operne kazališne produkcije te je pisao i književnopovijesne studije o 19. stoljeću, o javnim i političkim djelatnicima, likovne i glazbene kritike, te političku publicistiku.[124] Svoju prvu pjesmu *Siroče,* Nehajev je objavio u časopisu *Smilje.* Potom su uslijedile dvije drame *Prijelom i Svjećica* u kojima je naglasak na prikazivanju duševnih stanja.[125] Nadalje, Milanja navodi kako se tijekom studiranja u Beču Nehajev zanimao za njemačku i austrijsku literaturu (G. Hauptmann, H. Sudermann), francusku književnost (G. Flaubert, E. Zola, H. Taine), nordijsku književnost (H. Ibsen, A. Strindberg) te rusku književnost (Tolstoj). Također, zanimao se za modernističku hamletovsku dispoziciju o kojoj je napisao esej.[126] Milanja objašnjava kako je doživljaj grada negativno utjecao na Nehajevljev emocionalni razvoj, što je rezultiralo opisivanjem i psihoanalizom unutrašnjosti osamljenoga pojedinca. Na taj je način Nehajev nastojao prikazati duh i svjetonazor epohe te filozofiju života. Upravo stoga su njegovi likovi slabi i nervozni te su nesposobni uhvatiti se u koštac s izazovima života. Te likove karakterizira hamletovska dilema prilikom suočavanja sa stvarnošću. Milanja zaključuje da su posrijedi likovi kojima nedostaje volje. Potom Milanja objašnjava kako je Nehajev u svoju prozu unosio autobiografske crte te je na taj način prikazao kako je i sam proživljavao krizu identiteta, budući da je bivao rascijepljen između tradicije i novoga, Hrvatske i Europe, nacionalnoga i kozmopolitskoga te realističnog i artističkog. Milanja napominje kako se u Nehajevljevom modernističkom stvaranju ističe individualnost, osamljenost i spleen. U njegovim djelima radnja je usredotočena na ispovijed, ali se ne zanemaruje ni društvena okolina.[127]

Marijanović je također pisao o Nehajevu i naveo kako je posrijedi književnik kojeg zanima sudbina modernog intelektualca, zbog čega je u njegovim analizama naglašen biografski element. Naime, Nehajev je kroz individualne sudbine temeljene na

---

[123] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 286. str.
[124] Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002.; Cvjetko Milanja: Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana, 289. str.
[125] Isto, 289. str.
[126] Isto, 289. str.
[127] Isto, 290. str.

autobiografskom ispovijedanju nastojao sagledati duševnu dispoziciju svojih suvremenika. Tako je Nehajev vodio računa o tome da njegovo književno djelo bude estetski doživljeno, ali i da ono bude odraz racionalnog i znanstvenog ispitivanja psihologije te karaktera suvremenog intelektualca. Marijanović tvrdi da je Nehajev nastojao ispitati povijest ljudskog duha te je upravo zbog toga pisao studije o hrvatskim književnicima Leskovaru i Đalskom te o europskim književnicima Flaubertu i Ibsenu.[128] Svakako krucijalna je i njegova studija o Hamletu o kojoj ću podrobnije u nastavku rada.

4.1.1. MILUTIN CIHLAR NEHAJEV: STUDIJA O HAMLETU

Novak piše o tome kako je Nehajev psihološku krizu smatrao bitnom oznakom modernog čovjeka. Posrijedi su bili duboki pesimizam te tragičan nemir, koji su uzrokovali tjeskobu. Te elemente Nehajev je pokušavao pronaći u liku Shakespearova Hamleta. Stoga, Nehajev 1915. godine objavljuje *Studiju o Hamletu*, u kojoj progovara o općim problemima, no pri tome misli na domaće priliku te svoju vlastitu poziciju.[129]

Nemec navodi kako je Nehajev u Shakespeareovu Hamletu prepoznao lik kojem nedostaje snage i volje, koji nije spreman na akciju i borbu, već se prepušta snatrenju i kontemplaciji. Posrijedi je lik koji nije u stanju donijeti važne životne odluke. Upravo je na taj način Nehajev teorijski promišljao o psihi modernog čovjeka.[130]

Nehajev smatra da je Hamlet mladić koji se bori protiv licemjerja, a njegovo oružje protiv toga licemjerja je simulirana ludost kojom prekriva svoju mudrost.[131] U tom kontekstu Nehajev se osvrće i na Kantovu tvrdnju da naše predodžbe ovise ne samo o stvari nego i o nama samima, jer stvari u našem duhu nalaze stalne oblike, kojima ih primamo i smještamo te smatra da se ta tvrdnja može primijeniti i na književnost kao i na književnost o književnosti. Nehajev navodi da djela duha nemaju stalni oblik te stoga svaki vijek u tim djelima vidi svoj odraz.[132] Nadalje, Nehajev navodi kako je priča o Hamletu temeljna na Shakespeareovim istinitim doživljajima, budući da je Shakespeare bio u sukobu s vlašću.[133] Nehajev tvrdi da je Shakespeare sebe otkrivao i u svojim sonetima u kojima se očituje kako je posrijedi duša koja

---

[128] Marijanović, M. Hrvatska Moderna : izbor književne kritike. Zagreb : JAZU, 1951., 23. str.
[129] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 286. str.
[130] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 48. str.
[131] Nehajev Cihlar M. Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima. Zagreb : Alfa, 2018., 145. str.
[132] Isto, 146. str.
[133] Isto, 148. str.

je patila, budući da je Shakespeare smatrao da u svom zvanju nije uspio postići adekvatnu poziciju te se tu očituje njegov pesimističan pogled na svijet, koji se odražava u većini njegovih djela[134]. Nehajev navodi kako je Shakespeare u svojim književnim djelima obradio sva područja duševnih borbi i naslada te u svojim dramama kontinuirano iskazuje nemiran duh.[135]

Što se tiče Shakespeareovih likova, Nehajev obrazlože kako ih Shakespeare pokazuje onakvima kakvi jesu, iskazujući i njihove strasti i žudnje. Ti likovi rođeni su s požudom koja ih tjera naprijed, budući da nose prokletstvo u sebi te njima upravljaju strasti, a ne razum. Shakespeare idealizira njihove razorne pohote te je najvažnija zapovijed uzrujane krvi.[136] Nehajev objašnjava kako je takvo bilo i vrijeme u kojem je Shakespeare živio, budući da je to bilo vrijeme strastvenih, a ponekad i krvavih sukoba. Ipak, Nehajev pojašnjava kako je Shakespearea upravo blizina prirode navela na to da tako duboko uroni u navale krvi svojih suvremenika.[137] Naime, upravo je u samom čovjeku Shakespeare vidio vrhunac svih mogućnosti u svom stvaranju. Posrijedi je spontani način stvaranja koji je Shakespeareu omogućio da obuhvati svaki lik i s vanjske i s unutarnje strane. Nehajev tvrdi da Hamlet nije samo filozof, već i čovjek kao i svi mi. Ključno je to da Shakespeare psihu svojih likova ne podvrgava događajima. Na taj način njegovu drame obilježava naprezanje i trganje duše.[138]

Nehajev tvrdi da Hamletova pasivnost proizlazi iz bolesti volje. Njegovu tragiku vidi u njegovom konfliktu s ljudima. Upravo u tome Nehajev vidi i odraz svoga vremena u kojem se genijalnost smatra bolešću. Nadalje navodi kako Hamlet kontinuirano razotkriva svoju dušu, koja je sastavljena od dviju duša, pri čemu je jedna od njih duša budale. Upravo putem te duše Shakespeare progovara preko Hamleta istinu o svom vremenu i o svojim suvremenicima.[139] Nehajev tvrdi da na taj način Shakespeare govori o krivom poretku svijeta te da je Shakespeareov Hamlet zapravo odraz njegove duše, stoga je Hamlet unaprijed osuđen na propast. Njegov poraz očituje se u njegovoj tuzi zbog krivog poretka svijeta, ogorčenosti na svoju okolinu te razočarenju.[140] Nehajev ističe kako je Hamlet izgubio vjeru u svoju majku, u svijet te u dobro. Razočarenje i ogorčenje dovelo ga je do izolacije, cinizma, prezira ostalih kao

[134] Nehajev Cihlar M. Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima. Zagreb : Alfa, 2018., 162. str.
[135] Isto, 165. str.
[136] Isto, 170. str.
[137] Isto, 172. str.
[138] Isto, 177. str.
[139] Isto, 182. str.
[140] Isto, 183. str.

i samoga sebe. Također, ističe kako su i Shakespeare u svojim sonetima progovara o bezvrijednosti života te postavlja krucijalno pitanje je li bolje biti ili ne biti. [141]

Nehajev smatra da se Hamlet može smatrati egoistom, ukoliko se on nema za koga žrtvovati. On opravdava Hamletova izolaciju, budući da je njegova okolina suviše niska. Hamlet osjeća da je iznimka te stoga nosi svoju propast u sebi. Nehajev upravo smatra krucijalnim Hamletove dijaloge s prijateljima, budući da u tim dijalozima Shakespeare progovara o glumačkoj umjetnosti, koja se tada smatrala nedostojnom.[142] Nehajev navodi kako Hamlet upita sam sebe je li kukavica, budući da je toliko zgrožen poretkom svijeta da razmišlja o samoubojstvu. Spoznaja ga je dovela do osjećaja ispraznosti života te se na samrti pokušava opravdati i moli Horacija da ga opravda. Horacije je ključan lik, budući da se jedino njemu Hamlet može izjadati.[143]

Osobine koje posjeduje Hamlet mogu se uočiti i u liku Đure Andrijaševića, koji je glavni lik romana *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva. Također, u ovoj studiji možemo uočiti i kako Nehajev govoreći o krivom poretku svijeta početkom 17. stoljeća, progovara i o krivom poretku svijeta početkom 20. stoljeća. Tu se očituju i njegova promišljanja o tome kako književno djelo treba biti odraz samoga pisca te su stoga neophodni autobiografski elementi. Otkrivajući dušu svoga lika, pisac zapravo treba spoznati i otkriti svoju dušu.

4.2. IVAN KOZARAC

Julijana Matanović u djelu *Iz nužde, iz srca, iz života* piše kako je Ivan Kozarac rođen 8. veljače 1885. godine u Vinkovcima, a umro je 16. studenoga 1910. godine. Nije završio gimnaziju te se razbolio od tuberkuloze i umro u dvadeset i petoj godini. Radio je kao pisarski vježbenik u Kotarskom sudu u Vinkovcima, a potom kao pisar u odvjetničkoj kancelariji Levina Plemića. Pohađao je i vojsku u Petrovaradinu. Nakon vojne službe kratko boravi u Vinkovcima, a zatim odlazi u Zagreb i zapošljava se na mjestu perovođe Nakladnog fonda Društva hrvatskih književnika i društva redatelja.[144] Slobodan Prosperov Novak piše kako je Ivan Kozarac za života uspio objaviti knjigu pripovijedaka *Slavonska krv,* 1906. godine, a posthumno su

[141] Nehajev Cihlar M. Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima. Zagreb : Alfa, 2018., 188. str.
[142] Isto, 201. str.
[143] Isto, 206. str.
[144] Matanović, Julijana. Prvo lice jednine. Osijek: MH - Ogranak Osijek, 1997., 210. str.

objavljene *Izabrane pripovijetke, Pjesme* i roman *Đuka Begović*. Njegov roman *Đuka Begović* Novak smatra najuspjelijim Ivanovim djelom.[145]

O književnom stvaralaštvu Ivana Kozarca piše i Josip Bogner u svojoj knjizi *Slavonske teme* te navodi kako je Kozarac inspiraciju za svoja književna djela nalazio u Slavoniji. Naime, u svojim djelima Kozarac prikazuje cjelokupni život Slavonije unutar jedne epohe. Bogner smatra kako je Kozarac prikazao „dušu“ Slavonije, odnosno život kojim su živjeli ljudi u Slavoniji tijekom bitnog prijelaza iz patrijarhalno-zadrugarskoga okvira u moderni individualističko-kapitalistički okvir. Tako se književna djela Ivana Kozarca mogu promatrati i dokumentaristički, budući da svjedoče o stanovitim preinakama s kojima se suočava Slavonija[146]. Bogner navodi kako je Kozarac jedan od najbitnijih predstavnika hrvatske moderne, budući da je u svom stvaranju raskinuo s moralizatorsko-učiteljskom tradicijom slavonske književnosti te posegnuo za artizmom i čistim umjetničkim stvaranjem.[147] U nastavku piše o tome kako je Kozarac svoje književno stvaralaštvo započeo lirikom te je prvu pjesmu objavio u *Vijencu* 1903. godine. Pjesme je pisao pod pseudonimima K. Kerepov te Vanja Kosan. Bogner objašnjava kako je pisao dvije vrste pjesama, pri čemu je jedna vrsta odraz utjecaja naših starijih romantičarskih pjesnika, a druga je vrsta odraz utjecaja narodne lirske pjesme. Potonja vrsta odiše iskonskom iskrenosti i dubokim osobnim doživljajem.[148] Napose ističe Ivanovu erotičku liriku te smatra kako je tu Kozarac ponudio svoj iskreni izraz. Te se pjesme također dijele na dvije vrste, pri čemu su jedna vrsta razuzdane slavonske poskočice, a druga vrsta tih pjesama su melankolične narodne balade. Nadalje, navodi kako je Kozarac u svojim pjesmama uglavnom pisao o žalosti za mladosti i izgubljenim ljubavima te su one prožete predosjećanjem skore smrti. To rezultira time da i iz njegovih najrazuzdanijih stihova, odzvanja stanovita bol te su mu pjesme melankolična raspoloženja. [149] Što se tiče Kozarčevaproznog rada, Bogner navodi kako 1906. godine izlazi djelo *Slavonska krv* u kojem Kozarac progovara o gospodarskom propadanju zadruge, naviranju modernoga kapitalizma u patrijarhalno selo, propadanju naših sela, moralnom propadanju naših seljaka te naseljavanju tuđinaca u naša sela. Tako su posrijedi lijeni i pijani Šokci, koji provode dane u pričanju i pijanstvu, dok im imovina propada ili prelazi u vlasništvo tuđinaca koji su se doselili. Ti Šokci su jedri te imaju gospodske crte u karakteru, no provode život u erotičnom ludovanju i

[145] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 268. str.
[146] Bogner, Josip. Slavonske teme. Vinkovci: Privlačica, 1994., 29. str.
[147] Isto, 30. str.
[148] Isto, 30. str.
[149] Isto, 32. str.

razvratu.[150] Kozarac uzrok takvom razvratu svojih likova traži u biologiji, točnije u krvi. Bogner objašnjava kako Kozarac nije tvrdio da samo vanjski utjecaji utječu na takav moralni slom, već je uzroke tom moralnom slomu tražio i unutar samih pojedinaca. Točnije, Kozarac se usmjerio na istraživanje slavonske krvi te to postaje središte njegove umjetnosti. No, njegovi likovi nisu u potpunosti podvrgnuti svojim nagonima, već oni imaju slobodnu volju. Tako, tu nisu posrijedi teški sukobi, budući da njegove likove nagon ne može odvesti u ludilo, već je posrijedi jače burkanje krvi. Bogner smatra da je tako Kozarac ljubav smatrao sentimentaliziranom te je idealizirao seksus. Ipak, u tom djelu nedostatna je psihološka razrada likova, te život nije obuhvaćen u potpunosti.[151] Upravo s romanom *Đuka Begović* i *Izabranim pripovijetkama* dolazi do stanovitih preinaka, budući da se tada Kozarac više usmjerava na psihologiju, koja postaje temeljnija i dublja te su ličnosti svestrano promatrane. Samim time su i karakteri bolje ocrtani. Bogner smatra kako je Kozarac u tim djelima naglasak stavio na socijalne posljedice koje nužno proizlaze iz karaktera i djelovanja njegovih ličnosti.[152] Naglašava kako se Kozarac i dalje bavi istraživanjem slavonske krvi, ali sada to čini kroz studiju, a ne više kroz liriku. Upravo krv tim ličnostima nameće moral. Ta krv lomi konvencionalni moral, ruši osnove braka, potkopava čvrstoću društva, jedino radi svoga zadovoljenja. Pred navalama krvi nestaje svakidašnjega morala, a krv stvara svoj vlastiti moral koji se najoštrije sudara s društvenim moralom.[153] Navedeno rezultira propadanjem moralne svijesti, moralnom i socijalnom izopačenosti te tjelesnom izopačenosti. Upravo na taj način Kozarac očituje jedan mentalitet te stvara tipove. Upravo u romanu *Đuka Begović* Kozarac sagledava dušu na način da uključuje i podsvjesne radnje.[154] O tome romanu ću podrobnije pisati u nastavku rada.

[150] Bogner, Josip. Slavonske teme. Vinkovci: Privlačica, 1994., 33. str.
[151] Isto, 34. str.
[152] Isto, 36. str.
[153] Isto, 37. str.
[154] Isto, 38. str.

5. *BIJEG* MILUTINA CIHLARA NEHAJEVA

O romanu *Bijeg* Ivo Hergešić piše kako je posrijedi književno djelo u kojem je Nehajev izrazio svoju sudbinu, kao i sudbinu svojih suvremenika. Tako je posrijedi roman koji je autobiografska ispovijest Milutina Cihlara Nehajeva te je u njemu izmišljen samo tragičan rasplet, budući da glavni lik romana Đuro Andrijašević počini samoubojstvo.[155] Nadalje, Hergešić navodi da podnaslov romana glasi *Povijest jednog našeg čovjeka* te pritom opisuje lik Đure Andrijaševića kao darovitog i dobrog čovjeka, ali slabića koji nastoji komotno živjeti, ali ne pristaje na kompromise te osuđuje okolinu, ali čezne za literarnim i društvenim uspjesima.[156] Potom Hergešić objašnjava da je Đuro Andrijašević žrtva provincijske zaostalosti te, budući da je fizički i moralno slab, pada sve niže, odaje se alkoholu, stvara dugove, povlači iz društva i naposljetku si oduzima život. Tako se Đuro nastojao spasiti od svojih suvremenika kao i od sebe samoga. Naglašava kako je u tom kontekstu ključno Đurino oproštajno pismo koje piše svom prijatelju, budući da se u njemu najbolje očituje koliko je Đuro moralno propao. [157] Hergešić zaključuje kako je korijene tog bijega Nehajev otkrio kada je pisao o Hamletu, s kojim se Nehajev poistovjećuje te naglašava kako je Hamletova tragedija u tome što mu je sudbina odredila zadaću za koju nije bio adekvatan. Upravo stoga je Hamlet toj zadaći odmicao tako što je upadao iz jednog zla u gore, ali joj se nije uspio izmaći. Isto se tako i Đuro Andrijašević te Milutin Cihlar Nehajev nisu osjećali adekvatnim za zadaće koje su trebali ispuniti .[158]

Nemec navodi kako je posrijedi roman koji je Antun Gustav Matoš ocijenio neuspjelim romanom, ali ga je kasnija kritika proglasila najboljim romanom hrvatske moderne.[159] Nemec objašnjava kako roman nosi podnaslov *Povijest jednog našeg čovjeka* što očituje da je posrijedi roman lika te je stoga naglasak na protagonistu Đuri Andrijaševiću, njegovoj psihi, stanju svijesti, ponašanju te položaju u društvu. Stvaranjem složenog portreta Đure Andrijaševića, Nehajev je obuhvatio tipske osobine i karakteristične duhovne i etičke dvojbe brojnih hrvatskih intelektualaca druge polovice 19. stoljeća. S druge strane, Nemec naglašava kako Đuro

[155] Hergešić, I. Hrvatska moderna. Zagreb : Ex libris, 2005., 158. str.
[156] Isto, 159. str.
[157] Isto, 160. str.
[158] Isto, 162. str.
[159] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 47. str.

Andrijašević izražava i težnje te temeljnu duhovnu dispoziciju moderne, što se očituje u nemiru, autoanalizi, nemoći te bijegu od života.[160]

Novak navodi kako je Đuro Andrijašević hrvatski Hamlet, budući da se sve što mu se događa odvija u njegovoj nutrini. Tako je posrijedi roman u kojem je malo događaja, a naglasak je na Đurinoj autoanalizi.[161]

Pavletić opisuje kako je posrijedi najbolji roman hrvatske moderne u kojem se opisuje sudbina siromašnog hrvatskog intelektualca, koji je školovan u velegradu, te propada u skučenim okvirima malog gradića. Nadalje, objašnjava kako sam naslov *Bijeg* očituje osnovni psihološki kompleks Đure Andrijaševića, glavnog protagonista romana. Samim time Nehajev se osvrnuo i na pojedince koji žive unutar potlačene Hrvatske te su osuđeni na bijeg, budući da svoje težnje ne mogu ostvariti.[162] U nastavku Pavletić piše kako je posrijedi psihološki roman ličnosti u kojem se prikazuje ljudski pad. Samim time Đuro Andrijašević je unaprijed osuđen na propast. Njegovo se stradanje ne uzdiže do tragičnih visina, jednostavno zato što nije posljedica zalaganja i izgaranja u promicanju neke napasne etičke ideje ili humanističke zasade koju ne uspijeva nametnuti drugima, već rezultat njegove temeljne nesposobnosti da se integrira u društvo kojem bi jednom mogao pripadati, kad već za uspon na hijerarhijskoj ljestvici nema ni dovoljno talenta, ni prave ambicije ni moralne snage.[163]

Milanja piše da podnaslov romana *Bijeg*, koji glasi *Povijest jednog našeg čovjeka* upravo u riječi povijest obuhvaća i povijest Đure Andrijaševića, odnosno posrijedi je priča o njemu, ali obuhvaća i društvenu pozadinu. Ta društvena okolina krucijalna je, budući da je odraz onodobne društvene stvarnosti. Tako su posrijedi gradovi Beč i Zagreb u kojima je prikazano više građansko društvo, te gradić Senj sa svojom vrstom psihologije, kulture i zabave. Tim se gradovima suprotstavlja selo Zdenci u kojem se prikazuje seoska idila. Pritom je krucijalan Đurin dobar ili loš odnos prema tim mjestima, budući da je taj odnos ključan za put k destrukciji ličnosti te njegovog sloma naposljetku.[164] Milanja skreće pažnju na to kako je naglasak ipak na psihičkim i autoanalitičkim radnjama lika te se u tom kontekstu prikazuje: podastiranje prošlosti, opravdanje sadašnjošću, razbijanje ljubavnoga projekta, osamljenost i

---

[160] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 47. str.
[161] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 287. str.
[162] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 284. str.
[163] Isto, 284. str.
[164] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. 2002. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 295. str.

nedjelatnost u sudaru s malograđanskom sredinom, sukob s kolegama i učiteljska bijeda, materijalna bijeda, poniženje i gubljenje Vere, privremeni smisao u radu s jednom đačkom grupom, pisanje komedija i skandali, književni neuspjeh i pad u društvo pijanica, sukob s Lukačevskim i pismo Verina oca, pad na dno (krčma kod Talijana) i gubitak posla te samoubojstvo i, što je posebno, odaslan roman (bilješke i dnevnik).[165] Milanja napominje kako je u romanu najmanje pripovijedanja, a ponajviše Andrijaševićevih monologa, njegovih dnevničkih zapisa, dijaloga, vanjskih i unutarnjih analepsa, djelomičnog prikazivanja društvene okoline, učiteljske profesije te nekoliko pejzažnih slika. Navodi da je krucijalno što je taj roman neka vrsta *odaslanog* rukopisa, što se uočava u posljednjem Đurinom pismu upućenom njegovu prijatelju Toši, koji ima tehničku i kompozicijsku važnost, budući da omogućuje retropogled, sumiranje i sintezu, fragment i rastrzanost, filmsko sinkopiranje i febrilno pisanje u povišenom emotivnom tonu samoubojstvene odluke i neposredno prije samog čina.[166]

5.1. ZANESENOST SVJETLIMA VELEGRADA

Đuro Andrijašević bio je očaran Bečom, budući da je smatrao kako mu taj grad „otvara mnoge prilike“ te da u njemu može iskazati svoje sposobnosti. Pogodovalo mu je što se nalazio u gradu s mnoštvo muzeja i kazališta te je u njemu započeo svoj književni rad.

Pavletić piše o glavnom liku Nehajevljeva romana *Bijeg*, Đuri Andrijaševiću, kao izrazito bistrom i inteligentnom dječaku, koji je, uz pomoć svog bogatog strica Tome, otišao studirati u velegrad, austrijsku prijestolnicu, Beč. Ondje je Đuro otišao studirati pravo, no studentsko društvo i čari velegrada utjecali su na njegovo odmicanje od studija. Tako je Đuro dane provodio u kavanama, čitao beletrističke i filozofske knjige, pohađao kazalište te pisao svoje prve novele, kritike i drame.[167]

Batušić objašnjava kako je Đuro Andrijašević tijekom studiranja u Beču živio bezbrižnim životom, budući da je vrijeme provodio u kavanama te je tragao za trenucima sreće. Naglašava kako je u Beču Andrijašević okusio jednu od esencijalnih predodžbi epohe, čežnju

[165] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 291. str.
[166] Isto, 292. str.
[167] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 285. str.

za letimičnim pasivnim skladom sa svijetom u impresionističkoj dokonosti[168]. Batušić tvrdi da već prva rečenica uranja u taj unutrašnji doživljaj: *„Kišovit, mutan dan utapljao je u poluprozirnu maglicu velegrad.“*[169] U tom kontekstu nije samo posrijedi vizualna zbilja, već i Đurin „krajolik duše“, odnosno tu se očituje koliko je Đuro bio sumoran i potonuo neposredno prije odlaska iz Beča.

Milanja piše da Đurina kriza identiteta proizlazi upravo iz opreke Europe i Hrvatske, budući da je Beč pružao Đuri mnoge mogućnosti napretka, a isto tako i Zagreb kao manji grad, ali dostatno opskrbljen civilizacijsko- kulturnim, tehničko-urbanizacijskim, javnim i dokonim modalitetima, no Đuro se nije mogao prilagoditi životu u Beču i Zagrebu te stoga ti gradovi postaju za njega neman koji ga nastoji uništiti.[170]

Možemo uočiti kako je došlo do stanovite preinake, budući da je Đuro Andrijašević početno bio oduševljen Bečom kao velegradom koji mu pruža mnoge mogućnosti, no s vremenom Đuro u tom gradu postaje pasivan te u konačnici odlazi iz njega. Njegovo stanje duše ostaje isto i u Zagrebu, što rezultira time da odlazi i iz njega.

5.2. ĐURINE „POTONULE“ NADE

Nemec piše da je Đuro Andrijašević „suvišan čovjek“, koji je talentiran sanjar, inteligentan čovjek, no zbog svojih unutarnjih dvojbi i slabosti ne uspijeva svladati probleme stvarnoga života te zahtijeva sredine u kojoj djeluje. Đuro je pasivan, neurotičan i preosjetljiv. Posrijedi je lik koji nije u stanju donijeti važne životne odluke, budući da mu nedostaje energije i volje, te se stoga prepušta snatrenju i kontemplaciji.[171] U nastavku objašnjava kako je Đuro unaprijed osuđen na propast te se u romanu traže uzroci te propasti, što rezultira prekapanjem po prošlosti i refleksijom. Misaona previranja Đure Andrijaševića iskazane su brojnim citatima, pri čemu Nemec ističe sljedeće:

„ Crn je to put“ – pomisli Andrijašević i sjedne opet na klupu, zagledavši se u plameni jezičac svjetiljke[172].

---

[168] Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. Zagreb: Matica hrvatska, 2001., 71. str.
[169] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 13. str.
[170] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. 2002. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 295. str.
[171] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 48. str.
[172] Isto, 49. str.

„…Čudno je da baš ja moram ostati sam u vagonu. Da je bilo tko tu, govorilo bi se… ne bih trebao da mislim… Napokon, prije ili kasnije…Svakako – nije lijepo od mene; ali što da radim? Doći su pred nju i reći joj da još uvijek nije ništa postignuto?...“[173]

„Glupe brige uostalom. Koliko ima ljudi koje zateku i jače nevolje – pa se ne ubijaju od skrbi. A ovo je ipak tako jednostavna i naravna stvar. Ne može biti drugačije – i eto! Valja misliti da se sve nekako uredi…“ [174]

„Istina je, ja bježim od njih. Ovo putovanje u Slavoniju oni će upravo tako shvatiti. Osobito stara. Imat će i pravo“. [175]

„Ipak je ovako bolje. Da sam sutra u Zagrebu, išao bih k njima kao i obično. Svi bi čestitali a onda bi sigurno stara predložila da odemo u šetnju ili bi već štogod smislila da ostane sa mnom nasamu. Tu bi onda došlo odmah na red pitanje o zarukama. To je još najmanje; ja Veru ne mislim… (tu se Andrijašević samo trgne u mislima; bojao se dokrajčiti: ja Veru ne mislim ostaviti), ja znam što sam joj dužan; ali stara će opet doći s istim pitanjem, kao što je bilo onda kada joj je Vera priznala našu ljubav. „Od čega živjeti?“ A ja ću morati reći da ne bih svršio tako naglo nauke nego bih odmah pravio i profesorski ispit, da nije umro taj nevoljni stric Toma. „Profesorska plaća, to je, dragi moj, ništa“, veli stara i ima pravo. A sad? Stric Toma je umro i ostavio zaduženu kuću, a mi smo svi mislili da će za njim ostati imutak…“ [176]

Novak ističe kako je *Bijeg r*oman u kojem ni za koga nema nade te da je taj roman odraz hrvatske zbilje 1909. godine.[177] Nadalje, smatra da je na Đurin slom utjecao odlazak iz Beča, privremeni boravak u Zagreb gdje se bavio svojim književnim stvaralaštvom, ali se zbog egzistencije bio prisiljen premjestiti u Senj, gdje je shvatio da su u njegovoj domovini oni koji pošteno rade siromašni. Također, na njegovo potonuće utjecala je i neuspjela ljubavna veza s Verom Hrabarovom, prema kojoj je Đuro gajio neke osjećaje, no nije bio spreman izboriti se za njihovu sreću. Novak ističe da Đuro, u skladu sa svim životnim nedaćama, gubi vjeru u ljude što rezultira time da se prekomjerno odaje alkoholu te u konačnici svršava život tako što se baci u more.[178]

---

[173] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 49. str.
[174] Isto, 49. str.
[175] Isto, 49. str.
[176] Isto, 50. str.
[177] Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. Zagreb: Golden marketing, 2003., 287. str
[178] Isto, 287. str.

Pavletić ističe kako se Đuro vrlo rano istaknuo naspram svojih školskih kolega kao vrlo bistar i nadaren dječak te su profesori očekivali od njega da će se razviti u istaknutog intelektualca. Potom navodi kako je Đuro, nakon neuspjelog studiranja u Beču, došao u Zagreb te upisao filozofiju. Đuro se nadao da će s profesorskim ispitom prije doći do radnog mjesta, a osjećao je obvezu i prema svojoj zaručnici Veri Hrabarovoj. Đuro je dobio priliku u senjskoj gimnaziji, gdje je radio kao profesor psihologije i fizike, te je bio na poziciji suplenta, na kojoj nije mogao ostati na duže vrijeme, ukoliko ne riješi državni ispit. Ipak, Đuro se nije uspio adaptirati ni u senjsku društvenu okolinu, budući da su posrijedi bili ljudi koji su živjeli oskudno te su se stoga teško nosili sa svakidašnjim problemima. Đuri je napose smetalo što oni nisu bili u stanju uzdići se u višu duhovnu sferu. Pavletić naglašava kako je posrijedi društvo koje je zlonamjerno, budući da su se koristili raznim spletkama kako bi drugima nanijeli zlo. Samim time utjecali su i na ograničavanje bilo kakva Đurina potencijalna napretka. Pri tome se očituje i njihova zavist uzrokovana Đurinim književnim uspjesima.[179]

Milanja navodi kako se Đurin unutarnji život zagušuje, budući da svoje stavove izriče jedino pod utjecajem alkohola. Nadalje, objašnjava kako Đuro ponajprije propada svojom krivicom, budući da je bio kontradiktoran u pogledu svojih intelektualnih sposobnosti i svojih postupaka, a potom i svoje društvene okoline, koja se nalazila u podređenom položaju naspram Đure u pogledu intelektualne razine. Upravo u tom kontekstu Milanja ističe i Đurinog prijatelja Tošu, koji je intelektualno manje osviješten te je bliži zbilji.[180] Nadalje, objašnjava kako Nehajev prikazuje Đurina osjetilna stanja, njegovu percepciju svijeta, odnose s Drugim te napose vlastitu životnu nesposobnost. Na taj se način očituju krize identiteta kroz koje Đuro Andrijašević prolazi. Milanja navodi da su posrijedi seksualna kriza identiteta, koja se očituje od platoničke teorije do bordelske i kavanske prakse; moralna kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od ponosa do pijančevanja na veresiju; prosvjetno-učiteljska kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od sveznanja do nemara; književna kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od uspjeha do optužbe za epigonstvo; socijalizacijska kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od neuspjela ulaska u visoko društvo do bijega u samoubojstvo; intelektualna kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od poznavatelja književnosti, glazbe i filozofije do potpunog nemara

[179] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 285. str.
[180] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 292. str.

u pogledu daljnje edukacije te filozofska kriza identiteta, koja se očituje u rasponu od prirodnoznanstvenog objašnjenja svijeta do potrošenih i amaterskih filozofiranja.[181]

Milanja smatra da su Đurine nade potonule, budući da je u trenucima kada je trebao odlučiti bio pasivan, razdražljiv, kontemplativan i asocijalan te zaključuje da je taj lik stvoren po modelu kakav je Nehajev prikazao u svojoj studiji o Hamletu. Posrijedi je psihološka nestabilnost, osamljenost, uvjerenje o suvišnosti, osjećaj praznine. Sve to dovelo je Đuru Andrijaševića do potpunog potonuća, budući da više nije vidio izlaz iz situacije te se odlučio pomiriti sa sudbinom i prepustiti se rezignaciji.[182]

Ljubomir Maraković smatra kako je upravo Vera Hrabarova značila Andrijaševićevu sudbinu, no budući da se njihova ljubav okončala zbog Andrijaševićeva materijalnog i moralnog sloma, zaključuje da Andrijaševićeva preosjetljivost kojom on bježi od životne stvarnosti biva njegova najveća slabost. Svakako je i društvo, ali i Đuro sam sebi zadao nedostižne zahtjeve, budući da je on svojom visokom inteligencijom više obećavao nego što je mogao uistinu ponuditi. Maraković zaključuje da je Andrijaševićev najhrabriji čin oduzimanje vlastitog života, koji se odvija u stanju potpunog delirija.[183]

5.3. ODNOS ĐURO- DRUGI

Nemec piše da su svi ostali likovi u romanu u funkciji prikazivanja Đurina karaktera. [184] Pavletić navodi kako se u Đurinoj neposrednoj okolini nalaze provincijalni profesori, koji žive oskudnim životom te upadaju u dugove. Posrijedi su ravnatelj škole kojega Nehajev opisuje kao samouvjerenog lisca punog sebe, potom podmukli Žuvić, osvetoljubljivi Maričić, Gračar koji je opisan kao sklon vinu i galganhumoru, Rajčić čije je dostojanstvo toliko nisko da pred radnim kolegama prosi ženu novce za alkohol, Lukačevski koji je ohol i ciničan te sve oko sebe prezire, Jagan koji je opisan kao dobrodušan debeljko koji voli piti vino te se pomirio s vlastitom propasti i ravnatelj gradske glazbe Milošević.[185] Pavletić navodi da se Đuro ponekad prijatno osjećao u društvu s Jaganom, iako je neprestano bio svjestan da se ne uklapa u to društvo. Također, Đuro se družio i s učiteljicom Darinkom te njezinom mlađom prijateljicom

[181] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 293. str.
[182] Isto, 293. str.
[183] Nehajev Cihlar M. Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima. Zagreb : Alfa, 2018., 220. str.
[184]Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 47. str.
[185] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 285. str.

Minkom, koja se zaljubila u Đuru te se nadala da će je Đuro zaprositi, ali on na to nije pomišljao. Ipak, druženje s Darinkom nije imao dobar ishod, budući da se Đuro naljutio na nju jer ga je nagovorila da bude ravnatelj u đačkom domu, zbog čega se našao u neprilici, budući da je bio napadnut za buntovničke proglase s kojima nije imao nikakve veze. Također, zbog toga su ga prozvali i svećenik s propovjedaonice te Žuvić putem anonimnog članka u novinama. Nadalje, Pavletić navodi kako je za Đurinu sudbinu bitan i njegov ljubavni odnos s Verom Hrabarovom, koji od početka nije nailazio na odobrenje njezinih roditelja, napose njezine majke. Naposljetku taj ljubavni odnos doživljava krah, budući da se u međuvremenu Vera udala za imućnog odvjetnika. Također, evidentno je i da je Đuri mogućnost ulaska u brak s Verom mogao omogućiti integriranje u više društvo, ali Đuro nije imao dovoljno snage da se odluči na taj korak te je sve više bio opterećen svojim materijalnim stanjem, koji ga je, postepeno, sve više udaljavao od mogućnosti uplovljavanja u bračnu luku s Verom. Nakon kraha te veze, Đuro počinje gubiti vjeru u ljude, a njegov nemir kulminira u situaciji kada udari Lukačevskog. Pavletić opisuje kako Đurin ponor postaje sve dublji te se opija do besvijesti i druži s probisvjetima. Trunku nade još je Đuro polagao u svoju majku, ali kada je saznao da je ona baštinu prepisala opaticama uz uvjet da je sahrane nakon smrti te da se mole za spas njezine duše, shvatio je da je ostavljen od svih te se bacio u more.[186]

Smatram da je Đuro ponajviše sam kriv što nije uspio ostvariti povoljne odnose s pojedincima. Upravo zbog svoje nutarnje dihotomije i slabosti nije bio u stanju pružiti otpor onima koji su mu nastojali nanijeti zlo, a prema onima koji su ga voljeli i cijenili nije pokazao dovoljno poštovanja. Pri tome prvenstveno mislim na njegovu majku, koja ga je jedina bezuvjetnu voljela, ali Đuro nije uopće skrbio za nju te stoga smatram sasvim razumnim njezin postupak. Također, smatram da nije u redu što se Đuro nije potrudio da ispuni svoju obvezu prema Veri, koja da je duže vrijeme čekala te se zbog njega upuštala u konflikte s roditeljima.

[186] Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. Zagreb: NZ MH, 1996., 286. . str.

6. *ĐUKA BEGOVIĆ* IVANA KOZARCA

Hergešić piše o glavnom liku Đuki Begoviću da je posrijedi tip, koji je odraz čitave okoline sa svojim krvnim nasljeđem i novim društvenim uvjetima. Objašnjava kako se Đuka dramatski zanimljivo i psihološki uvjerljivo preobražava. Tako se na početku romana Đuka vraća iz zatvora, u kojem je proveo četiri godine, budući da je gotovo ubio vlastitog oca Šimu.[187] Hergešić tvrdi da Đuka nije zao, ali je neobuzdan te ponekad nesvjesno čini zlo, što se uočava i u situaciji kada krvnički tuče konje. Također, bio je nasilan i prema svojoj supruzi Marici. Tijekom promišljanja, Đuka je shvaćao da njegovo ponašanje nije korektno te je tražio uzroke takva ponašanja pri čemu se uspoređivao sa svojom okolinom.[188] Iako je nastojao da se promijeni, nije u tome uspio. To se najbolje uočava u njegovu nastojanju da postane pobožan, no hodočašće u Ilaču nije donijelo pozitivne rezultate, budući da Đuka noć provodi u intimnom odnosu sa svojom rodicom.[189] To rezultira time da Đuka kontinuirano vrijeme provodi u birtijama i u potpunosti potroši svoj imutak. Tako na koncu Đuka postaje čobanin te čuva tuđe ovce, daleko od svijeta kojeg prezire.[190]

Nemec navodi kako je roman *Đuka Begović* psihološka studija slavonskog mentaliteta zbog čega je u središtu karakter glavnog lika. Nemec uspoređuje Đuku Begovića s Đurom Andrijaševićem te pri tome navodi kako je Đuka, za razliku od Đure, snažan, energičan te impulzivan. No, Nemec nalazi i njihove zajedničke crte, a to su egzistencijalna osamljenost, intenzivnost osjećaja te naglašene crte tragike i fatalizma. Nadalje, objašnjava kako je Đukino ponašanje određeno afektima, nagonima, fiziologijom te autodestruktivnim silama te, za razliku od Đure, Đuka ima i previše životne snage i volje, budući da Đuka živi svoj život na način koji on želi te snažno oponira društvenim konvencijama. Ipak, Nemec upozorava kako je ishod isti te se on svodi na rezignaciju i propast[191]. U nastavku naglašava kako je ključno uvođenje lika koji promišlja o sebi i ostalima, budući da to omogućuje poniranje u junakove psihičke reakcije, njegove misli te osjećaje. Također i na tematskom planu dolazi do stanovitih preinaka, budući da se tematizira erotizam, prekomjerne strasti te su posrijedi slobodni opisi ljubavnih odnosa. Nemec uočava kako su se lokalna topografija te folklorni elementi uskladili s modernističkim

[187] Hergešić, I. Hrvatska moderna. Zagreb : Ex libris, 2005., 164. str.
[188] Isto, 166. str.
[189] Isto, 169. str.
[190] Isto, 170. str.
[191] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 52. str.

elementima. Također, posrijedi je ispreplitanje prošlosti i sadašnjosti te tako radnja počinje povratkom Đuke Begovića iz zatvora, a potom se opisuje Đukino djetinjstvo i mladost kako bi se evidentirali uzroci Đukina posrtanja na svog oca. Dalje, Nemec navodi kako je naracija iscjepkana, rečenice isprekidane te je cjelokupna struktura romana sastavljana od niza slika i crtica koje se labavo povezano s glavnim likom. Sam završetak ostaje otvoren te daje čitatelju mogućnost da ga dovrši.[192]

Bogner piše kako je *Đuka Begović* roman u kojem se prikazuje ekonomsko i moralno propadanje slavonskoga sela, štetni utjecaj gradske kulture na selo te izopćenost Slavonaca. Tako ovaj roman prikazuje slavonski mentalitet unutar jedne epohe, koja je bila obilježena sukobima izazvanima eliminiranjem patrijarhalnoga kako bi se prešlo u moderno.[193] U svojoj studiji, Bogner, naglašava artističko-izražajne i psihološke kvalitete romana *Đuka Begović.* U tom kontekstu objašnjava kako je psiha dubinski proučena, budući da je uhvaćena i u svojim podsvjesnim radnjama. Također, navodi i kako su likovi plastični te je život prikazan upravo onako kompleksno kakav i jeste.[194]

6.1. TEŠKI NUTARNJI SUKOBI FATUMSKE LIČNOSTI

Bogner piše kako Đuka ima u sebi nešto fatumsko što vlada njime. Taj fatum nalazi se u njegovoj krvi, što rezultira time da je Đuku u neprestanom sukobu sam sa sobom. Upravo ga to fatumsko čini centralnom ličnosti u romanu. U romanu podrobno je istražena slavonska krv. Đuka se bori protiv toga fatuma, ali on ga svaki put svlada te ga tjera u perverziju te ludilo.[195] U kontekstu toga čitav se njegov život doima kao kontinuirano sukobljavanje s moralom, društvenim konvencijama te samim svijetom. Obilježen dubokim nutarnjim sukobima, Đuku krv goni u sukobe s ostalim ljudima koji žive u njegovoj neposrednoj blizini.[196] Bogner ističe kako Đukom kola krv njegovih predaka čiji je talog životna radost, no u njezinoj pozadini odražava se i tanka melankolija. Posrijedi je obijesna slavonska krv.[197] Bogner objašnjava da ta krv oponira konvencionalnom moralu, braku, jedinstvu s društvom, sve radi osobnog

[192] Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. Zagreb: Znanje, 1998., 53. str.
[193] Bogner, Josip. Slavonske teme. Vinkovci: Privlačica, 1994., 39. str.
[194] Isto, 41. str.
[195] Isto, 42. str.
[196] Isto, 43. str.
[197] Isto, 44. str.

zadovoljstva. Rezultat toga je da se ta krv nalazi u opoziciji s društvenim moralom. Ta krv dovodi do socijalne i moralne propasti.[198] Đukin karakter poduprt je seksusom, erotikom te strastima, koji uvelike nadvladavaju razum i inteligenciju.[199] Tako Đuka Begović predstavlja prototip Slavonca koji se, nakon razgraničenja Vojne Krajine, predaje alkoholu, veselju i ženama te na taj način propada.[200] U nastavku Bogner objašnjava kako Đuki krv donosi nemir, što rezultira time da se Đuki pristojan način života obilježen radom i disciplinom tek privremeno čini smislenim, ali naposljetku se opet predaje svojoj krvi koja ga goni u besposličarenje, opijanje, razuzdanost te potpuni nemar. Đuka je obilježen jakom individualnošću, ali ipak ostaje nepokretan. Naime, iako on prezire svoju okolinu i njihov način života, on ipak posjeduje isti mentalitet kao i oni te samim time ne odmiče toliko od njih.[201] Bogner zaključuje da Đuka svoj moral usmjerava u skladu sa svojom krvi, što ga dovodi do toga te sve više gubi svoje dostojanstvo te u konačnici postaje živi mrtvac.[202]

6.2. ĐUKIN IDENTITET ŠOKCA – BEĆARA

Đuka Begović živio je šokačkim životom iz inata. Iako su i ostali mladići u njegovom kraju uživali u veselju, alkoholu i ženama s vremenom su se skrasili i živjeli obiteljskim životom, no, Đuka se nikako nije mogao smiriti, iako je i on ponekad to nastojao. Tako se Đuka, na nagovor seoskih baba, oženio seoskom djevojkom Maricom te s njom imao kćer Smilju. Ipak, Đukin neobuzdan temperament ogledao se i u tom braku te je Đuka često tukao svoju ženu.

Zaboravila, šta? Zaboravila na njih, a jesi l' ti jela? Jesi. Viš! - i bez ijedne druge riječi udari je šakom u rebra, pljusne po obrazima. I jaukne li - onda je tek izgnjavi i istuče.[203]

Oženio neku curu koju su mu tetke i strine i druge babe nahvalile. Bila je sitna, malena, mlada. I tiha, mirna je bila. Uvijek je šutjela, na psovke nije odgovarala, i što god se Đuki ushtjelo, vršila je bez prigovora. Ipak mu omrznula već nakon dva-tri mjeseca. On je htio ženu snažnu, živu, ženu strasti i žudnje, ženu krvi neobuzdane, a ona je bila upravo bolesno tiha, bolesno mrtva i bestrasna.[204]

---

[198] Bogner, Josip. Slavonske teme. Vinkovci: Privlačica, 1994., 37. str.
[199] Isto, 45. str.
[200] Isto, 46. str.
[201] Isto, 47. str.
[202] Isto, 49. str.
[203] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 32. str.
[204] Isto, 21. str.

Đuka se nije uspio skrasiti u tom braku, već je okolo oblijetao oko drugih žena, budući da je bio vođen seksualnim nagonom te strašću. Upravo u tome bećarenju ogledala se njegova šokačka krv.

U njemu je bila šokačka krv koja ni u šta ne tone duboko nego teži i hlepti za što češćim primjenama, leptirskim oblijetanjem. A onda svaka ženskinja ima nešto nepoznato, skriveno, vabljivo. I to loviti, otkrivati, to je slast – mnio je Đuka. ?

Đuka se inatio te je kontinuirano imao potrebu pokazati drugima kako on nije kao oni, budući da on odbija živjeti mirnim životom. Upravo na taj način Đuka potvrđuje svoj identitet šokca i bećara. Đuka se napose volio dokazivati na šokačkim divanima kod Čič-Pane gdje su se okupljali i ostali muškarci iz sela te su se na divani nalazili i mlađi i stariji muškarci. Tako Đuka na tom divanu reče:

Gdi smo mi, Šokci, za zemlju stvoreni? - znao je on kazivati i na divanu kod čič-Pane. - Mi smo čeljad vilenjačka, bajajuća, 'hola. Mi smo ko leptiri. Malo više sunca - sagaraš, malo više kiše - crkaš. I samo bi od ruže do ruže.[205]

Đuka je svoju narav smatrao majstorijom te je govorio kako bi Šokci i psa nadlajali i mudrog nadmudrili. Do toga zaključka dolazio je promišljanjem o svojim suseljanima.

Ipak, Đuka je često imao nutarnje dvojbe te je povremeno i pokušavao i on da se smiri. To se napose očituje u situaciji kada nastoji postati pobožan, ali njegovo hodočašće nema pozitivan ishod, budući da bludi sa svojom rođakinjom Olom. Nakon toga dolazi do kulminacije Đukinog razuzdanog života. Upravo tada šokački bećar doživljava veliko poniženje, a da bi sačuvao dostojanstvo ide od birtije do birtije, troši novac na muziku, posjećuje javne kuće te naposljetku potroši sav svoj imetak.

Ružica Psihištal u svojoj studiji *Zatvoren obzor Kozarčevog Đuke* piše kako Đuka nije običan bećar, već je posrijedi bećar koji je opijen zlom, koje proizlazi iz njegove krvi. Đukino je bećarenje u isto vrijeme protest protiv običnih i trivijalnih bećara, koji to čine ugledajući se na druge, koliko i čin samoosporavanja, samokažnjavanja do završnoga čina apsurdnoga i lažnoga samožrtvovanja na oltaru ništavila.[206]

Svaki šokac voli bećarac, a u njemu odista je uživao i Đuka Begović.

---

[205] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 52. str.
[206] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 270. str.

„Bećarac je... U Đuku hitro silazi nešto sa tom glazbom, ide mu žilama, drma mu tijelom, u poklicima prodire na usta. I omamljuje, pali njega. Ćuti: glazba egeda obgrljava i stišće kao jedra ruka raspaljene cure, poji i opaja, kao poljubljaj njen u vatri požude. Usta mu se suše; žeđa... Pije zato... pije čašu za čašom, a onda se opet podnimljuje i bulji u Cigane, u gudala, u hitre im prste na strunama. I sluša on... Cige i pjevaju…“[207]

Švagelj navodi kako je Đuka tražio smisao života te ga je vidio jedino u šokačkom hedonizmu. Koliko god je nastojao da živi i radi kao ostali to ne bi uspjelo, budući da u radu nije vidio smisao.[208] Nadalje navodi kako je Đuka prezirao svoje suseljane zbog njihova licemjerja, nepravde koju su nanosili te zbog toga što su bili tašti.[209] Švagelj ističe kako je Đuka na licemjerje svojih suseljana odgovorio kao pravi Šokac, koji nastoji živjeti slobodno, a ne prema lažnim društvenim vrijednostima. U svoje oponiranje Đuka uključuje i biološke porive te šokačkim oružjem, odnosno ženama i alkoholom razotkriva dotad neupitne vrijednosti.[210]

Za Đukin identitet šokca i bećara uvelike je ključan i njegov otac Šime, koji ga je odmalena vodio sa sobom u birtiju te ga navodio da pije i dodiruje žene. Šime je smatrao da Đuka ne treba pohađati školu, već da treba živjeti životom bećara te trošiti novce na alkohol i žene. Šime je često vodio žene kući te s njima bludio pred Đukom. Samim time uvelike je utjecao na Đukino kasnije promišljanje o životu i ženama, kao i na njegovo ponašanje. Da je i kod oca i kod sina posrijedi šokačka, vrela krv najbolje pokazuje činjenica da su i jedan i drugi bludili s birtijašicom.

Đuka je živio kao pravi Šokac dan po dan, ne mareći odviše za budućnost.

„Gdje je uopće u Šokca cilj?!... Nemar Šokca ne da nijednom da pomislima svojim utvrdi neki stalan cilj za sebe. Oni sve puštaju na: božju volju. I Đuka, zar je on ikad živio za sutra? Ne. On je znao samo šta je to: danas, i onda i opet: danas. … Filozofija sviju seoskih šokačkih duša ima svoj početak i konac u zadovoljstvu.“[211]

---

[207] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 111. str.
[208] Švagelj, Dionizije: Studije i eseji. Vinkovci: Matica hrvatska, Ogranak, 2005., 180. str.
[209] Isto, 178. str.
[210] Isto, 182. str.
[211] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 75. str.

6.3. ODNOS ĐUKA – DRUGI

Matanović piše kako su ostali likovi u romanu prisutni da bi upotpunili lik Đuke Begovića. Kad je Đuka stavljen u odnos prema nekoj ženi, onda je on taj koji je htio volidbu, on je htio nemirne sne, dane pune čeznuća, časove vatre i zanosa, a u trenucima u kojima su na sceni i ostali muški likovi, oni svojim ponašanjima i razmišljanjima samo dodatno naglašavaju razliku, gradeći jasnu karakterizacijsku shemu Đuka/Drugi.[212] Tako se u romanu opisuje seljak Andre, škrti Gabre koji posuđuje stvari, ali ih ne vraća, Blaž Ivanov koji redovito pohađa crkvu, no krade. Prikazano je licemjerno i tašto društvo. Koliko su oni u opoziciji s Đukom Begovićem, najbolje se očituje u Đukinoj misli*: Takav kad bi bio – ubio bi se.* [213] Upravo na taj način se i opravdava sam lik Đuke Begovića jer bi on inače bio prikazan kao nemaran otac, preljubnik i raspikuća. Matanović naglašava da je Đuka drugačiji jer se ne podvrgava društvenim konvencijama.[214] Koliko su njegovi seljani licemjerni najbolje opisuje procesija: *„I pitao se: zašto se ti ljudi skupili tu? Na proštenje?! … U kojem je od njih tvrda vjera?! Koji od njih misli samo na spas duše svoje? Ne misle li oni kako će se sastati s poznatima i prijateljima, koliko li pozabaviti i pogostiti, najesti i napiti, a samo uz put u crkvu poći i preko usana ispustiti Očenaš!? "*[215]

Švagelj piše kako je Đuka u svojim suseljanima vidio zaostale ljude, koji ne žive autentičnim životom, već žive po uzoru na druge te nasljeđuju određene društvene konvencije. U Đukinim promišljanima o Drugima očituje se koliko on mrzi naslijeđeno i koliko teži k tomu da ostvari svoj život.[216]

„- Vi ste živjeli – kaže im Đuka – uvjereni u duši, da živite dobro i valjano, jer živite kako živi vaš komšija, vaše selo, vaš kraj. Vi ste živjeli iz ugledavanja u druge. Da su drugi drugačije živjeli, i vi bi. To je to. A ja? … Veli: živio je ne osvrćući se na druge, ne gledeći živi li još tkogod kao kako on."[217]

Koliko je to društvo licemjerno, najbolje se iskazuje u tome što se većina njih predstavlja kao pravi vjernici, a čine velike grijehe. Također, u romanu se pokazuje koliko je licemjerna i sama institucija braka, budući da su uglavnom posrijedi nevjere. Samim time se u pitanje dovodi

---

[212] Matanović, Julijana. Prvo lice jednine. Osijek: MH - Ogranak Osijek, 1997., 218. str.
[213] Isto, 218. str.
[214] Isto, 219. str.
[215] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 97. str.
[216] Švagelj, Dionizije: Studije i eseji. Vinkovci: Matica hrvatska, Ogranak, 2005., 170. str.
[217] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 49. str.

i potvrda običnog života. U romanu se prikazuje kako nema ni pravog prijateljstva, budući da su prijateljstva uvjetovana interesom.

7. STRAH OD ODGOVORNOSTI

Pavletić piše da se glavni protagonist Nehajevljeva romana *Bijeg*, Đuro Andrijašević, suočava sa zahtjevima koje su spoj osobnih želja te projekcija sredine. Ipak, Đuro nije imao dovoljno snage, volje i energije da te zahtjeve realizira. Samim time počinje njegov bijeg, odnosno posrijedi je izbjegavanje odgovornosti koji sam sobom donosi državni ispit, ostvarivanje karijere, ženidba, osnivanje obitelji. [218]

Što se tiče glavnog protagonista Kozarčeva romana, Đuke Begovića, on uzmiče pred odgovornim životom koji se temelji na radu i disciplini, budući da pravu sreću pronalazi u veselju, ispijanju alkohola i zavođenju žena. Isto tako, iako se oženio, Đuka nije pretjerano mario ni za svoju ženu Maricu, kao ni za svoju kćer Smilju. Koliko je bio nemaran otac, dokazuje i činjenica da, nakon smrti njegove supruge, za njegovu kćer Smilju skrbila se baba Mara te joj Đuka nije dao niti miraz prilikom udaje.

7.1. „BOLEST DUŠE“

Batušić piše kako je Đuro Andrijašević tijekom studiranja u Beču iskusio bezbrižnu lakoću života. Vrijeme je provodio u kavani te je tragao za srećom kao posljedicom neposrednih subjektivnih doživljaja.[219] Upravo to se može smatrati jednim od razloga njegove pasivnosti. Batušić navodi kako je ključna prva rečenica u romanu, budući da ta rečenica ne predstavlja samo vizualnu zbilju, već je posrijedi i opis Đurine na smrt bolesne duše. Naime, upravo to sivilo magle očituje Andrijaševićevu tjeskobu, uzrokovanu skorim odlaskom iz Beča, te stupanjem u nesigurnu budućnost. Andrijaševićeva spontana samoanaliza utvrđuje „bolesnu nervozu“ prilikom putovanja, neurotičan strah pri pomisli na beskućništvo i „vječni nespokoj“, strah, dakle, zbog mogućeg gubitka životnog uporišta koji je preduvjet mirnog promatranja i uranjanja u dojmove.[220]

Batušić zaključuje da se u Andrijaševiću očituje se spoj nervozne senzibilnosti i bolećive, gotovo letargične pasivnosti. [221] I u nastavku romana isto tako možemo uočiti kako Đuro ostaje pasivan pred svim izazovima u životu te se sve više povlači u osamu. Postepeno,

[218] Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. Zagreb: Matica hrvatska, 2001., 70. str.
[219] Isto, 71. str.
[220] Isto, 71. str.
[221] Isto, 72. str.

sve više gubi snagu i volju, a to se napose očituje kada izgubi Veru Hrabarovu, možda njegovu posljednju moguću sponu s visokim društvom, u koje je Đuro čeznuo da se adaptira. Njegova „bolest duše“ utječe na to da Đuro postepeno sve više propada što eskalira u njegovim sukobima s malograđanskom sredinom, učiteljima, skandalima uzrokovanim prilikom pisanja komedija, književnim neuspjehom, padanjem u društvo pijanica, sukobom s Lukačevskim, padom na dno, gubitkom posla te naposljetku samoubojstvom.

Milanja piše kako Đurina „bolest duše“ onemogućuje njegovo adaptiranje i u Beču, i u Zagrebu i u Senju. Zdenci, selo koje Đuro posjećuje i u kojem živi njegov prijatelj Toša, za njega predstavlja odmor u selskoj idili, no ni ondje se Đuro ne može adaptirati, budući da je on zatrovan modernizacijskim procesima u negativnom smislu te ih nosi kao teret gdje god se nalazio.[222]

Bogner piše kako Đuki Begoviću oponiranje autoritetima donosi duševno zadovoljstvo. Posrijedi je snažno osjećanje vlastitog „ja“, no ipak u dnu njegove duše očituje se ustaljenost, pasivnost, lijenost, bolesno stanje bezvoljnosti, nedostatak volje te nepokretnost, što rezultira time da je Đuka nemoćan pred instinktima.[223] Njegova borba protiv mentaliteta svojih suseljana je uzaludna, budući da i on pripada tom mentalitetu. Sve to dovodi ga do potpunog gubitka dostojanstva.[224]

Matanović piše kako je Đuka svjestan da to što radi nije dobro te koliko god nastojao unijeti promjene u svoj život, to ne uspijeva. Tako ističe i situaciju kada trebao osigurati miraz svojoj kćeri Smilji, no samo jedna misao koja mu uzrokuje sumnju dovoljna je da Đuka promijeni mišljenje.

„Zgrnut će netko. Zgrnut će samo zato što će biti muž moje kćeri, što će biti onaj koji će nju tući i gnjesti, darivati djecom i patnjom i varati je možda- vidilo se njemu. „[225]

Matanović piše da je Đuka bio ustrajan te je još jednom pokušao uvesti stanovite preinake u svoj život odlaskom na proštenje, no i ta namjera propada, budući da Đuka bludi sa svojom rođakinjom Olom.

---

[222] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002,. 295. str.
[223] Bogner, Josip. Slavonske teme. Vinkovci: Privlačica, 1994., 47. str.
[224] Isto, 48. str.
[225] Matanović, Julijana. Prvo lice jednine. Osijek: MH - Ogranak Osijek, 1997., 216. str.

„Svako u selu znao kako to Đuka Begović sada živi. Ali svako je znao i to, da kod jedinca Šime Begovića ne može ostati pri tomu. Pa i nije… I opet se promijenio. I eno-što bi…“[226]

Upravo promišljajući o budućem zetu Đuka govori o samom sebi.

„Hiljadu i dvjesta kuna on da pokloni! A kome?... Kćeri? – Ne, ne će to biti njoj: ona će se udati, a muž će joj zapandžiti taj novac, ko kanjo pile.[227]

Đuki štednja nije imala smisla te je tako on rasprodao svoje imanje, što rezultira time da je postao čobanin i čuvao ovce na tuđem imanju.[228]

Psihištal piše kako je Đuka Beogvić neprestano posezao za zlom. Ona Đuku naziva prokletim šokačkim antijunakom, koji svoju energiju utvrđuje nasiljem. Tako ističe Đukin pokušaj ubojstva vlastita oca, zbog neznatnog razloga. Tu vidi začetke Đukina teškog moralnog zla, koje obuhvaća i njegov vanjski i njegov unutarnji svijet.[229] U nastavku objašnjava kako se nasilje najviše očituje u prostoru Đukine ljubavi. Tako je Đuka sadist, budući da je nasilan prema drugima te je mazohist, budući da je nasilan i sam prema sebi. U zavodljivoj smjesi ljubavi i smrti, Đuka izvor erotskog užitka nalazi u boli.[230] Psihištal objašnjava kako Đuka zakonitu suprugu Mariju nije mogao dovoljno zavoljeti. Isto tako ni sve ostale žene s kojima je Đuka ostvarivao erotske zanose, nisu mogle utažiti njegovu žudnju za uznesenim spolnim užitkom. Njegov odnos prema ženama uzrokovan je i stajalištem njegova oca da su žene stvorenja koja svojim spolom služe samo za muškarčeve užitke. Stoga Đuka izmiče pred intimnim ljubavnim vezama te ženama pristupa vulgarnim rječnikom bez retorike zavođenja koju smatra suvišnom. On žene zavodi tako što ih verbalno i tjelesno zlostavlja te ga se one boje:[231]

„Jer dok ste se vi curama samo ulagivali i držali se jedne ko pijan plota“ poručuje Šuka sugovornicima na divanu, „mitili ih i mazili se s njima, ja sam ih tuko i šakački i ularom i što sam dohvatio“. „Vaše su bile dok im se svidjelo, a moje su bile jer su se bojale, jer su strepile preda mnom, jer su morale.“ [232]

---

[226] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 101. str.
[227] Isto., 103. str.
[228] Matanović, Julijana. Prvo lice jednine. Osijek: MH - Ogranak Osijek, 1997., 217. str.
[229] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 265. str.
[230] Isto, 266. str.
[231] Isto, 267. str.
[232] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 47. str.

Đuka teži ka tome da žene doživljavaju spolni užitak kao užitak boli i patnje. Đuka je nasilan i prema konjima, za koje tvrdi da ih najviše voli. Psihištal navodi kako su ti krugovi zla nezaustavljivi te oni vode prema potpunom samouništenju. [233] Nadalje, objašnjava kako je u dnu Đukine duše posrijedi bolest volje, koja uzrokuje duboki unutarnji nemir, iznenadne izmjene dubokog očaja i snažne uznesenosti, bolesne potrage za snažnim doživljajima kako bi nadomjestio izgubljenu povezanost sa dobrom.[234]

Koliko se Đuka mučio, ponajbolje iskazuje sljedeći citat*: „Što li ću ja? Kako ću ja to? Kako da živim? A kako uopće treba živiti? Za koga to treba živiti? Za samoga sebe? Za druge? – i tako dalje. Samo se pitao i pitao. Odgovoriti nije znao. – A znat se mora, nešto se mora znati! Eto – to, kako je dosada bilo! – Oćutio je da bi bila ludost vratiti se na ono i onakovo kakovim je u svojoj prošlosti živio. To je znao. I ništa više. A on je htio više, mnogo više. Zato se upirao da sabere sebe, svoju nutrinu, svoj razum, krv, srce, pa da si stvori, misaono izgradi put budućnosti – sliku života. Ali što je više nastojao, to je bivao sve nesabraniji i razdražljiviji.“*[235]

Upravo teško izlječiva bolest duše utječe na to da nijedna Đukina odluka nije konačna te one nemaju cilja, budući da Đuka nije u stanju donijeti odluku. Stoga su njegovi pokušaji promjene unaprijed osuđeni na neuspjeh. Đuka nastoji vratiti se radovima na zemlji, izliječiti bolesnu dušu, postati korisnim, postati pobožan, pokajati se i zamoliti oprost. No uskoro u tome ne vidi smisla te se opetovano odaje bećarenju.

Psihištal ističe da se prilika za „preokret“ događa kada Đuka u sobi pronalazi Sveto Pismo.[236] Međutim ni taj pokušaj ne polučuje uspjeh, budući da se opetovano javlja tromost volje, najdublji očaj te bahatost.[237] Upravo stoga, Psihištal smatra da je Đuka Judin nasljednik, koji ne vjeruje u mogućnost oprosta. I opet svoje „Ja“ Đuka uznosi u odnosu na ostale: „*Što Đuka Begović ima tražiti među onima koji na proštenje idu izmoliti da kokoši bolje nesu, da djecu više ne rađaju; što će om među ženama koje nose kojekakve trave, vlati kose i dijelove*

[233] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 269. str.
[234] Isto, 270. str.
[235] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 29. str

[236] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 273. str.
[237] Isto, 274. str.

odjeće kako bi zadobile moć nad muškarcima…“[238] Taj ga neuspjeh vodi u potpuni ponor, budući da Đuka svoju izuzetnost potvrđuje još većim zlom.[239]

7.2. PRISUTNOST STRAHA

Kod Đure Andrijaševića strah se može uočiti prilikom njegova odlaska iz Beča. Naime, posrijedi je ličnost koja zazire od putovanja, što je povezano i s time što mu je otac često putovao, budući da je bio pomorac. Samim time Đuro nije imao adekvatnu roditeljsku potporu i sigurnost, budući da mu je otac često izbivao iz kuće te je stradao dok je Đuro još bio mali. S druge strane, Đuru su prilikom putovanja u vlaku hvatali tjeskobni osjećaji te je osjećao strah, budući da je odlazio u neizvjesnu budućnost. U Zagrebu je Đuro studirao filozofiju te je potom otišao raditi u školi u Senj. Također, Đuro je imao i dobrostojeću zaručnicu Veru Hrabarovu, čijoj majci on nije bio dobra partija za njezinu kćer. Upravo i to je trebao biti jedan od motiva da se Đuro trgne, da što prije svrši studije te položi državni ispit. No, njega je ponovno obuzeo strah, koji ga je neprestano kočio u napredovanju te se uvelike odrazio i na njegovo samopouzdanje. To možemo uočiti i prilikom skandala do kojega dolazi za vrijeme dok je Đuro, na nagovor svoje radne kolegice Darinke, režirao diletantsku učeničku predstavu. Nakon toga, umjesto da se zauzme za sebe i suprotstavi svojim protivnicima, Đuro se povlači i sve dublje propada. S vremenom Đuru je obuzimao sve veći strah te se više nikako nije mogao uhvatiti u koštac s problemima te je jedinu utjehu nalazio u alkoholu i snatrenju. Sve to kulminiralo je nakon Verine udaje za drugoga te majčine odluke da svoju baštinu ostavi opaticama u samostanu, koje će se brinuti za nju. Nakon toga Đuro obuzima totalni strah te on više ne vidi izlaz iz gliba u kojem se zatekao. Stoga se odlučuje na bijeg od života, kojega prekida utapanjem u moru.

Đuka Begović nalazi se u dubokom sukobu između svijeta u kojem mora živjeti i svijeta u kojem teži da živi. Tako on shvaća da razbacivanje novaca, odavanje alkoholu, bludu i neradu nije dobro te nastoji promijeniti svoj način života. Jedno vrijeme povlači se u osamu i vrijedno radi na zemlji, no ubrzo ne uviđa smisao u tome te se opetovano prepušta razuzdanom i raskalašenom životu. I dalje je svjestan da to što radi nije u redu, a do novog pokušaja prevrata

[238] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 275. str.
[239] Isto, 276. str.

dolazi nakon što pročita Sveto Pismo. Đuro pokušava smirenje pronaći u vjeri, no i tu ne uviđa smisao nakon hodočašća koji mu nije polučio željen rezultat. Samim time možemo uvidjeti da Đuka pokazuje veliku snagu, odlučnost i volju, no s vremenom ga počnu obuzimati nemoć, beznađe, sumnja, nervoza i strah. Izvori njegova straha također potiču od neadekvatne roditeljske skrbi. Naime, majka mu umire kada je imao samo pet godina, a njegov otac nije dobro utjecao na njegov moralni odgoj, budući da je i sam bio odan rasipništvu, alkoholu i bludu. Tako ga je otac odmalena vodio sa sobom u birtije te ga učio da s njim pije i udvara se ženama. S vremenom se strah u Đuki sve više povećava te on tako postaje oceubojca, preljubnik, raspikuća i nositelj niza naslijeđenih poroka. Svoj strah Đuka često iskazuje nasiljem nad onima koje voli. Često je tukao svoju ženu Maricu, počinio je nasilje nad svojim ocem, a vrhunac njegova nasilja opisan je tijekom vožnje na kolima kroz slavonske šume na konjima. Upravo tu se najviše očituje u kakvom se nesrazmjeru nalazi Đukina duša, budući da on muči konje, koje najviše voli. Naime, Đuka to nasilje vrši pod snažnim psihičkim pritiskom, budući da je ogorčen zbog toga što ne može ostvariti slobodu u onoj mjeri u kojoj to želi. On čezne da živi sasvim autentično, zbog čega nastoji da se razlikuje od svojih suseljana, ali u tome ne uspijeva jer koliko god ustrajao na tome da bude drugačiji, on posjeduje isti mentalitet kao i njegovi suseljani. I na divanu kod Čič-Pane možemo uočiti Đukin strah da ne postane isti kao i njegovi suseljani te njegovo ustrajno isticanje u odnosu na njih. Koliko nije bio u stanju uspostaviti intiman odnos s Drugim, najbolje potvrđuje i činjenica da se nije skrbio za svoju kćer Smilju. Također, priliku da se iskupi za svoje roditeljske propuste osiguravanjem miraza svojoj kćeri, Đuka odbacuje, budući da ga je strah da njegov imutak ne potroši njegov budući zet. Đuka je napose prezirao licemjerje ljudi u svojoj neposrednoj blizini te stoga nije mogao podnijeti kada je i sam postupao licemjerno. To se dogodilo kada je za vrijeme hodočašća u Ilači, počinio težak grijeh stupajući u seksualni odnos sa svojom rođakinjom. Nakon toga Đuku obuzima totalni strah te smatra kako nema prava na obrat te u konačnici i ne vjeruje u mogućnost oprosta i preobraženja. Samim time on još dublje pada u ponor raskalašenosti i zla što rezultira time da do kraja potroši svoj imutak, nakon čega čuva ovce na tuđem imanju. Đuka je znao kako ne želi živjeti, ali nije znao kako želi živjeti. Znao je da ne želi biti licemjeran kao njegovi suseljani, ali nije znao kako se oduprijeti zlu koje ga je svakog dana vodilo u sve dublji ponor. Pobožnost mu je predstavljala posljednji pokušaj spasenja i uspostavljanja mira u duši, ali njegova odluka nije bila dovoljno ustrajna, budući da su je potkopali strah i sumnja.

8. OSTAVLJANJE TRAGA

Đuro Andrijašević i Đuka Begović nisu se mogli zadovoljiti potvrdom običnog života. Tako oni nisu nalazili duševni mir u svakodnevnom radu i disciplini, osnivanju bračnih zajednica i obitelji te adaptiranju u društvenu okolinu. Upravo suprotno, i Đuro i Đuka snažno su težili tome da u svom prolaznom životu ostave trag, kako bi i buduće generacije čule za njih. Đuro je svoj trag nastojao ostaviti pisanjem književnih djela, koja će „živjeti“ i kada njega više ne bude, a Đuka je nastojao da se ostvari u ulozi najfatalnijeg bećara kojega je Slavonija imala, kako bi se o njemu priče prenosile „s koljena na koljeno“.

8.1. ĐURIN KNJIŽEVNI RAD

Đuro je tijekom studiranja u Zagrebu pisao crtice, novele te drame. Književnim radom nastavio se baviti i u Senju, kada je na nagovor radne kolegice Darinke, pristao režirati komediju *Revolucija u Ždrenju*, no to nije polučilo uspjeha, budući da je Đuro postao meta zavidnih i podmuklih ljudi. Nakon neuspjeha, Đuro je promišljao o komediji koju je napisao te je došao do zaključka da se sam pretvara u vlastitu tragediju komedije koju piše. U toj komediji upravo je on bio središnji lik. Milanja ističe citat u kojima Đuro iznosi svoje refleksije, nakon negativne kritike koja je komad usporedila s Nestroyem: *„„Đuro je osjećao što je krivo. Previše sam sam bio blizu svoga sižea; moj junak sasvim se srastao sa mnom i ja ga više nisam mogao objektivno gledati. Zato je i izašao na koncu neki vitez s tužnim licem, premda sam ga ja htio učiniti takvim da se svima izruga. Nema govora: ja više ni pisati ne znam. Odbacimo to; ionako nema smisla.“* [240] Potom Milanja navodi da je to ključno mjesto u romanu, budući da se tu i sam Andrijašević tumači kao tragični iluzionist života. Đuro ni vlastiti život nije uspio unijeti u književnost na taj način da od njega stvori djelo, a ne neuspjeli „prijepis“. Samim time ovdje se može uvidjeti modernistička težnja da se piše o problemima svoga vremena te da autor u pisanje književnog dijela unosi autobiografsku ispovijed, no Nehajev ovdje sugerira da se od života ne može uvijek

[240] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 295. str.

stvoriti umjetničko djelo, koliko god on bio zanimljiv.[241] Upravo se Đurinim neuspjehom s kojima se suočava nakon objavljivanja te komedije prikazuje položaj književnika u onodobnoj Hrvatskoj, posebice u provinciji. Naime, u takvim, kako ih Milanja naziva, zaturenim prilikama, književnik nema mogućnost napredovanja te pisanja u skladu s potrebama vremena. Također, književnik propada u prisustvu društva koje je licemjerno i zavidno.[242]

8.2. ĐUKINO FATALNO BEĆARENJE

Đuka Begović osjeća poriv da se istakne u odnosu na ostale slavonske bećare koje poznaje te na taj način želi postići da bude bećar nad svim bećarima čime će ostaviti trag, budući da će se o njemu još dugo pričati. Ti porivi potiču od Đukina djetinjstva, budući da je tako i njegov otac nastojao da bude fatalni bećar. Đuka je bio svjestan da čini zlo, ali i dalje je postupao onako kako je ga je još za djetinjstva njegov otac naučio da treba postupati. Đuki je njegov otac pružio loš model odgoja, budući da ga nije poticao da bude marljiv i da izvršava svoje svakodnevne obveze, već ga je poticao na nemar, nerad, opijanje po krčmama i druženje s lakim ženama. Đukin otac smatrao je kako obrazovanje nije važno te da Đuka ne treba pohađati školu. To je često opravdavao time da je on gospodski sin te da stoga treba uživati u životu i raditi samo kada to poželi. Iako se Đuka kasnije nastojao osamostaliti i živjeti svoj život neovisno o svom ocu, on je ipak ostavio dubok trag u Đukinim razmišljanjima i postupcima. Đuka je osjećao snažne nutarnje dvojbe budući da ga je povremeno grizla savjest zbog tolikog trošenja imetka, ali s druge strane nije se mogao oduprijeti svojim porivima da se iskaže drugačijim od svih ostalih bećara. Drugi bećari provode se u mladosti, a onda postepeno postaju odgovorni te se skrase u bračnoj zajednici i stvaraju djecu, no Đuka u tome ne vidi smisla. Đuka je u potrazi za nečim „većim“, „boljim“, „drugačijim“. Tako se Đuka na divanu upravo ustrajno nastoji istaknuti u odnosu na ostale.

[241] Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002., 295. str.
[242] Isto, 295. str.

„Koliko sam samo cura izminjao! Idem dvi-tri nedilje k jednoj, … a onda opet drugoj … One su bile vaše dok im se svidjelo, a moje su bile jer su se bojale, jer su strepile preda mnom, jer su morale. … Eto, ko je bećar bio!“[243]

Na tom divanu Đuka razotkriva tajanstvenog prišaptivača, koji ulazi u čovjeka i tjera ga na zlo. Toga prišaptivača Đuka nije morao slušati, ali ga je slušao. U nastavku objašnjava da ga je slušao upravo stoga što je taj prišaptivač bio on sam. Tu dolazimo do krucijalne informacije, budući da putem nje dobivamo uvid u Đukino stanje duše. Đuka je slušao tog prišaptivača zla, jer nije mogao prihvatiti da bude kao ostali u njegovoj okolini, odnosno razlučivao je kako je „dobro“ njegovih suseljana prijetvorno, budući da su posrijedi licemjeri. Đuka nije htio biti licemjeran i prijetvoran, već je nastojao živjeti onako kako mu je to nalagalo njegovo srce i njegova krv. Samim time, koliko god pokušao živjeti racionalno i disciplinirano, nije u tome uspijevao, budući da u tome nije mogao pronaći svoje pravo „ja“. Potvrdu svoga sebstva Đuka je pronalazio u trošenju novaca, ispijanju alkohola, uživanju u sviranju ciganske egale te ljubovanju s lakim ženama. Jedino je u tome vidio pravo ispunjenje u životu te ostavljanje traga.

„-Sviraj, Cigo, da ti… - psuje on i broji Cigi cijelu familiju… A onda opet kruži okom iznad glava svima po prljavim duvarovima, diže ruke uvis i klima njima po taktu glazbe. … I zora često dođe, a iz niske krčme … još se ispruža i prorivava u tmurnoj niskoj noti, u hrapavim i supijanim glasovima bećarska pjesma nemarna i raspustita Šokca.“[244]

[243] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 48. str.
[244] Isto, 57. str.

9. NEPRIHVAĆANJE DRUŠTVENOG LICEMJERJA

Na psihološkom planu, u oba romana, prikazana je pobuna glavnih protagonista protiv društva, budući da oni snažno oponiraju tijesnim okvirima i ograničenjima sredine. Njihov otpor protiv sredine javlja se prvotno zbog toga što je posrijedi sredina koja ne može istinski voljeti te ne može biti iskrena.

9.1. ĐURINO PREZIRANJE MALOGRAĐANSKE SREDINE

Đuro Andrijašević zaposlenjem u Senjskoj gimnaziji dolazi u malograđansku sredinu, koja još više pogoduje produbljivanju Đurine depresije. Promatrao je kako ljudi u tom gradu provode slobodno vrijeme u gostioni te mu se nije svidio njihov način života.

„Kakvi ljudi, bože moj! Ma je li moguće da oni zbilja na taj način proživljavaju život? … A u ova tri dana – ti ljudi nisu se makli od stola. Ured i gostiona … onda dolazi obitelj i san. I što rade! – igraju neku užasno dosadnu igru na karte. … Nisu ti ljudi zli, nisu odvratni. Ali prazni su, užasno prazni. … Bože, Bože, - je li moguće, da ću i ja morati tako živjeti?“[245]

U toj malograđanskoj sredini Đuro se zbližio s profesorom Lukačevskim, ali naglašava: *„Ima u tom čovjeku nešto zlobno i hladno što me ipak privlači k njemu.“*[246] Da je Lukačevski doista takav dokazuje situacija kada Đuri okreće leđa prilikom neuspjele izvedbe komedije *Revolucija u Ždrenju.* Njihov sukob kulminira fizičkim obračunom, koji rezultira sve dubljim Đurinim poniranjem na dno.

Đuro se nije ponajbolje adaptirao u društvu svojih radnih kolega te su mu oni konstantno nastojali nanijeti zlo.

„Za njih je dosta, da sam im, ne znam ni sam zašto, nesimpatičan – i hoće da mi naškode.“[247]

---

[245] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 82. str.
[246] Isto, 86. str.
[247] Isto, 97. str.

To se napose odnosi na Maričića, Žuvića i Radovića. Neke radne kolege su Đuri bili odvratni, neki su mu bili zanimljivi, no unatoč tome bili su uskogrudni. Tako se spominje Rajčić, koji je bio dobar u svom poslu, ali odan alkoholu. Slijedi Gračar koji je otac petero djece te živi vrlo skromno.

„Kako ti ljudi žive, kako ti ljudi žive! Gračar je dobre volje – a žena mu je kao sluškinja. Kako samo može izdržati u onoj sobi?“[248]

Koliko je hladno i zlobno društvo posrijedi pokazalo se u situaciji kada ih je Đuro molio da mu posude novce, no svi su ga odbili. Đuri je u takvom društvu bilo izuzetno teško, što se očituje i u njegovu pismu svom najboljem prijatelju Toši.

„ Toša moj, je ne spadam među ove ljude. … Ovi ljudi što su oko mene imaju jedinu zadaću života: da svladaju brigu za kruh svagdašnji. Pa im to ne uspijeva. A ne uspijeva ni meni. … U svom zvanju i u ljudima s kojima općim ne nalazim oslona da se oprem navali obične, dosadne skrbi za najprve potrebe života.“[249]

Najveći udarac od strane toga društva Đuro je doživio prilikom izvedbe svoje komedije *Revolucija u Ždrenju.* Najprije ga je neizravno prozvao svećenik.

„Na žalost i u naš starodrevni grad došla je kuga sa zapada.“[250]

Potom su mu nastojali smjestiti kako je on napisao članak u novinama pod naslovom *Najnoviji skandal u crkvi.* Naposljetku je Žuvić napisao članak u kojem je iskritizirao Đurinu komediju. Nakon toga Đuro se nalazio u novom društvu profesora Jagana i Miloševića. S Jaganom se Đuro uvelike zbližio, budući da je Jagan isto mrzio licemjerstvo i nadutost. Milošević je bio prilično tašt. S njima je Đuro sve više pio. Nakon fizičkog obračuna Đure i Lukačevskog, ravnatelj senjske gimnazije im je naredio da zajedno šeću ulicom kako bi se izbjegla ogovaranja. Time se ponajbolje prikazuje koliko je ravnatelj licemjeran i da mu je jedino stalo do vlastitog ugleda.

U takvoj malograđanskoj sredini, Đuro nije mogao pronaći pravi oslonac niti se u potpunosti osjećati prihvaćenim. Također, zbog toga što je većinom bio okružen licemjernim i zlobnim ljudima nije mogao napredovati te je postepeno odustajao od svojih ciljeva i prepuštao se kontemplaciji.

---

[248] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 104. str.
[249] Isto, 122. str.
[250] Isto, 141. str.

9.2. ĐUKIN SUDAR S OKOLINOM

Đuka Begović snažno oponira društvenim konvencijama. Tako je posrijedi fatalni bećar koji nastoji da živi autentično. Đuka prezire društveno licemjerje i pretvaranje. Zbog toga je nakon izlaska iz zatvora prvotno izbjegavao ljude.

„Bježati ljude – bila je namisao Đuke Begovića. Držao se nje kakovih pet-šest dana. K njemu nije nitko dolazio. On nije išao nikuda…“[251]

Đuka je prvotno nastojao živjeti disciplinirano.

„Đuka je Begović otada pregnuo udvostručeno. Laćao se svakakova posla. Od jutra do večeri samo je radio i radio.“[252]

No, Đuka nije mogao pronaći potpuno zadovoljstvo takvim načinom života.

„Šta je to sa mnom? Je l´ to život? – pita.“ [253]

Potom je opetovano započeo svojim bećarskim životom te je dane provodio u veselju, ispijanju alkoholu i bludu.

Đukin sudar s okolinom snažno se očituje i na divanu u kuhinji Čič-Panine kuće. Đuka je tvrdio kako je on drugačiji od ostalih, budući da je u potpunosti neovisan što drugi nisu. Tvrdio je da drugi žive ugledajući se jedni na druge, a on živi autentično.

„Vi ste živili – kaže im Đuka – uvjereni u duši, da živite dobro i valjano, jer živite kako živi vaš komšija, vaše selo, vaš kraj. Vi ste živili iz ugledavanja u druge. Da su drugi drugače živili, i vi bi. To je to. – A ja? – kaže Đuka za sebe, kaže, on je živio zlom hotimice, znajući da je takav život zlo. Veli: živio je ne osvrćući se na druge, ne gledajući živi li još tkogod kako on.“[254]

Đuka je promišljao o svome suseljanu Andri Mihaljevu koji je škrt, njegovoj ženi i kćeri koje su razbludne, nadničarima koji rade kod Andre i varaju ga. Potom se sjetio i svog susjeda Gabre, koji posuđuje od Đuke plug, drljače, sjekiru, točak, itd,, a potom mu to rijetko kada vraća. Gabrina žena, također, dolazi po posuđe te vara Gabru s Đukom. Nadalje se sjeti Blaža Ivankova koji redovno ide u crkvu, a krade drva. Sjetio se i susjeda Mije, kojem se zapalio

[251] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 33. str.
[252] Isto, 37. str.
[253] Isto, 38. str.
[254] Isto, 49. str.

štagalj, te su mu tom prilikom došli bilježnik i načelnik zbog čega je Mijo prestao gasiti požar i donio stolice i rakije za gospodu. Đuka zaključuje da *„Takav kad bi bio – ubio bi se!“*[255] Također, razmišljao je i o svojim susjedima Banu Beniću, Tomi Subotinu i Marku Šarići koji su radili poljske poslove i mirno živjeli sa svojim ženama. Često su se znali i svi zajedno družiti. Poštovali su starije te nedjeljom išli u crkvu. Đuka to nije mogao.

Koliko Đuka svoje suseljane smatra licemjernima očitava se i prilikom njegova dolaska u crkvu.

„I prepoznaje sve te seoske starice što dnevno u crkvu zalaze i mole. – Eto!... A kakve su bile! Fuj!“[256]

Đuka nije samo uočavao licemjerstvo drugih ljudi, već se često propitivao i o svojim postupcima. Bio je svjestan da je i on puno toga zgriješio.

„Eto, zar on nije takav? I nije. I gori je on, i gori i crnji; gadniji!“[257]

Đuka je često puta opravdanje za svoje grijehe nalazio u postupcima drugih, koji su zajedno s njim počinili taj grijeh.

„-Nisam se ja njoj već se ona meni ponudila! – kaže.“[258]

Ipak, Đuka je itekako bio svjestan da to što čini je zlo, no tom zlu nije se mogao oduprijeti. Kolikog god je nastojao biti drugačiji od ostalih seljana, nije u tome uspijevao, budući da je i sam činio grijehe kao i ostali.

[255] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 53. str.
[256] Isto, 82. str.
[257] Isto, 83. str.
[258] Isto, 54. str.

10. OTPOR PROTIV SEBSTVA U VLASNIŠTVU DRUGOGA

Đuro Andrijašević i Đuka Begović prolazili su kroz duboku krizu identiteta, budući da su težili k tome da njihovo sebstvo bude u potpunosti neovisno. Samim time oni nisu dopuštali da se podvrgnu društvenim očekivanjima, čime bi narušili svoju neovisnost te se identificirali sa osobama iz svoje neposredne okoline. To je rezultiralo time da su osjećali snažni nemir i tjeskobu te su pokušavali pronaći izlaz iz takve situacije.

10.1. ĐURINO IZGNANSTVO U SAMOUBOJSTVO

Da je Đuri Andrijaševiću bilo nemoguće adaptirati se u senjsko profesorsko društvo, ponajbolje saznajemo iz njegovih pisama upućenih prijatelju Toši. U svome oproštajnom pismu upućenom prijatelju Toši napisao mu je koliko mu je bilo teško općiti s drugim ljudima.

„Svadio se sa svim ljudima, bježao od njih i stidio ih se. Mučili su me kao Krista, ispili mi krv.“[259]

Đuro potanko navodi u pismu Toši sve činjenice koje su ga dovele do propasti te tako navodi da se opijao i postao propalica i da su ga otpustili iz službe prije dva tjedna. Teško je podnio i činjenicu da se Vera udala za imućnoga odvjetnika. Također, promišljao je i o razlozima svoje propasti.

„Gadan, tužan bio je moj život. A tko je kriv? … Je li moj odgoj, što su me učinili pjesnikom i literatom i dali mi zahtjeve kojih život nije mogao ispuniti? Je li ljubav za Veru koja se nije mogla dobro svršiti radi bijede i siromaštva moje službe? Jesu li ljudi oko mene – taj mali grad, zloban i sitničav? Je li alkohol, sanjarenje, slabost živaca, bolest duše?[260]

Batušić je istaknuo da je posrijedi psihološki roman u kojem su krucijalni ambijent, ozračje i ugođaj. Stoga je upravo Đurin dolazak u Senj ključan, budući da tada kulminira Đurina propast, koja svoj vrhunac dostiže njegovim neusklađivanjem s malograđanskom sredinom. [261]

[259] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 189. str.
[260] Isto, 190. str.
[261] Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. Zagreb: Matica hrvatska, 2001., 71. str.

Đuro se nadao da će uskoro otići iz Senja, no s vremenom njegova je nada postepeno umirala. Na kraju je ipak napustio Senj o čemu saznajemo putem oproštajnog pisma.

„Pobjegao sam iz Senja. Otišao sam pješke, cestom, po noći, po kiši.“[262]

Upravo su vremenski uvjeti u kojima je Đuro napustio Senj odraz njegove duše, koja je postala tamna, budući da on nije gajio više ikakvu nadu, a kiša je odraz njegove velike tuge.

Đuro je shvaćao kako je uvijek bježao.

„Vidiš, čini mi se kako sam ja uvijek bježao od života i od ljudi.“

Priznaje kako je uvijek bježao i od sebe te nije želio uvidjeti kako propada.

Batušić navodi kako je Đuro pretjerano senzibilan što mu je onemogućilo da bude životno djelotvoran.[263] Nije imao dovoljno snage suočiti se s brojnim preprekama na koje je nailazio u životu. Njegovo okončavanja života bacanjem u more može se povezati sa smrću njegova oca. Naime, njegov otac, kapetan Bartol Andrijašević, stradao je tijekom plovidbe kada je Đuri bilo tek osam godina. Samim time Đuro je rano ostao bez oca te bez glavnog životnog oslonca. To je rezultiralo time da je Đuri vrlo rano bila uskraćena adekvatna roditeljska skrb. Gubitak oca vjerojatno je snažno utjecalo na tog osjetljivog dječaka te se i u tu mogu tražiti razlozi Đurine osjetljivosti, nepokretnosti i pesimizma. Đuro je postepeno ostajao i bez oslonca drugih ljudi, a gubitak voljene Vere u potpunosti ga je slomio. Stoga u oproštajnom pismu Toši navodi: *„Moj je život ražalošćivao ljude oko mene i bio im na smetnju. Moja smrt ražalostit će tebe. Ali mora da bude. Valja svršiti – umiriti se – zauvijek.“*[264]

Đuro Andrijašević obilježen je vlastitom životnom nesposobnosti te nemogućnošću usklađivanja s Drugim, izvanjskim, društvom i profesijom. Samim time nije mogao pronaći drugi izlaz do smrti. Osjećao je kako za njega nema drugog spasa jer je bio sam, ostavljen od svih, duboko nesretan i odviše razočaran. Nije se mogao suočiti s nepravdom koja je bila prisutna u svim poljima njegova života te je svoju tugu ublaživao alkoholom. Đuro se naposljetku stidio sam sebe, što se očituje i u tome što na kraju svog oproštajnog pisma prijatelju Toši piše: *„Ako imaš sina, ne pričaj mu o meni.“* [265]

---

[262] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 190. str.
[263] Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. Zagreb: Matica hrvatska, 2001., 73. str.
[264] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 189. str.
[265] Isto, 191. str.

10.2. ĐUKIN „ŽIVOT PO VOLJI“

Psihištal u svojoj studiji navodi kako se Đuka predstavlja kao „obožavatelj volje“ te je njegovo geslo : „Živjeti po volji, pa dokle dotle!“[266] Posrijedi je lik koji nastoji biti potpuno neovisan o drugim ljudima.“ Dok drugi imaju, cinično progovara Đuka „žvale u zubima i kočijaša za repom“, njemu, Đuki Begoviću, to ne treba: on misli![267] No, iako se predstavlja kao čovjek koji nastoji živjeti po svojoj volji, na dnu njegove duše počiva bolest volje, koja se očituje u dubokom unutarnjem nemiru, naglim izmjenama najdubljeg očaja i uznošenja, kontinuiranoj potrazi za snažnim doživljajima, kojima nastoji nadomjestiti izgubljenu bliskost s izvorom dobra.[268] Psihištal ističe kako Đuka ni za čim ne teži u potpunosti. Samim time nijedna njegova odluka nije trajna te iako nastoji promijeniti svoj život i svoje ponašanje u tome ne uspijeva.[269] Đuka živi zlo jer on tako želi.[270] Psihištal navodi kako je posrijedi gnjevno Ja koje ubija, muči i uživa u bolu. Đuka osjeća kako nikome ne pripada te da ni njemu nitko ne pripada.[271] Tako mu je i vlastita kćer posve „tuđa“. Đuka je otrovan gnjilom krvi svoga oca te je njegova potraga za erotskom ljubavlju samo odraz očaja zbog praznine koju osjeća. Koliko god teži za strastvenom ljubavi, ne može je postići, jer on zapravo ne želi ono za čim žudi.[272]

Švagelj navodi kako se Đuka opirao životu po tuđoj volji svojom razuzdanošću, meditiranjem te razgovorom. Na divanu Đuka ističe kako ostali nisu živjeli na svoju zapovijed.[273]

„Đuka veli: slušao je sebe. Njegov život, život je njegove volje. U njih toga nije, a u tom je njegov život nad njihovim.[274]“

Ipak, Đuka je shvaćao da nije u potpunosti živio po svojoj volji, već po volji svoga oca Šime:

„Viš, taj je tebe zavodio. Kud je on tisko, tamo si išo. Njegov je život odlučio o tvom.“ [275]

---

[266] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 270. str.
[267] Isto, 271. str.
[268] Isto, 271. str.
[269] Isto, 272. str.
[270] Isto, 276. str.
[271] Isto, 277. str.
[272] Isto, 278. str.
[273] Švagelj, Dionizije: Studije i eseji. Vinkovci: Matica hrvatska, Ogranak, 2005., 173. str.
[274] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 49. str.
[275] Isto, 49. str.

„Šima je svagda iskapio čašu i tresao njome ma kuda. Bilo o pod, bilo o zid, bilo o peć. Đuka isto čini kod iste pjesme. I raširi se on na birtaškoj klupi, baš onako kao njegov ćaća Šime, kao onaj koji nad sobom ne priznaje gospodara.“[276]

Đuka je smatrao da treba živjeti po svojoj volji. Samim time na zemlji je vrijedno radio dok je za to imao volje. No, Đuka je znao da rad na zemlji neće doprinijeti društvenim promjenama te mu se to uskoro činilo besmislenim. Isto tako, Đuka je imao volje za vlastitu preobrazbu nakon što je pročitao Sveto Pismo. Prvotno je otišao u crkvu, a potom na hodočašće. Budući da je na tom hodočašću počinio težak grijeh, Đuka shvaća da ne posjeduje dovoljno volje da se istinski promijeni te zaključuje:

„- I ti još živiš! – kazivao sebi. – Još je život pred tobom. Nemaš ti šta okajivat, ludo. Okajivaju oni koji će sutra u groblje…“[277]

Nakon tog događaja, Đuka se u potpunosti razuzdao te u bećarenju potrošio sav svoj imutak. Jedino u takvom načinu života Đuka je povremeno pronalazio smisao.

„Ah, pa šta će mi ko!... Ja i opet ostajem koji sam. Napio sam se, nakerio, navarao cura, naljubio žena, mnoga za me bila je bijena. Radio sam što sam god tio. I još ću… Zemlju sam prodo, al zato još uvik moji džepovi puni novaca, ko šipak koštica.“ [278]

Nakon što je potrošio sav svoj imutak, Đuka je čoban na imanju Andre Mijaljeva. Sasvim se povukao i izdvojio od ljudi. Đuka ni dalje nije žalio ni za čim. Na posljetku ostaje zagonetka što će Đuka sljedeće učiniti po svojoj volji.

„Možda će se i opet dati na opijanja, i bećarovanje, a pošto ne ima imetka, varat će, krast će… Možda će…“[279]

---

[276] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 105. str.
[277] Isto, 99. str.
[278] Isto, 107. str.
[279] Isto, 117. str.

11. DOMINACIJA EMOCIJA NAD RAZUMOM

Đuro Andrijašević i Đuka Begović su odviše senzibilni likovi zbog čega nisu bili u stanju racionalno postupati.

Đuro Andrijašević, koji je kao dječak ostao bez oca, uhvaćen u koštac s velikim očekivanjima svoje okoline, nije bio u stanju ispuniti ta očekivanja. Posrijedi je lik koji je mučen teškim egzistencijalnim prilikama nastojao da završi studij i ostvari karijeru te uplovi u bračnu luku sa svojom odabranicom Verom Hrabarovom. No, Đuro nije mogao hladnokrvno postupati prema svojoj okolini, koja je većinom bila zlobna i licemjerna. Za svoje nedaće često je krivio društvene prilike, ali srž njegovih problema nalazio se u njegovoj nepokretnosti i pesimizmu. Naime, Đuro nije mogao racionalno sagledati svoje prilike i neprilike te u skladu s time racionalno postupati.

Đuka Begović je znao da čini zlo te da bi trebao promijeniti svoj način života. Tako je pokušavao preobraziti sebe i svoj život, no u tome nikako nije uspijevao. Đuka se rano suočio s velikim gubitkom, budući da je imao samo pet godina kada mu je umrla majka. Njegov otac nije mu pružao dovoljno nježnosti te ga nije odgajao na adekvatan način. Hodajući od malih nogu po krčmama, ispijajući alkohol i pipajući žene, Đuka nije mogao spoznati prave životne vrijednosti. Đuka je htio da voli i da bude voljen, no tu ljubav nije mogao osjetiti. Samim time i Đuka je mnogo patio. Shrvan negativnim emocijama činio je nasilje čak i nad konjima koje je najviše volio ili je bar smatrao da ih najviše voli. Njegov pokušaj ubojstva nad ocem je najbolji odraz koliko je Đuka snažno bio pod utjecajem emocija te koliko su one često nadvladavale njegov razum. Kada bi se emocije stišale, a razum uključio Đuka se pitao što su mu konji krivi te što mu je pokojna supruga bila kriva. Đuka je želio usaditi u sebe dobro, no opetovano se vraćao starom zlu za kojeg je smatrao da je posrijedi njegova gnjila krv.

11.1. ĐURINO „SVJETLO“ U KAVANI

Đuro Andrijašević je tijekom studiranja u Beču bezbrižno dane provodio u kavanama. Ondje se osjećao sigurnim. Mučilo ga je što je povrijedio svoju djevojku Zoru s kojim je imao intiman odnos, kojeg je Đuro smatrao ponižavajućim. Tada je smatrao kako nije vrijedan života.

S vremenom su ga počele moriti i materijalne brige te je svakodnevno ponavljao *„Svršiti, svršiti treba sve“* Sve češće obitavao je po predgradskim gostionicama te se iduće godine nije ni upisao na sveučilište.

„Privikne se na duge večeri u začađenim i blatnim lokalima, na društvo stalnih pivopija i pomalo sam dođe na to da se umiruje alkoholom.“[280]

Pri tome, Đuro se bojao da će morati kući ili da će ga sresti netko od znanaca. Ipak i to vrijeme je došlo. Budući da mu je umro stric Toma, koji ga je financirao, Đuro je najprije došao u Zagreb, a potom je otišao u Senj kako bi radio kao suplent u gimnaziji. Đuro je osjećao veliki strah pred neizvjesnošću. Bilo mu je teško i zbog toga što su i Verini roditelji imali velika očekivanja od njega. Zbog toga se, također, odavao alkoholu te sate provodio u kavani.

„S užitkom alkohola rasla je i ironija. Andrijaševiću se sve besmislenijim pričinjao sav njegov rad u zadnje godine.“[281]

U Senju Đuro je svoje slobodno vrijeme provodio u kavani te promatrao ostale ljude koji su ondje obitavali. Bilo mu je nesnosno samom te je za kavanu mislio: *„Tamo barem ima svjetla i ljudi…“* [282]

Đuro je odmah shvaćao kako se ne uklapa u senjsku malograđansku sredinu. Svoje sate u kavani prvotno je provodio u društvu profesora Lukačevskog, koji je dosta pio, te mu je rekao: *„Mlad si dokle te ne uhvati u svoje kolo ovaj malograđanski život.“*[283]

Zbog opijanja s Lukačevskim Đuro je idući dan izostao s posla. Nakon toga odlučio je kako neće ići u kavane i kako će učiti. S vremenom je Đuri bilo sve teže te ga je mučila čežnja za Verom, kojoj se nije mogao javiti dok ne svrši nauke. Vrijeme mu je sporo prolazilo te se silio da uči. Mučile su ga i materijalne brige. S vremenom je gajio sve manje nade u svoj uspjeh te u mogućnost suživota s Verom. Osjećao se usamljenim te je opetovano sve više vremena provodio u kavani. Ondje je Đuro puno pio i kasno se vraćao kući.

„Kad bi umoran od društva kasno u noć dolazio kući, bivalo mu je ipak lakše.“ [284]

---

[280] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 31. str.
[281] Isto, 70. str.
[282] Isto, 81. str.
[283] Isto, 83. str.
[284] Isto, 127. str.

S vremenom je Đuro upoznao svoje istomišljenike Jagana i Miloševića te je s njima provodio vrijeme u kavani i opijao se. Osim u kavanama odlazili su piti i u svoje smještaje.

„Pilo se, naravski, neprestano … Glazbene večeri postajale su sve češće, a s njim i navika nikad ne dolaziti kući prije ponoći.“[285]

Đuro se sve više opijao te je sve manje mislio na Veru, koja je za njega ostala bolna uspomena, a sve manje je i knjige čitao.

„Misao da što radi, da se trgne iz mrtvila, dolazila mu je sve rjeđe; a kad bi i došla, zakopao bi je u novoj orgiji, opijajući se bijesno sa svoja dva nova druga.“[286]

Provodeći vrijeme u kavani Đuro je sve više shvaćao da je zapravo sam te da mu je život pust i prazan. Tada je želio da mu se život što prije svrši. Koliko mu je tada bilo teško najbolje pokazuje činjenica da je ošamario profesora Lukačevskog. Đuro je bio bolestan te je sve više slabio.

Posljednje dane svog života provodio je u krčmi *Talijana* gdje je pio s Jaganom. Saznao je da se njegova Vera udala za drugoga i to ga je u potpunosti slomilo. Nakon što su izašli iz krčme u pijanom stanju, Đuro se skoro bacio u more, ali ga je Jagan u toj namjeri zaustavio. Potom je dobio službeni ukor od strane ravnatelja. S vremenom se neprestano opijao, budući da više nije mogao ići spavati trijezan. Ponekad je ostajao i cijelu noć u krčmi i drugi dan sve do objeda. Đuro više nije vidio drugog izlaza doli smrti, no za samoubojstvo mu je trebalo da skupi dovoljno snage. Nju je skupljao neprestano ispijajući alkohol u krčmi. Alkohol, bolest živaca te bolest duše doveli su ga do potpunog ponora iz kojeg se više nije mogao izvući.

[285] Nehajev Cihlar M. Bijeg, Zagreb: Školska knjiga, 2012., 160. str.
[286] Isto, 161. str.

11.2. ĐUKINA „GLAD“ ZA EROTSKOM STRAŠĆU

Psihištal objašnjava kako je Đuka žudio za ljubavlju koja bi bila voljba, no on nikako nije mogao zavoljeti nijednu ženu. Kratkotrajnim spolnim užicima Đuka je uzaludno tragao za ljubavlju.[287]

Đuka je imao negativno mišljenje o ženama, za što je zaslužan njegov otac Šima, koji ga je naučio da žene služe za muškarčeve užitke.

„To mišljenje o ženi u kući proširio je za neko vrijeme na ženstvo uopće. I u svakoj curi i ženi gledao je tek stvorenja koja su svojim spolom stvorena jedino za muškaračke užitke.“ [288]

Na nagovor seoskih baba Đuka se oženio djevojkom Marijom, no ona mu nije odgovarala, budući da nije bila dovoljno strastvena. Đuka se loše ophodio prema njoj te je bio grub i nasilan. Kada mu je žena umrla, Đuki je ponekad bilo žao što se tako ophodio prema njoj.

„Dobra je bila!... Golublja krv! Duša! Al ja… ja?“[289]

Budući da sa svojom suprugom Đuka nije mogao zadovoljiti svoje erotske porive varao ju je s birtašicom, koja je imala seksualne odnose i s njegovim ocem.

Sve žene s kojima je Đuka ljubovao služile su mu da bi njima potvrdio svoj identitet šokačkog bećara. Tako je i na divanu znao hvaliti se ženama s kojima je ljubovao te svojim nasilnim ponašanjem prema njima.

Također, Đuki je bilo sasvim svejedno jesu li te žene slobodne ili su u braku. Ipak, bio je svjestan toga da to što radi nije dobro te je tako znao promišljati: *„A šta ti radiš? Šta ti radiš s tuđom ženom?“*[290]

Đuka se često prisjećao svojih erotskih užitaka te je bio u stalnoj potrazi za novim još boljim. Nikako nije mogao smiriti svoje seksualne nagone. To je rezultiralo time da je, kada se odlučio preobraziti, počinio novi grijeh stupajući u seksualni odnos s rođakinjom Olom.

---

[287] Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 2011., 278. str.
[288] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 20. str.
[289] Isto, 22. str.
[290] Isto, 67. str.

„Pa i ja! – kaže si Đuka. – Znam, rod mi je, a ipak obgrljavam, grišim…Gad! – kudi on sebe.“[291]

Švagelj tvrdi da je ljubav istovremeno i materijalizacija i jačanje Đukinoga otpora protiv sredine koja nije u stanju doista voljeti, budući da to društvo nema mašte.[292]

Na ovaj način propitano je i tradicionalno poimanje braka, budući da je u većini brakova prikazanih u romanu posrijedi nevjera.

„I onda – vidi on i to – te lude žene samo šute… I, ni spomenula nije srodstva, svoga muža…“[293]

„Možda je već smaštala bila kako će se oni sastajati u kojem kutu gumna, na sijenu kakova štaglja, kako će se izgovarati pred mužem za satove što ih bude provodila sa Đukom.“ [294]

Đuka je u svojim erotskim užicima tražio bijeg od ispraznosti života. Nije vjerovao u istinsku ljubav. Koliko god to htio, nije to mogao. Na kraju krajeva, on nije htio istinski ono za čim je žudio. Smatrao je i da ljubav zarobljuje, a on je bio istinski borac za slobodu.

[291] Kozarac, I. Đuka Begović. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 96. str.
[292] Švagelj, Dionizije: Studije i eseji. Vinkovci: Matica hrvatska, Ogranak, 2005., 181. str.
[293] Isto, 96. str.
[294] Isto, 98. str.

ZAKLJUČAK

U ovome radu nastojala sam prikazati krizu identiteta u romanima *Bijeg* i *Đuka Begović.* Stoga je u središtu rada nemirna svijest glavnih protagonista tih romana Đure Andrijaševića i Đuke Begovića. Pojam identiteta kompleksan je što je vidljivo iz studija Jordana Jelića, Zygmunta Baumanna, Charlesa Taylora te Nikole Petkovića. Identitet se razvija prilikom interakcije s drugima, budući da se stvara u procesu uspostavljanja sebe u odnosu na druge.

Identitet nam omogućuje da odredimo što je za nas važno, a što nije. Kriza identiteta očituje se u činjenici da osoba gubi moralnu orijentaciju te nije u stanju odrediti što je važno, a što je trivijalno. Također, kriza identiteta uvjetovana je time što sebstvo ovisi o očekivanjima drugih te prevladavanjem loših iskustava.

U Nehajevljevom romanu *Bijeg* posrijedi je intelektualac koji je pretjerano osjetljiv, pesimističan te neurotičan. Đuro Andrijašević nije u stanju donijeti važne životne odluke te prolazi kroz moralnu, seksualnu, prosvjetiteljsko-učiteljsku, književnu, socijalizacijsku, intelektualnu i filozofsku krizu identiteta. Đuro je ontološki i psihički nestabilan lik koji je uvjeren da je suvišan te je tjeskoban. On ne želi mijenjati svoje boemske navike te je obilježen lijenim konformizmom. Đuro je već u djetinjstvu bio neurotičan te se odlaskom u veliki grad ne uspijeva adaptirati u novu sredinu. Koliko god je nastojao izvući se iz depresije to mu nije „polazilo za rukom“, a dolazak u Senj za Đuru je bio presudan. Malograđanska sredina zavidjela je Đuri na književnim uspjesima te su nastojali slomiti ga. Svakako ponajviše ga je slomila neostvarena ljubav zbog različitog imovinskog statusa. U Đurinom životu prevladavala su loša iskustva te su drugi imali velika očekivanja od njega, budući da je u djetinjstvu procijenjen kao bistar i nadaren dječak. Đuro nije imao dovoljno snage da se suoči sa svim životnim nedaćama te je pokleknuo. Često puta nije bio svjestan vlastite pasivnosti, već je za svoje nedaće krivio društvene prilike. Dugo je vremena priželjkivao kraj svoga života, budući da je već tijekom studiranja u Beču govorio: *„Svršiti, sve treba svršiti!“* Samoubojstvom upravo omogućuje taj bijeg od života s kojim se nije znao nositi.

U romanu Ivana Kozarca *Đuka Begović* posrijedi je šokački bećar koji posjeduje životnu snagu i volju te snažno oponira društvenim konvencijama. Ipak, na dnu Đukine duše očituje se abulija i nepokretnost. Đuka Begović ne može donijeti trajne odluke te uvesti stanovite preinake u svoj život. Koliko god nastojao izgraditi svoj identitet, ostaje pod utjecajem očeva identiteta.

Također, posrijedi je lik koji ne posjeduje moralnu orijentaciju. Đuka prolazi kroz seksualnu krizu identiteta, budući da stupa u intimne odnose s mnogo žena, ali nijednu ne uspijeva iskreno zavoljeti. Također, prolazi i kroz socijalizacijsku krizu identiteta, budući da ne može racionalno organizirati svoj život, jer ga je otac naučio da ne sputava svoje nagone. Glavni problem je u tome što Đuka nastoji da bude onakav kakav želi, a ne kako to drugi od njega očekuju. Iako povremeno nastoji živjeti kao drugi ne može u tome pronaći mir i zadovoljstvo, a njegov krik očaja zbog nemogućnosti potpune slobode očituje se u njegovom nasilju nad konjima, koje je najviše volio.

Đuro Andrijašević i Đuka Begović prikazuju tragičnost mladih intelektualaca s početka 20. stoljeća. Posrijedi su ljudi značajnog intelektualnog potencijala, koji zbog unutarnjih slabosti ne mogu prevladati probleme praktičnoga života. U hrvatskoj moderni upravo je naglasak na psihičkom profilu likova te prodoru u dubinu svijesti, pri čemu se nastoji prodrijeti i u nesvjesno.

LITERATURA

Armanda, Lucijana. Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca//Dani hvarskog kazališta/ Putovanje, lutanje i bijeg u hrvatskoj književnosti i kazalištu. / Ur. Batušić, N. i dr. Split: Dani hvarskog kazališta, 2010. 159. - 175.

Bauman, Zygmunt (prijevod s engleskog Petrić, Mirko). Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem. 2009. Zagreb: Naklada Pelago

Barac, A. Književnost Istre i Hrvatskog primorja. 1968. Zagreb; Rijeka: Matica hrvatska

Batušić, N. Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne. 2001. Zagreb: Matica hrvatska

Bogner, Josip. Slavonske teme. 1994. Vinkovci: Privlačica

Brešić, V. Predgovor.// Nehajev, M. Bijeg: povijest jednog našeg čovjeka. 1996. Zagreb: Divič

Culler, J. Književna teorija - vrlo kratak uvod. 2001. Zagreb : A.G.M.

Hergešić, I. Hrvatska moderna. 2005. Zagreb : Ex libris

Jelić, Jordan. Identitet: (znanstvena studija). 1999. Zagreb: D. S. M. - Grafika

Kozarac, I. Đuka Begović. 2005. Zagreb: Školska knjiga

Marijanović, M. Hrvatska Moderna : izbor književne kritike. 1951. Zagreb : JAZU

Matanović, Julijana. Prvo lice jednine. Osijek: MH - Ogranak Osijek, 1997.

Milanja, Cvjetko. Nehajevljev bieg: kriza identiteta i forma romana. 2002. Riječki filološki dani : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000. / [glavni urednik Diana Stolac], Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta

Nehajev Cihlar M. Bijeg. 2012. Zagreb: Školska knjiga

Nehajev Cihlar M. Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima. 2018. Zagreb : Alfa,

Nemec, K. Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine. 1998. Zagreb: Znanje

Pavletić, Vlatko. Kritički medaljoni: panorama hrvatskih pisaca i djela. 1996. Zagreb: NZ MH

Peričić, H. U potrazi za Weimarom. 2006. Zagreb: Meander

Peternai Andrić, Kristina. Ime i identitet u književnoj teoriji. 2012. Zagreb: Izdanja Antibarbarus

Petković, Nikola. O čemu govorimo kada govorimo o identitetu?. 2020. Zagreb: Disput

Prosperov Novak, S. Povijest hrvatske književnosti: od Baščanske ploče do danas. 2003. Zagreb: Golden marketing

Pšihistal, Ružica. Satir nije divji čovik: (studije, članci i eseji o slavonskoj književnosti). 2011. Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku

Šicel, M. Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. 2004. Zagreb: Naklada Ljevak

Švagelj, Dionizije: Studije i eseji. 2005. Vinkovci: Matica hrvatska, Ogranak

Taylor, Charles (s engleskog prevela Miladinov, Marina). Izvori sebstva: razvoj modernog identiteta. 2011. Zagreb: Naklada Breza

Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (prijevod Boško Kuzmanović). Sociologija emocija. 2011. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk